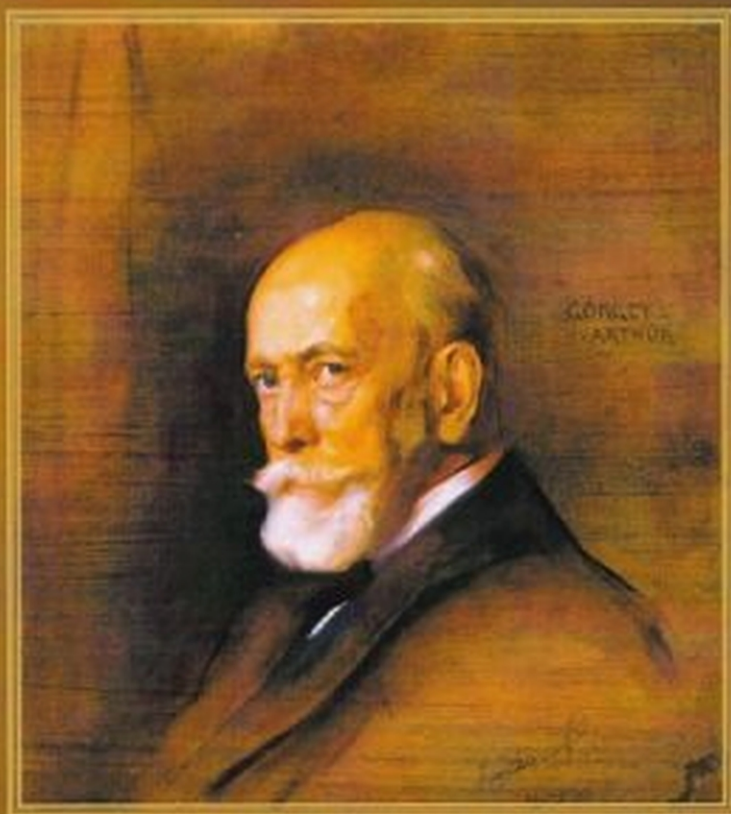

Fuksz Sándor

Az elszállt becsületszó

Görgei Artúr katonai pályafutása
harcostársai szemével

Eger, 2023

Fuksz Sándor

Az elszállt becsületszó

**Görgei Artúr katonai pályafutása harcostársai
szemével**

Eger, 2023

Fuksz Sándor:
Az elszállt becsületszó

© Fuksz Sándor

ISBN 978-615-01-8219-3

Első kiadás

Felelős kiadó: Fuksz Sándor

*A borító előlapján **László Fülöp Elek: Görgői Artúr** című festménye látható (1901)*

Szerkesztette: Csémy Tamás

*A német nyelvű szövegeket **Czenthe Miklós** fordította*

A könyvben található, a korabeli szerzőktől származó számos idézet és szövegrész az eredeti forrással megegyező formában került átvételre. Ezért, elsősorban az egyes személy- és helynevek többféle formában fordulhatnak elő. Érvényes ez a helyesírásra is, mely ugyan esetenként a mai követelményeknek nem felel meg, de annak önkényes átírása, kijavítása a szöveg eredetiségét hátrányosan befolyásolhatta volna.

Tördelés és nyomdai kivitelezés:
Talpas Design Grafikai Stúdió
www.talpasdesign.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Az elszállt becsületszó	5
Történelmi igazság, avagy a történelem igazsága	7
Áruló vagy zseniális hadvezér?	8
Az első siker	12
Schwechat – az első csata az osztrák sereggel	14
Támadnak az osztrákok	19
A téli hadjárat	21
Az első nagy próba – Döntetlen(?)	24
Döntetlen eredményű kápolnai csata - vezércserével	27
Tények és gyanúk	30
A dicső tavaszi hadjárat és a dicstelen vég	33
Buda visszavétele – a forradalom veszte	36
Készülve Világosra	40
Egy hölgy látogatása	47
Csata Debrecennél	50
Úton Arad felé	54
Klapka kitörése – későn érkező remény	58
Az utolsó kormányülés	60
Két fontos érv a fegyverletétel mellett	71
A másfél töltnyről szóló mese	72
Miért is mondott le Kossuth?	74
Félreértések a „kívánalmak” körül	77
Damjanich megtevesztése? Végjáték Aradon	83
A legnagyobb hadvezér?	89
Tábornokok a hadvezérről	90
Hadtörténészek a hadvezérről	95
Mellékletek – Bevezető Máriássy János „Visszaemlékezéseinek” VI. fejezetéhez	100
Máriássy János: Görgey Arthur jellemzése és működésének megbírálása	103
Kmety György: Görgei emlékiratainak katonai bírálata	120
Máriássy János	139
Horváth Mihály	145

AZ ELSZÁLLT BECSÜLETSZÓ

„Fogadják uraim mindenért köszönetemet! Köszönöm önöknek! Vegyék becsületszavamat, hogy soha nem fogom megkísérelni, hogy sorsomat az önök sorsától elválazzsam!”¹

Így emlékszik vissza Benyiczky Lajos honvédezredes Görgei Artúr szavaira a szőlősi mezőn, amikor 1849. augusztus 13-án visszatért Rüdiger tábornoktól a fegyverletétel utolsó részleteinek egyeztetése után.²

Nem először hivatkozik Görgei a becsületre; Rüdiger tábornoknak 1849. július 19-én, a megadásra felszólító levelére még a következőket írja: *„Nekünk, mint becsületes embereknek, mindaddig küzdenünk kell, míg a békés polgártársaink a leigáztatás veszedelmétől meg nem szabadultak, vagy pedig magunk ezen egyetlen küzdelemben dicsőségesen el nem bukunk.”*³ Így szólhatott valamelyik hadi akadémia etikai kódexe, vagy a bécsi Magyar Nemesi Testőrségben oktatták ekképpen egy parancsnok kötelességeit, amit az eminens Görgei tökéletesen elsajátíthatott.

De még egy nappal a végzetes nap előtt sem sajnálja Görgei az emberéletet, amennyiben az osztrák sereg állná az útját, megakadályozandó, hogy az oroszok előtt hódoljon meg: *„... Mert ünnepélyesen kijelentem, hogy készebb vagyok, egész hadtestemet, egy kétségbeesett harcban, legyen az bármi túlnyomó erő ellen, megsemmisíttetni, mintsem hogy az osztrák hadak előtt feltétlenül rakjam le fegyvereimet...”*⁴

Itt még nyoma sincs Görgei gondolkodásában a kíméletnek, amivel a feltétel nélküli fegyverletételt szokták védelmezői indokolni – harmincezer megmentett életre hivatkozva.

Értetlenül állunk tehát azon pálfordulás előtt, amely Világosig bekövetkezett. Ott, miután előállt a kocsi, amely Paszkievics orosz fővezérhez szállította Görgeit, aki sorsukra hagyta tábornokait, tisztjeit, honvédeit, hogy Haynau kitölthesse rajtuk bosszúját.

Mi történhetett közben? Csak sejtéseink lehetnek. Talán eljutott Görgeihez Paszkievics ígérete, miszerint szavatolja az életét, ha lerakja fegyverét és véget vethetnek a háborúnak:

*„Azt fogom neki mondani... kiviszem Önt a többiek közül, mindent megteszek, hogy jobb sorsra jusson, mint ők.”*⁵

1 Steier Lajos: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról, Budapest, 1924, a Magyar Történelmi Társulat kiadása, 188. old.

2 A szőlősi mezőre vonult a magyar sereg Világosról

3 Gellich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben, Aigner Lajos kiadása, Budapest, 1889, 783. old.

4 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Pest, 1872., 429. old.

5 Görög Imre: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc és a cári intervenció, Századunk (Társadalomtudományi szemle), Tizedik évfolyam, Tizedik kötet, Budapest, 1935, 122. old.

Vagy az ígért rubelek lágyították meg a szívét? Mert így ír Paszkievics 1849. június 24-én a cárnak:

„*A háború sorsa Görgein fordul meg. Engedje meg, hogy neki és családjának felajánljak nyugdíjként százezer rubelt, vagy tízezer cservonyecet. Így Felsőged megszabadul a háborútól, amelyet ígérete szerint végig kell vívnia.*”⁶

Csak találgathatjuk, hogy miként döntött a cár, de a háborúnak vége lett... Ehhez azonban az osztrák félnek is hozzá kellett járulnia. Haynau rossz néven vette ugyan, hogy nem előtte szándékozik meghódolni Görgei, de „*a dolog jelentőségére való tekintettel és mivel így csaknem azonnal véget érne a háború, az osztrák főparancsnok lehetségesnek tartja, hogy Görgeinek büntetlenség biztosítsák... Bizonyos pénzösszeget is fel lehet ajánlani, de úgy, hogy ne sértse önérzetét és méltóságát és mások se láthassanak cselekedetében árulást és gáztettet.*”⁷ – közli a cárral Paszkievics. (Kiemelések – F. S.)

Hogy miként oldották meg, hogy ne sérüljön a hadvezér önérzete és cselekedetében ne láthassunk árulást – erre csak azt lehet mondani: jól! Még a félrevezetett kortársakban sem merült fel, miszerint anyagi haszon volt az árulás bére. Közismert volt Görgeiről, hogy nem becsülte sokra a pénzt. Annál inkább vezette tetteit a bosszúvágy, amit általában az „okoskodó” politikusokkal – főleg Kossuthal – szemben érzett.

Amikor 1864-ben Görgeit karintiai otthonában meglátogatta volt hadsegéde, dr. Duka Tivadar, „*(Görgei) úgy nyilatkozott múltjáról, hogy azt szégyenli s bánja, mert az egy valóságos éretlen fickó elbizakodott magaviselete volt.*”⁸

Görgei Artúr tízhónapos katonai pályafutásának mozaikkockáit villantjuk fel a következő oldalakon.

Különleges képességekkel megáldott és ellentmondásokkal terhelt jellem bemutatására vállalkozunk, anélkül, hogy tetteinek indítékait megmagyarázni és minősíteni próbálnánk; meglegszünk azok felmutatásával – a többit az olvasóra bízuk.

Nem vagyunk könnyű helyzetben: számtalan jellemzés látott már napvilágot Görgei Artúrról, elítélő és magasztaló, amelyek gyökeresen ellentétes végkövetkeztésre jutnak. Egyik legnagyobb hadvezér az egyik oldalon, áruló a másikon. Ennyire ingoványos a terep, ahová lépni szándékozunk.

6 Görög Imre: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc és a cári intervenció, Századunk (Társadalomtudományi szemle), Tizedik évfolyam, Tizedik kötet, Budapest, 1935, 403. old.

7 Görög Imre: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc és a cári intervenció, Századunk (Társadalomtudományi szemle), Tizedik évfolyam, Tizedik kötet, Budapest, 1935, 404. old.

8 Márki Sándor: Horváth Mihály, Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest, 1917, 279. old.

TÖRTÉNELMI IGAZSÁG, AVAGY A TÖRTÉNELEM IGAZSÁGA

Keressük az igazságot. Nemes feladatnak tűnik, néha megoldhatatlannak is. Gyakran az az érzésünk támad, mintha ezer arca volna. A jelen időben is, hát még a múlt eseményeit mennyi talány fonja körbe. Tudós történészek esküsznek egymásnak ellentmondó, „tényekkel” alátámasztott formulákra. A források mindent igazolnak – sokszor az ellenkezőjét is. Ami zavart okozhat, azt eltitkolják.

Ki lehet szűrni a „tudomány” megrendelésre gyártott véleményét, amely már-már uralja a közbeszédet? Mert a Görgei-mítosz ilyen. És nincs a valamit is nevére adó történész, aki ellent merne mondani a kánonnak: Görgei, a hős hadvezér. Nem vesszük fel a harcot, csak kérdezzük és tetemre hívjuk Görgeit – azok nevében, akik életüket, szabadságukat áldozták a haza üdvéért. A sorstársak emlékeit idézzük fel, mert őket ritkán kérdik, idézik a jelenkor kutatói. Mintha az „érintettség” bűn, az átélt szenvedés elfogultságot gerjesztő áfium lenne a rideg ész és semlegesség ellenében. Mi fordítva látjuk: ők a hiteles tanúk, a harcok hőroszai és a haza civil napszámosai; ők voltak a világ bámulatát kiváltó függetlenségi harc hősei, és a becsület fényezi be őket.

Sokak mellett két tanút szólaltatunk majd meg gyakrabban másoknál: egy katonát, aki véletlenül rokonként volt beosztottja Görgeinek és egy civilt, minisztertársat; Móriássy János honvédezedest és Horváth Mihály csanádi püspököt. Életútjuk és az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban betöltött szerepük leírása a mellékletben található.

ÁRULÓ VAGY ZSENIÁLIS HADVEZÉR?

Bontsuk ketté a kérdést! Először is vizsgáljuk meg az árulás részét: igen vagy nem, követt-e el Görgei olyan bűnt, amelyet árulásként lehet minősíteni. Kit és mit árult el? Ha áruló volt egyáltalán. Amint megvizsgáljuk hadvezéri és politikusi (hadügyminiszter is volt egy rövid ideig) működését, láthatjuk, hogy még kortársainak, harcostársainak, történészeknek a véleménye is eltér a végső konklúzióban, hogy árulást követt-e el a világoi fegyverletételkor, vagy nem. És ez a véleménykülönbség abból is adódik, hogy ki mit ért az árulás szócskán.

Jól érzékelteti ezt a dilemmát Horváth Mihály, aki kormánybiztos volt az önvédelmi harc kezdetén, majd a trónfosztás után az ideiglenes kormány vallás- és közoktatási miniszteri székét is elfoglalta, amikor háromkötetes visszaemlékezésében így ír: „... *Görgey nem volt áruló a szó közönséges értelmében. Ő nem bocsátá hazáját áruba fejedelmi kegyelmekért, méltóságért vagy kincsekért. Az ő becsvégya nem valami paszomántos méltóságért, melyben másokkal osztoznék; sem pedig kincsekért, miket cinizmusa becsülni nem tudott, hanem dicsőségért, hírnévért, elsőségért sóvárga... Ő nem anyagi önzésből volt áruló: ő egyedül dacból, szeszélyességből, gyűlöletből, az igazi haza- és szabadságszeretet hiányából tette tönkre hazáját...*”⁹

Egyértelműbben fogalmaz Asbóth Lajos honvédeztudományi emlékiratainak bevezető soraiiban: „*Sokat írtak és beszéltek Görgei árulása felől, de azon tények, melyek tanúsítják és bizonyítják, sehol sincsenek kellőleg érvényesítve; kötelességemnek tartom tehát ama mozzanatokot, melyek részint a közvetlen hadműködés körén kívül esnek, valamint azon miveleteket is, melyeket, mint Görgei parancsnoksága alatt a 2-ik hadtest vezérének végre kellett hajtanom, s a mennyiben ezek, végeredményeikben nyilvános honárulását bizonyítják, kiemelni, közelebről felvilágosítani, s ezennel a nyilvánosság elé bocsátani...*”¹⁰

Itt kell megemlítenünk azt a hivatalos történészi ellenvéleményt, miszerint Asbóth Lajos honvédeztudományi sarkos állításai nem szavahihetőek, hiszen ő később az osztrák titkosrendőrség besúgója lett. Hogy ez mennyire hitelteleníti az árulással kapcsolatos álláspontját, azt az olvasóra bízunk...

Hogyan és mikor keletkezett egyáltalán a vád, miszerint áruló volt Görgei? Írott formában Kossuth vidini levelében találjuk meg ezt a vádat, és azt hosszú ideig ellenvetés nélkül tette magáévá szinte az egész nemzet; a világoi fegyverletételt követő üldözéseket, Batthyány kivégzését és az aradi vérfürdő borzalmát is az ő árulásának következményeként tudta be a közvélemény.

Elgondolkodtató módon közelíti meg a „nem bűnös!” felfogás, felmentés (?) természetének keletkezéstörténetét Kacziány Géza (1856-1939), történész, publicista, miniszteri taná-

9 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, III. kötet, Pest, 1872, 443. old.

10 Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki Magyarországi hadjáratból, Heckenast Gusztáv kiadása, 1862, I. kötet, 7. old.

csos, aki több szabadságharccal foglalkozó mű szerzője is volt. Nem vitatható, hogy sarkosan fogalmaz Görgei ténykedéséről, amivel ki is vívta a – főleg a mai – Görgei-magasztalók nem kis ellenkezését, mondhatjuk lenézését vagy lesajnálását.

„Míg 1867-ben az egész ország közvéleménye fölháborodva utasítá vissza a világsi d i k - t á t o r első kísérleteit, hogy az ország ügyeibe bármiféleképpen beleszóljon, s igen érthetően adta tudtára Görgeinek, hogy őt mindenki halottnak tekinti, s vele szóba nem áll többé, – egy évtized múlva sikerült annyira puhítania a hivatalos köröknek a makacs közvéleményt, hogy már elfogadták védekezését, ha arra nem is reflektáltak. A kiegyezés éve után csak Assermann Ferenc volt Görgei pártján, tíz év múlva már egy tucat író és honvéd. Ekkor már egy könyvkiadó-társaság kész kiadója lett minden Görgei-apológiának, s akinek pénz kellett, összeüttött egy kisebb-nagyobb művet Görgei védelmére, s volt érte pénz bőven. Érv, bizonyítás, lélektani indokolás felesleges volt: maga Görgei elég anyagot szolgáltatott egy könyv számára, régi könyve fejezeteit átírva, újabb polemikus részekkel megtoldva, melyek az Akadémia által segélyezett, akkor még nagytekintélyű folyóiratokban láttak napvilágot. Ezeket kellett csak változatokra átírni, fejezetekre rendezni, címmel ellátni, s készen volt egy új könyv. Ilyen új és újabb könyvekkel tele van a könyvkiadó-társulat padlása, némelyikből alig egy tucat került ki a padlásról, de részei elhelyeztettek a napi sajtóban, hol már külön Görgei-iskola van, különösen lelkes, fiatal védelmezői vannak, akik előtt ismeretlen fogalom a hazának lángoló, önfeláldozó szeretete, s kiknek egyénisége Görgei cinikus lelkéhez közelebb áll. Megragadnak arra, hogy Görgeit ne mentegessék, de őt, mint a hazaszeretet eszményképét mutassák be. Az ellenfél mindinkább tért veszít, könyvre nincs kiadója, cikkekre sincs lapja (az egyetlen »Magyarország« kivételével), másutt nincs visszhangja. A megalkuvás korában senki sem akar magának kellemetlenséget okozni, inkább hallgat...”¹¹

A szavak értelme az értelmezéssel válik igazi fegyverre: az áruló szó mást jelent egy kisiskolás szótárában, mert aki beárulja a paktársát, hogy puskázott, még nem követ el olyan végzetes bűnt, mint egy olyan áruló, aki például egy államtitkot oszt meg egy ellenséges ország ügynökével. Másképpen „csattan” az áruló szó egy katona szájából, mint egy sértett gyerekből. Az embert az életén végigkísérik a szavai, ahogyan a szokásai is; az ítéleteit is ezek szerint osztogatja.

Egy jelentéstartalomhoz (árulás, elárulás, szószegés) kötni ugyanolyan zavaró, mint egy-egy konkrét cselekménnyel, lépéssel indokolni az árulást. Ezt világítja meg a következő vélemény:

„Niox francia tábornok az 1870-71-iki német-francia háborúról írt »La Guerre de 1870: simple récit« című művében így nyilatkozik Bazaine francia tábornok (a haditörvényszék által halálra ítélték, mert a vád szerint időt és ezzel lehetőséget biztosított a németeknek erejük összpontosítására és a végső győzelemre 1870-ben) árulásáról: »Ha árulás alatt az ellenséggel összejátszást értjük, hogy személyi előnyök kedvéért mozdítsuk elő annak terveit, akkor itt nem történt árulás, mert Bazaine tábornagnak nem származott ebből előnye. Azonban egy vezér elárulja kötelességét akkor is, ha harc helyett alkudozik az ellenséggel, s megcsalja saját seregét, hogy megbecstelenítő fegyverletételt kényszerítsen rája.«”¹²

11 Kacziány Géza: Görgei, „Magyarország” Kiadóhivatal, Budapest, 1915, 1-2. old.

12 Kacziány Géza: Görgei, „Magyarország” Kiadóhivatal, Budapest, 1915, 101-102. old.

Vagy:

„...A leghelytelenebb bíráló az, mely Görgeyt hazaárulónak mondja azért, mert ő a szerencsétlen temesvári csata után nem folytatta tovább a harcot, hanem seregével letette a fegyvert. Aki tudomással bír azon szorult helyzetről, amelyben Görgeynek kis serege Aradon létezett, az nevetni fog ily bárgyú bírálaton. Görgey¹³, mint Kossuth által – a nemzet nevében – kinevezett diktátor jogosan és egyszersmind helyesen is cselekedett, midőn – az összehívott haditanáccsal egyetértőleg – seregével letette a fegyvert Világosnál...”¹⁴ – mondja Máriássy János, a rokon és beosztott honvédezredes visszaemlékezésében.

Máriássy részletes bírálatát a mellékletben közöljük.

Érvek az árulás mellett és felmentő nyilatkozatok sorjáznak a fővezér ellen és védelmében. 35 évnek kellett eltelnie, hogy létrejöjjön egy összefogás Görgei mellett: volt honvédek (tisztok és közbírák) emeltek fel szavukat a rehabilitálás érdekében. 1884. november 22-én adták át azon íveket Görgeinek, amelyeken 207 egykori harcos aláírásával áll ki érte és bizonyítja büntelenségét a fegyverletételben. Az aláírók között Klapka tábornok is szerepelt, de aktívan részt vett a szervezésben Assermann Ferenc (1821-1893) is.

Ki volt ez az ember, akit Kacziány Géza is úgy említ, mint aki egyedül volt Görgei pártján még a kiegyezés után tíz évvel?

Assermann Ferenc Kézdivásárhelyen, német családban született; a szabadságharcban ezredesi rangot szerzett, a komáromi vár parancsnokhelyettesként Klapka mellett szolgált, a vár feladása után büntetlenül a civil életben helyezkedett el, majd a kiegyezés után visszatért a hadseregbe és tábornokként vonult nyugállományba.

Ő volt az, aki röpiratot szerkesztett, *Egy nyílt szó Görgei Artúr honvéd-tábornok ügyéhez* címmel és azt személyesen is eljuttatta a „védelmezetthez” Viktringbe. (Klagenfurtból ide költözött Görgei.)

„Célom: utat törni, melyen nézeteink tisztulhatnak; mert vakon bálványozni éppen úgy, mint vaktában elítélni, nem szabad férfiakkhoz illő dolog.”¹⁵ – így óvja írása elején késői utódait Asserman. Hozzátennének szívesen: Az árulás alóli vád tisztázása még nem avatja Görgeit jelentős hadvezérré!

Már most leszögezhetjük, hogy a röpirat szerzője még csak kísérletet sem tesz Görgei hadvezéri képességeinek felmutatására. Ez a szándék a későbbi korok és történészek szüleménye. Megfigyelhető: nem találunk egy katonát sem, aki kortársként szegődött volna a dicsőítők seregéhez. Ezt a feladatot már csak a történészekről „örökölték” a hadtörténészek. Az élen Kosáry Domokost találjuk. Könyvének már a címében lemond a hadi események tárgyalásáról – a Görgei-kérdésről értekezik az akkor 25 éves történész. De nem hagyja kétségek között olvasóit. Kijelenti: a „hazaáruló... ki egyik legnagyobb hadvezéri egyéniségünk volt...”¹⁶

13 Indulatos, váltó meg elosztó, bölcs és bolond, ember és démon együtt – szerző megjegyzése

14 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 3274., 164. old.

15 Asserman Ferenc: Egy nyílt szó Görgei Arthur honvéd-tábornok ügyéhez, Második kiadás, Pest, 1867, 5. old.

16 Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés és története, Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936, 8. old.

Magyarázatot is szolgáltát – Szegefű Gyulát híva segítségül – a dicsőség, dicsőítés mellett:

„Nem vehetjük rossz néven kutatóinktól, hogy egyiknek sem volt kedve Görgey kálváriáját Görgey dicsősége nélkül, néhány nyomtatott ív kedvéért elszenvedni.”¹⁷

Fordítsuk figyelmünket most a hadvezérre, akit ma már a legnagyobbak közé emel szinte minden történész, hadtörténész, aki véleményt fogalmaz meg az 1848-49 szabadságharc történéseiről. Csak reménykedünk, hogy itt kevesebb értelmezési problémába ütközünk és világosabban elkülöníthetőek egymástól a sikeres harctéri események a kudarcoktól, mint az ímént tárgyalt árulás - nem árulás kérdés esetében. Nincs szándékunkban a szabadságharc Görgeihez köthető minden csatáját és ütközetét elemezni, mert ez az arra hivatott hadtörténészek feladata, de megkíséreljük ennek az ellentmondásos személynek és hadvezérnek tevékenységét azon kritériumok alapján vizsgálni, hogy elmondható-e róla: a magyar történelem egyik legnagyobb hadvezére volt. És ezt a kérdést annak a ténynek a fényében, vagy helyesebben árnyékában vagyunk kénytelenek górcső alá venni, hogy alig egy évre terjedhet ki az értékelésünk, aminek a végét egy megalázó és a nemzet számára katasztrofális fegyverletétel jelentette. Hogy miként emelkedhet ilyen rövid idő alatt egy hadvezér a csúcsra és hogyan menthető a felelőssége a halálba küldött társaiért – ezt a dilemmát próbáljuk körüljárni a kortársak és érintettek véleményének segítségével. A kivégzettek már nem tudnak tanúskodni, ezért hagyatkozunk a túlélőkre, akik – hacsak időben nem menekültek – vagy mellette, alatta szolgáltak és közelről figyelhették azt a „működést”, amit ma egyesek az egekbe emelnek.

Nézzük meg, hogyan is kezdődött ez a nem mindennapi karrier!

Görgei Artúr nevét egy nem harci cselekmény tette ismertté, azzal, ami Csepel szigeten történt 1848. szeptember 30-án. Az ott szolgálatot teljesítő Görgei emberei elfogták a Fejér vármegyei Zichy Ödön grófot. A kocsijában – többek között – Jellasics Lamberghez írt levelét és propaganda értékű szórólapokat találtak. A rögtönítélő bíróság gyorsan ítéletet hozott: kötél általi halál. Egy arisztokrata család tagjának felakasztása nemcsak merész tett, hanem sokkoló esemény is volt. A múltban a király engedélye kellett ilyen büntetés meghozatalához. Görgei az általa kinevezett és elnökölt hadbíróság döntését azonnal végrehajtott és felakasztatta Zichy Ödönt. Ez hozta meg Görgei számára az országos ismertséget.

17 Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés és története, Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936, 284. old.

AZ ELSŐ SIKER

Jellasics horvát bán az országba való betörése után először került komoly veszélybe a forradalom vívmányainak ügye. Az uralkodóház hallgatólagos beleegyezésével és titkos biztatására Pest irányába mozdult a horvát sereg, hogy katonai erővel vessen véget a magyar önállósodási törekvéseknek. A Batthyány kormány elsődleges feladatává vált tehát a fővároshoz vezető utak védelme, ami a még csak most szerveződő honvédsereget komoly megpróbáltatás elé állította. A fiatal és tapasztalatlan Görgei századost Perczel ezredes seregéhez osztották be azzal a feladattal, hogy lehetőleg akadályozzák meg a horvátok beözönlését Pestre. Ezt bravúrosan meg is oldották, mert Roth és Filipovics császári tábornokok mintegy 8 000 főnyi seregét, mely Jellasics megsegítésére volt szánva, némi csellet Ozora környékén 1848. október 7-én megadásra kényszerítették és lefegyverezték. Ez a közös siker felszínre hozott nem várt és kellemetlen eredményt is: kiderült a két tiszt (Perczel és Görgei) összeférhetetlen természete, ami egy csapásra megátalkodott ellenségekké tette örök időkre őket. Perczel engedetlenséggel vádolta meg Görgeit, ezért föbelövését helyezte kilátásba. Görgei pedig a hadi regulák semmibe vételét vetette Perczel szemére.

Igazságot nehéz tenni a két tiszt álláspontja között. Mindketten számos bizonyítékot adtak arra, hogy gyorsan hoznak akár meggondolatlan döntéseket, ezért kétkedéssel fogadhatjuk véleményüket, de az igazság érdekében érdemes figyelembe venni azt a tényt, hogy Perczel volt a rangidős, a felelősség is az ő vállát nyomta; Görgei pedig notórikusan szembeszállt feletteseivel.

Pedig még csak „oroszlánkörmeit” próbálgatja a leendő fővezér. Elsősorban Kossuth kegyeit kellett megnyernie, ami néhány, a képviselőháznak írt levéllel és hangzatos ígérettel sikerült is. Nem mondunk semmi újat azzal, hogy ebben az időben még izzig-vérig forradalmi lázban égett, „életre, halálra” kínálta magát harcra, könyörtelenül kikelt a vármegyei hatóságok bürokratikus intézkedései ellen, amikor azok akadályozták vagy lassították például az önkéntesek hadba állítását; hamarosan a Csepelen gyülekező népfelkelők parancsnokságából Kossuth a népfelkelők általános vezetőjévé tette őt.

Zichy Ödön gróf kivégzése szinte betetőzte ezt a folyamatot, országos ismertséget szerzett és a radikális forradalmi szárny benne látta a jövő hadvezérét. Annál is inkább, mert a császári sereg volt tisztjei iránt nem volt meg a kellő bizalom, ha figyelembe vesszük, hogy sokszor saját bajtársaik ellen kellett fegyvereiket fordítani. Jól látta és ügyesen ki is használta ezt a lehetőséget Görgei, de Kossuth hiszékenysége és felületes emberismerete kellett ahhoz, hogy „felüljön” a fiatal tiszt harciasságának.

Először Móga tábornok esett áldozatul. Szabályos feljelentésekben vádolta meg őt Görgei; a csata elől való oktalan kitérést és Jellasics seregének szándékos kímélését vetette szemére, ami csak fokozta Kossuth gyanakvását iránta, majd ezért Görgeit küldte a parendorfi táborba, hogy kikémlelje Móga megbízhatóságát. Az eredmény nem is lehetett más, mint a tapasztalt tábornok leköszönése és Görgei tábornoki kinevezésének érvénybe léptetése.

A Görgeire jellemző furfangos kétszínűségre jól mutat rá Steier Lajos történész:

„... október 11-én jelent meg Görgey a beteg Kossuthnál. A közöttük lefolyt tárgyalásról úgy Görgey Artúr, mint Görgey István akként nyilatkoznak könyveikben, mintha Görgey Kossuthnak azon megbízását, hogy Móga tábornok ellenőrzésére és megfigyelésére induljon a parendorfi táborba, szívesen el nem vállalta volna, pedig Móga elleni beadványai semmi egyebet nem céloztak, mint hogy Móga megbízhatatlanságára a képviselőház figyelmét felhívják.”¹⁸

18 Steier Lajos: Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Görgey és Kossuth, Genius kiadás, 1924, 87. old.

SCHWECHAT – AZ ELSŐ CSATA AZ OSZTRÁK SEREGGEL

Jellasics kitért a magyar sereg elől, és Bécs irányába vonult. Közben kitört a forradalom az osztrák fővárosban, ahonnan a kormánynak menekülnie kellett. Természetes igényként merül fel a honvédseregben és a kormányban is, hogy segítsenek a bécsieknek, ha az ülésező osztrák nemzetgyűlés ezt kéri a magyar kormánytól. A kérés azonban nem érkezett meg. Ezért a magyar sereg készenlétben állt a határ magyar oldalán, de átlépésre csak Kossuth megérkezése után és a parancsnokok döntése nyomán került sor. De nem volt egyszerű a döntés, mint ahogy a végrehajtás sem.

Perczel Mór testvéröccse, Miklós, mint a csata résztvevője így emlékszik vissza naplójában:

„Végre... Kossuth feljött a táborba, magával hozván a kecskeméti, szegedi s.a.t. kaszás felkelőket, mintegy 10 000 embert. Rögtön haditanácsot hívott össze, melyben a tábormokok, osztály- és dandárparancsnokok, úgy a százaljak parancsnokai is meghívtak.

Felvetvén a határátlépés kérdését, tudatta, hogy a honvédelmi bizottság, de ő is, azt szükségesnek tartja. Elismerte, hogy az időpont most kedvezőtlenebb, mint volt a hó elején. Bécs teljesen körül van zárva Windischgrätz serege által, sőt a városnak jó része már el is foglaltatott általa, s noha Windischgrätz seregének nagy részét – mely megosztva is erősebb seregünknél – ellenünk fordíthatja, mégis már csak azon morális kötelességnél fogva, mellyel a bécsieknek tartozunk, akik október 6-iki felkelésükkel ügyünkre nézve oly hasznos diverziót csináltak, meg kell legalább jó szándékunkat mutatni, noha a győzelemre csekély vagy semmi kilátásunk nem lehet. Felhívta tehát a fővezért, készítsen haditervet, mely szerint a határt átlépve esetleg csatát is elfogadhatunk, de csatavesztés esetén nagyobb veszteség nélkül a sereg visszavonulhasson a magyar határra. Móga szólalt fel elsőnek. Szerinte még a hó elején, határozottan kedvező körülmények közepette sem tartotta tanácsosnak ily, mind számban csekély, mind szervezésben tökéletlen sereggel támadó hadjáratot kockáztatni; ez idő szerint pedig olyannak látja, mely végzetessé válhatna a seregbe. Ezután Kollman ezredes, Mógának táborkari főnöke szólott. Csodálkozott a hadművelet problémájának ilyképpen felvetésén. Mondá, ő is ismeri a hadjáratok történetét, de azt sohasem hallotta, sehol sem olvasta, hogy csupán morális kötelességből valamely hadjárat a megveretés biztos kilátásával indított meg. Ily kilátás mellett az okosság azt parancsolja, hogy ezt meg se kísértsük, hacsak nagyon fontos stratégiai célok nem követelik az ilyen kockáztatott műveletet.

Különbön is azon kikötésnek megtartása, hogy megveretés esetében a hadsereg nagyobb veszteség nélkül a harcból kivezetessék, a legtöbb esetben nem a megvert seregtől függ, hanem attól, miként használja fel a győztes ellenség győzelmét. Ő hát kijelenti, hogy ily alapon tervet készíteni nem képes, csatlakozik Móga nézeteihez.

Erre felkel Görgei, aki kezdettől fogva határozottan ellenezte a határ átlépését, mindenki meglepetésére a Kossuth által kitűzött feladatot megoldhatónak jelentette ki, és ajánlkozott, hogy ő Pusztelnikkel, saját táborkari főnökével a tervet igen rövid idő alatt elkészíti. Móga erre

kijelentette, hogy ha a haditanács Kossuth és Görgei javaslatát elfogadja, ő alárendeli ellenkező nézetét; ígéri a készitendő tervek pontos végrehajtását.

A terv elkészült, a hadsereg október 28-án megindult. Menetrendje igen nehézkes volt; mert az ilyen újonc seregnél a tűz alatti kifejlődés nehézségeinek és zavarainak elkerülése végett csaknem teljes csatarendben kellett menetelni.

A csata október 30-án volt. A jobbszárnyat Bárczay János ezredes, a közepet Görgei, a balszárnyat és az egész sereget Móga vezényelte. A jobbszárnyon Guyon dandárával nagy vitézséggel visszanyomta az osztrákokat. Szuronnyal vette be Manswört helységet. A közép is folytonos csatározás és ágyúzás mellett visszaszorította az osztrák előhadat Schwechatra, és ott, az előtte elnyúló völgyben foglalt állást, várva a parancsot Schwechat megrohanására. A beállott szünet alatt átlovagoltunk Görgeihez, valamennyien felvillanyozva az elért, de magában véve csekély siker által készen mindenre. Ekkor jött Mógának egyik galopinje írónnal írt német levélkével Mógától, mely így szólt:

»Miután a centrum és a jobbszárny teljesen elszakadt a balszárnytól úgy, hogy az ellenség akár egész seregével beékelheti magát a tátongó térbe, és az egész hadsereget veszélybe hozhatja, ezennel meghagyatik a centrumnak és a jobbszárnyaknak hogy rögtön vonuljon vissza egy magasságba a balszárnyal, és az összeköttetést vele állítsa helyre – ami annál sürgősebb, mert a balszárny erős ellenséges csapatok által fenyegettetik.«

Elkapatva eddigi előnyeink által, legnagyobb felháborodással fogadtuk ezt a nagyon okos parancsot. Egyhangúlag felkiáltottuk, megyünk előre, de vissza nem. Meg is állottunk helyünkön vesztünkön. Rövid vártatva csakugyan megindult a támadás a balszárnyon, jobbára ágyúzásra szorítkozott. Szerencsére ott volt ágyúink java, úgy a tartalék ütegek is ott lévén, körülbelül egyórai heves tüzelés után az osztrákok felhagytak a támadással.

Dél elmúlt, mi ott álltunk, vártuk az előrenyomulási parancsot. Egyszerre egy óra tájban a halmok által fedett Schwechatból egymás után 9-10 ágyúüteg vágatva vonult fel a magaslatra, és rögtön roppant tűzbe vett bennünket.

Szerencsére az ütegek magasán, mi pedig völgyben álltunk, lövegeik legtöbbje fejünk fölött repült el, és aránylag kevés kárt tett. Az én zászlóaljам volt talán a legjobban kitéve, és mégis csak tizenhat embert vesztettem.

A mi ágyúink, noha a leggyarlóbban voltak felszerelve (...) derekasán szembeszáltak a hatszorosan számosabb osztrák ütegekkel. Míg ágyúink álltak, a csapatok valóban bámulatos bátorsággal állták a tüzet.

Azonban egyszerre az ütegek egymás után kezdetek visszavonulni, mert lövegek (töltésük) elfogyott. Az ellenség tüzelése ezután mind hevesebb lett. A csapatok megfosztva a támasztól, melyet újonc sereg az ágyúban vélt főleg feltalálni – kezdetek ingadozni. Legelőször mégis nem az önkéntesek, hanem a Wasa-k fordítottak hátat – ezek beleütköztek a borsodiakba, emezek a somogyiakba, aztán a tolnaiakba, és így tovább; pár perc alatt a jobbszárny teljesen megzavarodva tört visszafelé, de ez csak addig tartott, míg a másodvonalban felállított lovasság mögé került. Itt aztán sikerült feltartóztatni, de csak Fischamentnél bírtuk ismét csatarendbe felállítani. Ekkor találkoztam Kossuthal – jelentettem neki, hogy zászlóaljам csekély veszteség mellett harcképesen várja további parancsát. Megdicsért, de sem tőle, sem mástól parancsot nem

kapván, midőn láttam, hogy a többi csapatok vonulnak vissza a magyar határ felé, folytattam a visszavonulást Pozsonyba, hova másnapra az egész hadsereg szintén bevonult; mégpedig a közép- és balszárny csaknem érintetlenül és teljes rendben.

Itten tette le Móga a főparancsnokságot – itt lett Görgei Kossuth által kinevezve tábornokká és a hadsereg parancsnokává.

Pedig megérdemelte volna a fejbőlövést; először a kétszínűségért, melyet játszott a határátlépés kérdésében, az alávalóságért, hogy bizonyosan Kossuthal történt titkos megállapodás folytán, katonai jobb belátása ellenére ő inscenizozta azt az esztelen hadjáratot. Másodszor azért, mert Mógának fent jelzett igen okos parancsát nem teljesítette.

Egész határozottsággal merem állítani, ha a centrum és a jobbszárny visszavonul a Móga parancsában jelzett állásba, a balszárny elleni támadásnak visszaverése után az egész hadsereg úgyszólván intacte valóságban nem is üldözve visszavonulhatott és a kitűzött program mégis megvalósulhatott volna...¹⁹

Horváth Mihály ekképpen írja le az eseményeket:

„Az ütközet után seregeink az ország határaitra visszavezettetvén, Móga altábornagy, ki elbocsáttatását már elébb is sürgette volt, most egy lóról bukás következtében vett sérelmeit, valamint azt is okolván, hogy Kossuth az ő tanácsa ellenére parancsolta az ütközetet, a vezérségről lemondott. A vezéri botot Kossuth azonnal Görgeinek adta át, kit másnap Pozsonyban tábornokká is kinevezett. Ha Görgeit hallgatjuk, ő a vezéretet nem örömet s csak azután vette volna át, miután Kossuth őt afelől biztosította, hogy idősb társai, avval megkínáltatván, azt elfogadni nem akarták. De aligha tévedünk azt állítván, hogy Görgei, ki magaviseletével utóbb annyiszor bebizonyítja, miképpen önjegének érzetében nem kevésbé, mint, bár némi cinizmus alá rejtett, de határtalan nagyravágyásában mást maga felett túrni, másnak engedelmeskedni nem tudott, – bár e célját ravaszul elrejté, maga is vágyott a főparancsnokságra, s annak elnyerése végett ügyes hízkelkedéseivel szintűgy mint mások becsméréssel, miben találó élcei őt mesterré tették, s a cinizmusig színlelt önzetlenségével Kossuthot már annyira körülhálózta, hogy ez csak benne helyezte bizodalját, benne látta a haza megmentőjét; ki egyébiránt, való igaz, tehetségben, erélyben s elhatározottságban valamennyi tisztársát messze felülmúlta.

E férfiú, ki utóbb hazánk sorsára eldöntő befolyást gyakorlott, vezérnek termett ritka tehetségeivel rendkívül sokoldalú, mondhatni kameleoni színváltozású jellemet egyesített egyéniségében. A később annyi dacot s önféjűséget, annyi hiúságot s nagyravágyást, annyi önzést és gyűlöletet tanúsított fővezér, mielőtt mind tényleg, mind erkölcsileg hatalomra jutott, annyi simaságot s magát mások szívébe behízelegni tudó szeretetreméltóságot, oly buzgó s önzetlen hazafiságot, annyi szerénységet tudott színlelni; s emellett társalgása oly nyájas és fesztelen, külseje oly szívet nyelő, esze oly villanyos, élcei, melyektől önmagát sem kímélé, oly találók, kedvderítők voltak, mások hamar felismert gyöngéit annyira érté kizsákmányolni, hogy akire ő hálóját kivetette, kinek szívét, jóindulatát megnyerni óhajtotta, az ritkán tudott ellenállni személyisége varázsának. És ha e tulajdonokkal még tagadhatatlanul kitünő katonai tehetségeit, törhetet-

19 Perczel Miklós: Naplóm az emigrációból, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977., 68. old.

len vaserejét, szívós kitartását, rendíthetetlen bátorságát is mérlegbe vetjük; más részről pedig megemlékezünk, mily gyarló emberismerő volt Kossuth, mily könnyen megnyerte őt a hízelgés, magasztalás, gyöngéinek legyezése; éppen nem fogunk csodálkozni azon magasztaló beszéden, melyet Kossuth, Pestre visszatérvén, a képviselőház előtt mondott önválasztotta fölött:

»Szükségesnek látám, úgymond, hogy a hadsereg oly kezekbe adassék, amelyekben annak nemcsak katonai munkálata, a rend s fenyíték, hanem egyszersmind magyar lelkülete, nemzeti lelkesülése s elhatározottsága is a lehetőségig biztosítva legyen. Bizodalمام Görgeire esett, egy oly férfiúra, ki iránt, ha akár a honvédelmi bizottmány, akár a tisztelt ház nem osztoznék velem a bizodalomban, becsületemmel állok jót...«²⁰

Hallgassuk meg Máriássy János véleményét:

„A szerencsétlen Schwechati ütközetben (1848. október 30. – megj. F. S.) Görgey már, mint ezredes és dandárparancsnok vett részt. Hogy itt nem csak semmi kitűnőt nem művelt Görgey, hanem hogy itt csapatai csúfosan viselték magukat, és hogy itt ő maga is – mint azok parancsnoka – rosszul viselkedett, az az ő saját könyvéből kiolvasható. Görgey itt ezen ütközet leírásánál azt mondja: hogy csapatai mindjárt az ágyúzás kezdetén csúfosan és gyáván futottak szét és nem voltak többé rendbe szedhetők. Görgey szokott gúnyos és magyarelles szatírával beszéli el csapatjainak ezen gyalázatos viselkedését és nem tudja, hogy ezzel nem csak csapatjáról, hanem még inkább maga magáról – mint e csapatok megalkotójáról és vezérééről – állít ki egy szegénységi bizonyítványt; mert aki, mint ő két hónapi vezérége alatt még annyira sem tudta hozni csapatait, hogy ágyútűzbe álljanak, az nézeteim szerint lehet igen eszes ember, de egy csapat kiképzésére és vezetésére alkalmas vezérnek nem tekinthető. Ivánka Imre, a Dunántúli csapatok alkalmas vezére bebizonyította a pákozdi csatában, hogy önkéntesei nem csak megállani tudtak az ágyútűzben, hanem az ellenség visszaveretésére is alkalmasak voltak.

És csodálatos, hogy Görgey saját elbeszélése szerint éppen akkor, amidőn ezen gyarló csapatait egy megtámadás fenyegette, ő képes volt azokat elhagyni és ellovagolni – új utasítás kikérése végett – a hátul tartózkodó főparancsnokához Móga tábornokhoz és néki – Kossuth jelenlétében – azon vakmerő és egyszersmind impertinens megjegyzést tenni; hogy ő (Móga) oly helyen áll, ahonnan az egészet átlátni lehetetlen, de még csodálatosabb az: hogy Móga tábornok mint öreg katona, Görgeynek ezen kvalifikálhatatlan fegyelemellenes viselkedését és vakmerőségét megtorlás nélkül hagyta és azt csak igen szelíden utasította vissza (...). Ez bizonyára igen humánus eljárás volt Móga részéről, de erélyesnek nem mondható.

Bárki más vallott volna ily kudarcot csapatjával és merészkedett volna azt ily veszélyes pillanatban elhagyni és azonfelől még egy ily súlyos fegyelmi vétséget is elkövetni az ellenség színe előtt, azt bizonyára egy súlyos büntetés érte volna, de Görgey egy busásan megérdemelt példás büntetés helyett néhány nappal később nem csak tábornoknak, hanem egyszersmind az egész dunai hadsereg tábornokának neveztetett ki Kossuth által.

Görgey az mondja könyvében: hogy Móga volt az ki őt Kossuthnak utódjául ajánlotta. Ha az igaz, akkor Móga igen nagy emberismerő volt, ki jól tudta, mivel bosszulja meg magát Kossuthon azon méltatlanságokért, melyeket tőle szenvedett. Meg vagyok győződve, hogy Kossuth

20 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Pest, Ráth Mór kiadása, 1871., I. kötet, 512-513. old.

semmit sem bánt meg életében úgy, mint azt, hogy az engedelmeskedni nem tudó, féktelenül nagyravágyó és megbízhatatlan Görgeyt ily könnyelműen a sereg élére állította.

Bárki más részesült volna ily rendkívüli szerencsében, az bizonyára igyekezett volna megkettőztetett odaadással szolgálni azon ügyet, mely neki ily nagyszerű kitüntetést hozott és egyszersmind lekötelezve érezte volna magát azok irányában, akik őt – érdem nélkül – abban részesítették. De Görgey telhetetlen ambícióval, öntúlbecsléssel és cinikus háládatlansággal telt kebelében ily természetes érzelmek nem léteztek, amint azt kitüntetni alkalmam lészen.”²¹

21 Móriássy János: Visszaemlékezések az 1848/9. évi szabadságharcz alatt végzett szolgálataimra, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, OSzKK Fol. Hung. 3274, 172-173. old.

TÁMADNAK AZ OSZTRÁKOK

A frissen kinevezett tábornok rangjához méltó feladatot kapott: egy hadtesttel kellett útját állni a mozgásba lendült osztrák hadseregeknek, amelyet Windischgrätz herceg vezényelt. A tábornoki rang könnyen jött ugyan, de harctéri tapasztalata, főleg ilyen nagylétszámú csapattest vezénylését esetleg hadgyakorlaton próbálta a fiatal Görgei. Szinte magára hagyatva és minden irányítás, ellenőrzés nélkül zúdult rá a nem akármilyen embert próbáló, vezért vizsgáztató felelősség. Nem is volt ellenére, mert kezdetben kedvébe akart járni Kossuthnak; élet-halál harcot ígérve Győr mellett, amiből ellenállás nélkül tovább sietett, Pestet alkalmasabb helyen megvédeni. Nem lehet célunk helytállásának megítélése, csak konstata-
táljuk, hogy felismerte: nincs fölötte katonai parancsnok, kénye-kedve szerint dönthetett tehát hadteste védekezésének vagy támadó műveleteinek megválasztásában.

Nem egyértelmű Görgei viselkedése Perczel Mórral szemben, akit állítólag cserben hagyott Mórnál: jövőbeni tevékenysége azt a vélekedést erősíti, hogy ellenszenvet valamely tisztára iránt néha oda vezetett, hogy elmulasztotta az elvárható segítségnyújtást – még ha azzal veszteséget is okozott a honvédseregnek. Idézzük ide Perczel Mór nyilatkozatát, amellyel fiatal tisztársát illette: *„Előérzetem súgja, hogy ön szerepet fog játszani hazám törté-
netében, de jegyezze meg, hogy szívtelen ember valódi nagy ember nem lehet soha.”*²²

Amikor Görgei védekezését olvassuk, ennek nehéz hitelt adni; ahogy azt az 1849. augusztus 2-i csata alkalmával is tette Debrecennél, azt bizonygatva, hogy ott Nagysándort az oroszok előli kitérésre intette, holott több tanú igazolta annak ellenkezőjét: parancsban utasította beosztott tábornoktársát a csata elfogadására.

Pesthez közeledve mindenki abban reménykedett (Kossuth utasította is), hogy próbál-
ja megállítani az osztrákokat, de ő ezt nem tette, hanem harc nélkül átengedte a fővárost. Furcsa okokat hozott fel döntésére, miszerint sérelmezte az időközben Windischgrätzhez menesztett kormányküldöttséget, valamint azt is, hogy az országgyűlés és a kormány Deb-
recenbe vonult. Itt kezdődött „aktív politizálása”, amivel nem tudott Világosig szakítani. Nemcsak kritizálta a polgári vezetés tevékenységét, hanem utat is engedett táborában a rosszindulatú propagandának, amely főtisztjei körében melegágya lett a parttalan politizá-
lásnak.

Kossuth kétségbeesett leveleire csak elvélve válaszolt, akkor is lekezelő és cinikus han-
gon; aminek tudatában is volt, amint arról a kormányzó katonai titkárának, Bikessy őrnagynak 1848. december 29-én írt levele tanúskodik.

*„...Nem akasztanak-e fel in effigie (szimbolikusan, képe által – megj. F. S.) már? vagy talán in natura? Nagyon is csodálkoznék azon, ha a nemzetnek bizalmát még bírnám. Legalább a nemzet az enyémet már rég elveszítette és erősen hiszem, hogy hadseregem részére és részemre aligha marad más hátra, mint egy becsülettel teljes halál a Buda előtti csatatéren...”*²³

22 Hentaller Lajos: Görgei mint politikus, Budapest, 1889., 12. old.

23 Hentaller Lajos: Görgei mint politikus, Budapest, 1889., 35. old.

Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a szavai mögött nem meggyőződés, hanem csupán színlelés volt. Így és hasonló trükkökkel fegyverezte le barátait – elszántságot mutatva – és ellenfeleit, akik előtt a rendíthetetlen és bátor harcos képében akart mutatkozni.

A TÉLI HADJÁRAT

A főváros feladása után Görgei új feladatot kapott, amit maga is helyeselt: Lipótvár felzabardítását. Ezzel Windischgrätz erejének a megosztását akarta elérni a magyar vezetés – a Debrecenben menedéket kereső kormány és országgyűlés biztonságát szavatolva. Igazi hadvezérnek való feladatot kapott Görgei, amelynek teljesítésével bizonyíthatta volna, hogy támadást is tud vezetni, miután Pozsonytól Pestig – ígéretei ellenére – folyamatosan hátrált seregével. Kedvező alkalom is kínálkozott erre, mert három kisebb osztrák sereg volt útjában, amelyek ellen katonái megtapasztalhatták volna az esetleges győzelem örömét és a kivívott diadal erősíthette volna önbecsülésüket.

A hadműveleti terv nem hozta meg a remélt sikert; Görgei végül kockázatosnak ítélte a harc vállalását és inkább a bányavárosok irányába vette az útját. Besztercebányán utolérte a hadügyminiszter parancsa, hogy haladéktalanul vezesse seregét Kassa felé, ahol Klapka György csapataival egyesülve Schlick tábornok fenyegetését kell elhárítani. Ezzel kezdetét vette a „Téli hadjáratként” is emlegetett vonulás, amelyet többen ügyes manőverként is emlegetnek: elvonva a figyelmet és erőt Debrecenről, a szabadságharcot ténylegesen szervező és irányító központtól. Ezzel szemben az igazság az, hogy az osztrák fél Pest elfoglalásával már győztesnek érezte magát és nem tartotta elsődlegesen fontosnak a kormány működésének megzavarását. A Görgei vezette feldunai hadtestet is inkább saját oldalára igyekezett állítani, mintsem harcban megsemmisíteni.

Ennek bizonyosságát is adta, amikor Windischgrätz követet küldött a Rózsahegyén állomásozó (1849. január 28-án ide érkező) Görgeihez a következő ajánlattal: „... *Elmondta bizalmasan, hogy herceg Windischgrätz tábornagnak az a kívánsága, hogy én a feldunai hadtestet vigyem át öfömlétsága táborába – ebben a kívánságban egy percig sem kételkedtem, – és ha ezt teljesítem, akkor öhercegsége amnesztiát és a monarchián kívül gondtalan megélhetést biztosít számomra. Ebben sem kételkedtem egy cseppet sem, de – mihelyt a küldött elmondta a mondandóját – beszólítottam a szobába néhány törzstisztet, elmondtam nekik az iménti titkos beszélgetést, és átadtam a követnek a váci kiáltványom egy könyomatú példányát; vigye meg ezt feleletül annak, aki küldte, azzal a megjegyzéssel, hogy ez a feldunai hadtest ultimátuma – s a parancsnoké...*”²⁴

Furfangos válasz egy árulásra való felszólításra. Vajon mire gondolhatott a herceg, amikor elolvasta a váci nyilatkozatot? Csodálkoznánk, ha már nem ismerte volna; talán az bátorította arra, hogy követet küldjön a főhadiszállásra. De ha nem is volt eddig róla tudomása, most megtudhatta, hogy emberére talált, jó helyen kopogtatott! Az engedelmeséget frissen, alig három hete megtagadó vezértől értékesebb „zsákmányt” el sem lehet képzelni. Egyelőre nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy volt-e folytatása az üzenetésnek, de az Asbóth Lajos által elfogott levél (amelyről a „Tények és gyanúk” fejezetben szólunk) arról tanúskodik, hogy igen!

24 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, I. kötet, 322-323. old.

Görgei felföldi kalandozásai kérdőjeleket, sőt kétségeket is ébresztettek a Honvédelmi Bizottmány testületében, sőt magában Kossuth Lajosban is. Görgei hetekig nem küldött jelentést serege állapotáról, az utasításokra nem reagált, mintha szabadulni akart volna a polgári vezetés felügyelete, ellenőrzése alól. Ezt a „függetlenedési” hangulatot maga is gerjesztette tisztjei között, látványos mulatságokat rendezett számukra, kiváltságokban és kiüntetett figyelemben részesítve az osztrák hadseregben nevelődött tiszteket és ellenszenvvel viseltetett a forradalom lelkes katonái iránt. Beszédes példája ennek a kivételezésnek a Guyon ezredeshez fűződő viszonya és viselkedése. Guyon Richárd gróf angol származása ellenére a szabadságharc egyik legodaadóbb tisztje, aki a feldunai hadsereg egyik hadosztályát ezredesként vezette. Görgei emlékirata szinte hemzseg a Guyont és hadosztályát becsmérlő megnyilatkozásoktól; de elfogultsága később sem enyhül: már hadügyminiszterként azon szorgoskodik, hogy miként tudna megszabadulni a Kossuthhoz hűséges főtisztektől, köztük a tábornoki rangra emelkedett Guyontól.

Ezt a Guyont bízta meg a téli hadjárat legveszélyesebb és legalább annyira fontos áttérésének vezényletével, a Braniszkói hágó elfoglalásával. Nevetséges okfejtéssel próbálja ezt a döntést megmagyarázni: az általa lenézett és igazi harcra alkalmatlan hadosztályt rendelte ki erre a fontos ütközetre, amíg a „kiválókat” pihentette, „... *Tisztjei pedig eközben a február 6-ra virradó éjjel ártatlan táncvigalmat rendeztek* (kiemelés – F. S.) *Löcsén...*”²⁵ Csodálkozhatunk-e ilyen megnyilatkozás után azon, ha többen a Guyon hadosztály feláldozásának szándékával vádolják Görgeit? A teljes igazsághoz hozzátartozik, hogy a nagyszerrű cselekményben oroszánrészt vállalt az a két hét előtt Besztercebányán sorozott szlovák zászlóalj, amelyek élén Erdősi-Poleszni Imre (1814-1890) piarista szerzetes haladt keresztel a kezében, így biztatva a hős szlovák honvédeket: „*És ti otthagynátok az ellenség kezében Isteneteket?!*”

A győzelem megnyitotta az utat Eperjes és Kassa felé, és felébresztette tépelődéséből Görgeit, amit így ír le könyvében: „... *Elcsüggedve kezdtem leszámolni a múlttal (...)* Nem lett volna-e jobb a harcias váci kiáltványok helyett békesóvár felhívást intézni önkéntes fegyverlerakásra a feldunai hadtesthez?...”²⁶

Hogy milyen választ talált gyötrő kétségeire Görgei, nem tudjuk, de a „fegyverlerakás” gondolata egész katonai pályáján foglalkoztatta, ahogyan a bécsi udvar iránti ragaszkodása is csak Haynau színrelépésével bizonytalanodott el.

Viszont a „lenni vagy nem lenni” dilemmát, amelyet ő ekkor a Schlick-hadtesttel történő összecsapással von párhuzamba²⁷ már – úgy látjuk – eldöntötte: hiába kérték beosz-

25 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, I. kötet., 321. old.

26 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, I. kötet., 332. old.

27 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, I. kötet., 331. old.

tott tisztjei, hogy induljanak tovább Kassa felé, főlöskégesen pihentette seregét Eperjesen, amíg a császári tábornok egéruat nem nyert.²⁸

Talán megzavarták lelkét Windischgrätz követének „bizalmas” ígéretei? Az biztos, hogy megfigyelhetünk viselkedésében egyfajta kíméletet az ellenség iránt, mintha készülné velük egy végső számvetésre.

Akik a fiatal tábornok eddigi ténykedését figyelemmel követték, ellentmondást véltek felfedezni szavai és tettei között. Az ellenséggel való megütközésnek kétségkívül voltak kockázatai, de a folyamatos hátrálás gyöngítette a sereg önbizalmát, hiányoztak azok a kis sikerek, amelyek acélozzák a honvédek bátorságát és edzik a parancsnokok tapasztalatait. Görgei, látva a lankadó lelkesedés tüneteit, a fegyelem megerősítésének ahhoz a módjához fordult, hogy mértéktelen szigorral büntette a kis kihágásokat is, és eltúrte a tisztek között elharapódzott fölényes kormány-kritikát, a már-már az engedetlenséget is megengedő hangulatot. Ehhez a viselkedéshez ő maga szolgálatott gyúanyagot és járt elől példával: a Vácon kiadott nyilatkozat ezt bizonyítja.

Nehezen találna bárki is példát arra, hogy egy katonai parancsnok nyilvánosan felmondja az engedelmességet az őt kinevező polgári hatalomnak. Ezt Görgei büntetés nélkül megtehetette.

Görgei megszakított mindennemű kapcsolatot a Honvédelmi Bizottmánnyal; Rózsahegyen érte utol Windischgrätz fegyverletéleti ajánlata, amelyre olyan választ adott, amiért azonnali leváltás és hadbíróság járt volna. Ő a kategorikus elutasítás helyett a váci nyilatkozat egy nyomtatott példányával válaszolt, ami „lefordítva” azt jelenthette: „*Csak a megfelelő alkalomra várok...!*” Megmosolyogtatónak kell tartanunk azt a magyarázatot, miszerint a váci nyilatkozattal Görgei a hadteste egységét, az elbizonytalanodó, dezertálni szándékozó tisztjeit akarta maradásra bírni; ezt a dilemmát ő hatékonyabb módszerrel tudta volna kezelni: egy-két elbocsátással, vagy lefokozással, esetleg agyonlövetéssel helyre tudta volna állítani a sereg fegyelmét. Tisztjei között azok részesültek kivételezett elbánásban, akik a császári seregből álltak a forradalom oldalára; akiket a szabadságharc eszméi hoztak a harc-térre, azoknak kevesebb babér jutott és nehezebb feladatokat kaptak.

28 Zám belly Lajos: Emlékiratok 1848/49-ből, Hazánk, 11. (1889), 5. füzet, 390. old.

AZ ELSŐ NAGY PRÓBA – DÖNTETLEN(?)

A kormány elvonult Debrecenbe, a honvédsereg lassan, hatalmas erőfeszítések árán, de összeállni látszott. A déli hadszíntérről felrendelhető hadtest, a középen mozgó Perczel-féle hadtest és az egyesült Klapka-Görgei hadtestek kb. 50 000 fővel vehették fel a császári csapatokkal szembeni harcot a Tisza vonalán. Amikor Görgei 1849. február 10-én Kassához érkezett, az a kínos meglepetés érte, hogy lesz főnöke: Kossuth már meghívta gróf Dembiński Henryk tábornokot a magyar seregek vezetésére. Jól sejtette Görgei, hogy a váci nyilatkozata bizalomvesztéssel járt Kossuth részéről, ami a lengyel altábornagy felemelését okozta.

Kossuth tudta, hogy el kell fogadtatni Dembińskit a magyar katonai parancsnokokkal, akik nem szívesen látnak egy újabb „idegent” a seregek élén.

Érdemes megismerkedni Klapka Kossuthnak adott válaszával, amikor őt arról kérdezi, hogy tudna-e együttműködni Dembińskivel?

*„...annyival inkább, ha a csapatok azt a bizalmat, mellyel eddig engem megajándékoztak, bizonyára és joggal nem fogják megvonni egy oly nagy bátorságú és ismert hírű harcostól, mint minő Dembinski tábornok...”*²⁹

Azért fontos ismernünk ezt a véleményt, mert később Klapka nézete megváltozik és komoly szerepet vállal a lengyel altábornagy megbuktatásában. Közben történt egy-két dolog. Megérkezett Kassára Görgei és már február 10-én találkozott Klapkával. Erről a találkozásról mindketten beszámoltak.

Klapka így ír: *„... Szólottunk ugyanekkor Dembinszkinék a hadsereg főparancsnokává történt kinevezéséről és be kell vallanom, hogy sem ő, sem én nem voltunk különösen meglegedve a kormány ezen intézkedésével...”*³⁰

Görgei csak említést tesz emlékiratában a találkozóról, de nem fűz hozzá kommentárt; öccse, István azonban nem hallgatja el, hogy *„személyes beszélgetésben ekkor ők ketten az ezutáni összeműködésre nézve hamar megértették egymást és könnyen megegyeztek.”*³¹

Érdemes Görgei hadvezéri működését és emberi tulajdonságait annak a tükrében megvizsgálni, hogy miképpen viszonyult a kormány intézkedéseire egy olyan időszakban, amikor a magyar seregek az igazi erőpróbára, az általános és koncentrált ellenállásra készültek; egy parancsnok viselkedése sokat elárul arról a készségéről, hogy miképpen tudja – vagy akarja – alávetni magát a polgári vezetés akaratának, netán parancsnoka utasításainak.

Meg kell jegyeznünk, hogy arról az időszakról van – egyelőre – szó, amikor Dembiński még csak megjelent a szabadságharc „porondján”, tehát őt az esetleges hibáiért még nem lehetett bírálni, hadvezéri képességei kipróbálva még nem voltak.

29 Klapka György: Emlékeimből, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986, 93. old.

30 Borus József: Dembinszki fővezérsége és a kápolnai csata, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975, 181. old.

31 Borus József: Dembinszki fővezérsége és a kápolnai csata, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975, 180. old.

Beszédes Klapka György azon nyilatkozata, amelyet az előzőekben ismertetett vallo-
mása után öt évvel később hozott nyilvánosságra: „Görgeivel való beszélgetésem fő tárgyát
természetesen Dembinszkiné a tiszai hadsereg főparancsnokává való kinevezetése képezte.
Görgei nem tudta még, hogy az ő hadteste, az úgynevezett felső-dunai sereg is néhány nap
múlva Dembinszki parancsnoksága alá fog helyeztetni, mindazonáltal egyes elejtett nyilatko-
zataiból már ekkor is kivettem, hogy a kormánynak ez a határozata, hogy a magyar főhadsereg
élére idegent állít, legmagasabb fokú rosszallásával találkozott. Azonban távol voltunk attól,
hogy titkos terveket kovácsoljunk.”³²

Joggal teszi fel a kérdést Borus József: „Ha Klapka igazat állít, és február 10-én este a kas-
sai vármegyeháza épületében Görgeivel még nem beszélt meg valamiféle fellépést Dembinski ellen
– akkor miért bizonygatja, hogy nem kovácsoltak »titkos terveket«? Annak elképzeléséhez sem kell
túlzott fantázia, hogy hogyan beszélgetett Dembinskiről az ennek kinevezését »legnagyobb fokon
rosszalló« Görgei a »nem valami különösen meglegedett« Klapkával. S vajon – Görgey Istvánnal
szólva – miben jött köztük létre megegyezés? Talán Dembinski katonai támogatásában?”³³

Ismerjük meg Görgei gondolatait és érzéseit, miután Dembinski kinevezésének hírt
vette:

„...Az említett rendeletet a híre több nappal megelőzte, és a hadtestben a dolog heves ellenér-
zést váltott ki. A tiszték ugyanis, velem együtt, nem ismerték Dembinski altábornagy dicsőséges
katonai múltját, Klapka hadtestének inémti hirtelen visszarendelése Miskolcra és ennek a lépés-
nek a menekülő ellenségre nézve kedvező következménye pedig éppenséggel nem volt alkalmas rá,
hogy az ismeretlen jövevény hadvezéri tehetsége iránt bizodalmat keltsen. A tisztikar nem volt
elégedetlen eddigi vezérletemmel, indokolatlannak tartotta, hogy engem egy szerencsétlen módon
beköszöntő idegen alá rendelnek, és Dembinski fővezéri kinevezésének indokait – részben a Hon-
védelmi Bizottmányunk váci kiáltványom óta irányomban táplált ingerültségében, részben pedig
abban kereste, hogy olyan vezér alá akarják helyezni őket, aki ezt a kiáltványt nem teszi magáévá.
... Én ezekről az igazságokról csak akkor értesültem, mikor már három hadosztály szót emelt
Dembinski parancsai alá helyezésem ellen és a feldunai hadtest önálló parancsnokaként való meg-
maradásom mellett. Sőt a Kmety-hadosztály még abban az esetben is föltétlen engedelmességéről
biztosított, ha szükségesnek látom őket Debrecen ellen vezetni...”³⁴

Az itt felsorolt történéseknek azért van jelentősége, mert a későbbiekben tárgyalt ká-
polnai csata kimenetele és az azt követő tiszafüredi vezér-csere megértéséhez is magyaráza-
tul szolgál.

Némileg bepillantást nyerhetünk Görgei gondolkodásmódjába is; a bécsi (katona)
iskolára nem emlékeztető fegyelmetlenségre szeretnénk rámutatni, nevezetesen a felet-
tesei iránti tiszteletlenségre és arra a hajlamára, hogy szembe helyezkedjen velük. Mert a

32 Borus József: Dembinszki fővezérsége és a kápolnai csata, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975, 181. old.

33 Borus József: Dembinszki fővezérsége és a kápolnai csata, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975, 181. old.

34 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben Magyarországon 1848-49-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, I. kötet., 345-346. old.

hadi regulák szerint is van lehetőség az ellentmondásra, a parancsnoknak is ellene lehet szegülni, ha erre a siker vagy az emberélet és egyéb értékek megóvása érdekében szükség van, de ezt utólag bizonyítani kell egy beosztottnak. A Dembińskivel szembeni „ellenállás” nem nevezhető ilyen jogos fellépésnek. A teljhatalmát féltő vezér hangja szólalt itt meg, a tisztikarra hátrítva a felelősséget, amely „nem volt elégedetlen” parancsnokával, aki feljogosítva érezte magát tiltakozni új, alantas beosztása ellen. Igaz, hogy nem nyíltan tiltakozik a kormány – szerinte – méltánytalan döntése ellen, hanem szövetségest keres (Klapka) és katonái előtt napiparancsban hirdet kampányt új parancsnoka ellen.

Valóságosan is félrevezető Görgeinek az az állítása, hogy Kmety a Dembiński kinevezése fölötti fölháborodásában a debreceni kormány ellen is kész volt vezetni harcosait, csak hogy a rajtuk esett „sérelmet” megtorolja. Görgei könyvének megjelenése után Kmety tábornok volt az első, aki ezt a szándékot határozottan cáfolta.

Hogyan látta ezt a nem szerencsésen induló viszonyt Dembiński?

„...hallám Szemere kormánybiztostól, hogy Görgei határozottan vonakodott magát az én parancsnokságom alá helyezni...”³⁵

E tényről hamar meg is győződhetett, miután Görgei 1849. február 16-án levélben utasította vissza egy parancsát – Kassáról Miskolcra vonulni. Ezzel kezdetüket vették az egyenetlenségek, amik egy panaszlevélhez vezettek, amellyel Görgei a Debrecenben székelő kormánynál készült a fővezért bepanaszolni. Állítólag, végül nem továbbította, de sikerült a nem éppen harmonikusnak indult fővezér-vezér kapcsolatot megmérgezni.

Dembiński így emlékszik vissza a kézirataiból összeállított kötetben:

„...Mint én ez embert később kiismertem, tudom, **hogy alig van egy második ember, ki a képmutatás és a tények elferdítése művészetében oly virtuzoitást fejtett volna ki, mint éppen ő.** (Kiemelés – Dembiński)³⁶

Mészáros Lázár hadügyminiszterre hivatkozva még hozzáteszi a következőket:

„...Görgeinek... mindenütt ugyanazon magatartását látjuk: hamis jelentések a kormánynak és a főlebbvalóknak, hogy így mindent abban hagyasson, ami az ellenségnek valódi kárt okozna. Ezen alapszik az az én meggyőződésem is, hogy Görgei tábornok hazájának árulója volt már, még mielőtt én magyar földre léptem volna.”³⁷

35 Danzer F. Alfonsz: Dembinski Magyarországon, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1874, 90. old.

36 Danzer F. Alfonsz: Dembinski Magyarországon, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1874, 105. old.

37 Danzer F. Alfonsz: Dembinski Magyarországon, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1874, 111. old.

DÖNTETLEN EREDMÉNYŰ KÁPOLNAI CSATA - VEZÉRCSERÉVEL

El kellett jönnie az első nagy összecsapásnak, mely igazi próbája lehetett nemcsak a szembenálló erőknek, hanem a parancsnokok rátermettségének is; vajon hogyan képes egy újonnan szerveződött forradalmi sereg megállni egy évszázadok óta edződő, vasfegyelmhez szokott, Európa egyik legrettegettebb armádiájával szembeni küzdelemben? Ami előny az egyik oldalon, hátrányként mutatkozhat a másikon: a szabadság tüze által fűtött lelkesedés könnyen átcsaphat fegyelmetlenségbe, a hazaszeretet oltárán szentelt életek árán szerzett győzelmek sokszor csak meddő sikerként nyomnak a mérlegen. Azt nem is számítva, hogy a front (tűzvonala) másik oldalán gyakran egykori bajtárral kell szembenézni a harcolóknak. Néha egy volt hivatálnok vagy diák osztotta a parancsot az évtizedes szolgálatra visszatekintő tisztnek, katonának.

Kápolnánál a császáriak mintegy 40-45 ezernyi emberrel 1849. február 26-án kezdték a támadást; Dembiński 50 ezernyi sereggel rendelkezett, de ő akarta megtámadni az osztrákokat, ezért lepődött meg, hogy védekezésre kényszerült. Éppen Egerben tartózkodott Görgei társaságában, akivel már túl volt az első összetűzésen: hatásköri vitának is tekinthető, ami abból adódott, hogy a friss fővezér utasítást adott Görgei egyik alparancsnokának, amit ő zokon vett és írásban is szóvá tett.

A kétnapos csata döntetlen közeli eredménnyel zárult, amit a császáriak győzelemként ünnepeltek.

A magyar oldalon elindult felelősség-hárítás: Dembiński a magyar alparancsnokok, elsősorban Görgei fegyelmetlenségét kárhoztatta, azok (a magyar alparancsnokok) a lengyel fővezér arroganciáját és határozatlanságát sérelmezték, olyannyira, hogy ki is nyilvánították: nem akarnak szolgálni alatta!

A tényleges csata befejeződött ugyan, a magyar seregrészek Tiszafüredre húzódtak vissza és ott olyasmi történt, amire ritkán van példa a történelemben. Erről így ad hírt könyvében Horváth Mihály:

„...Görgei a pusztaság elégedetlenségénél már nem állapodott, nem is állapodhatott meg: érzé, hogy vagy neki kell bűnhődnie a fegyelm s engedelmség elleni vétkeért, vagy Dembinskinek megbuknia. Ő tehát, mikor Tiszafüredre érkezett, s a befolyásosabb főtisztekkel egyenként tanácskozott, február 4-én a törzstisztek nagyobb részét egy nagy hadi tanácsba gyűjté össze, hol Szemere Bertalan, honvédelmi bizottmányi tag is (...) megjelent. De halljuk ezen, különféle képp elferdített fontos eseményt magának Szemerének előadása szerint, kinek a dolog megítélésében különben is semmi oka sem volt a részrehajlásra. Előre bocsájtja, hogy már Mezőkövesden március elsején szükségesnek tartá Dembinskit (...) figyelmeztetni (...) hogy vigyázzon, különben megbuktatják. S aztán így adja elő a tiszti kar lázadását: Reggel (...) Dembinskihez mentem, ki azonnal panaszkodni kezdé Görgei engedetlensége iránt. Répásy (tábornok, hadtestparancsnok Görgei seregében – megj. F. S.) ellenben s mások arról tudósítának, hogy a

tisztikar Dembinszkit erőszakkal letenni s új fővezért választani szándékozik. Én tehát sieték egy részről Debrecenbe írni, hogy Kossuth és Mészáros rögtön jöjjenek a táborba; más részről a legutóbb történetek iránt magamnak felvilágosítást szerezni a tábornokoktól. E célból felkerestem őket, s majd az egész tiszti kart együtt találtam a város végén egy dűledező ház udvarában. Midőn Klapka ezredes, majdnem az utolsó, közeledett a gyülekezet felé, Görgei, a tábornok, felszólítja a tiszti kart, mennének vele Klapka elébe. Görgei e mesterfogását én már akkor igen jellemzőnek találtam. Ezután Görgei először szólalt fel. Beszéde három részre szakadt: az elsőben örömet fejezte ki, hogy én mint a kormány képviselője jelen vagyok (én azonban nem hívtam meg, s nem is tudatott, hogy én az éjjel Füredre érkeztem); a másodikban az utolsó időben való magaviseletének védelmét adta elő, különösen kiemelve, hogy az ő váci nyilatkozványának egyátaljában nem volt más, mint ama pillanatnyi célja, hogy az ingadozó tiszteket együtt tartsa; a harmadikban Klapka hadtestének nevében kijelenté, hogy a sereg Dembinszkinak sem tehetségeiben sem jó szándékában nem bízik többé. Mire a tisztek mindnyájan – úgy van! – mondának, s többen hevesen sürgették, hogy választassék azonnal egy fővezér (...) Hogy Görgeit ezen egész ügyben nem honszeretet, hanem gyűlölet s megsértett nagyravágyás vezette, további eljárása is tanúsítja. Este kilenc órakor hozzám jött s jelenté, hogy Dembinski lakását gránátosokkal vétette körül... ”³⁸

Figyelemre méltó – veti hozzá Szemere, hogy Görgei a bizalmatlansági szavazás indítványát Klapka hadtestének egy osztályának nevében tette. Így folytatja Szemere:

„Igen sajnálatos, hogy Klapka, aki az elméleti ismereteket tekintve, egyike volt legügyeseb tábornokainknak és nem mutatott hajlamot az úgynevezett szoldateszkai handabandára, Görgei által magát több ízben eszköz gyanánt engedte használni. Ha Klapka több önállósággal s akaratszilárdsággal bír, úgy a hazának többet használhatott, magának több érdemet szerezhethetett, s Görgei erőszakos felemelkedését meggátolhatta volna.”³⁹

Megszólalt az ügyben egy érintett is, akire Görgei hivatkozik a lázadás támogatásában. Kmety György tábornok elsőként cáfolta Görgei könyvének azon állítását, hogy „... Ezen izgatásokról azonban csak akkor értesítettem, midőn azoknak következtében már három hadosztály nyilatkozott egyenesen Dembinszki parancsai alá történt rendeltetésem ellen és függetlenségem mellett, mint a feldunai hadtest parancsnoka. Sőt Kmety hadosztálya biztosított feltétlen engedelmségéről, különösen még azon esetre is, ha szükségesnek látnám Debrecen ellen (vagyis az országgyűlés és a kormány ellen – megj. F. S.) vezetni.”⁴⁰

Kmety cáfolata így hangzik:

„Ezen ügy engem személyesen illet s én egyszerűen kinyilatkozom, hogy: **Én soha se biztosítottam őt feltétlen engedelmségről az országgyűlés és kormány ellenében, és Görgei valótlanúságot állít, midőn ezt el akarja hitetni a világgal** (kiemelés – F. S.). Az említett

38 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, II. kötet 263-265. old.

39 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, II. kötet, 263-266. old.

40 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, I. kötet, 246 old.

izgatásokról (Görgei – megj. F. S.) azonban pontosan tudomással bírt, mivel azokat terv szerint vezettette és izgattatta hajdani testőrtársa, Zuber őrnagy által.”⁴¹

Mit jelentenek ezek a sorok? Ha hitelt adunk Kmety tábornok szavainak, akkor látjuk, hogy miképpen próbálja Görgei hadosztályparancsnokát „társtettesként” maga mellé állítani egy olyan összeesküvésben, amiért minden katonai és polgári szabályzat szerint hadbíróság járt volna. A becsületsértésről nem is beszélve!

Érdemes elgondolkodni Dembiński üzenetén, amit a kormányzónak írt összefoglaló jelentésében 1849 márciusában:

„... Ön mindent elrendezett, egyszer sem kérve ki tanácsomat, és a Magyarország ügyére legveszélyesebb embert hatalom és erő tisztségébe emelte. Adja Isten, hogy Ön maga, hogy a haza ezért egyszer ne bűnhődjék súlyosan...” (kiemelés – F. S.)⁴²

Az a példátlan eset, hogy Tiszafüreden egy seregvezért (Dembińskit) egy beosztott (Görgei) elzáratta, büntetlen maradt, mert nem volt ember, aki cselekedett volna...

41 Kmety György: Görgei emlékiratainak katonai bírálata, Nyomtatott Wodianer F. nél, Pest, 1861, 9. old.

42 Borus József: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975, 328. old.

TÉNYEK ÉS GYANÚK

Sokszor került Görgei abba a gyanúba, hogy az ellenséggel „paktál”. Először Rózsahegyen, 1849 januárjának végén kereste őt meg Windischgrätz követe azzal az ajánlattal, hogy vezesse seregét a császáriakhoz. Ő felettébb furcsa választ adott: a váci nyilatkozat néhány nyomtatott példányát, amelyben gyakorlatilag fölmondja az engedelmességet a Honvédelmi Bizottmánynak. Ebből érteniük kellett az osztrákoknak. Hogy értettek és még valami ezen túl is történetelt, arról szól Asbóth Lajos honvédtábornok visszaemlékezése 1849 elejéről:

„Február hó első napjainak egyikén kevéssel éjjel előtt jelentették nekem, hogy egy elfogott futárt kísérték be; a császári osztrák tiszt a szobámba lépett, s én azonnal fölismerém benne Erbach grófot, ki az elébbi években velem együtt a 3-ik vértés-ezredben szolgált, öröm és fájdalom lép meg egyszerre szívemet, mert Erbach gróf az ezred legkitünőbb és legtisztelteméltóbb tisztjeinek egyike volt; ő is megismert engem. Részvételem kifejezvé, átvevém az elfogatásakor tőle elvett sürgönyöket... Erbach kapitány, habár Miskolcon, mint futár lovat cserélt, egy vezényiletem alatt álló, portyázásra indult Sándor-huszár-osztálytól körülvétevé elfogatott, nagy örömmel tapasztalám, hogy a legjobb bánásmódban részesült, és tőle a sürgönyöket tartalmazó táskán kívül semmi egyebet nem vettek el.

Miután Erbach grófot fölkertem, hogy a mellékszobában nyugodja ki magát, felbontám és áttekintém a sürgönyöket; ezek néhány rendjelen kívül a tábornagy fővezérnek több parancsolatát tartalmazák a Felső-Magyarországban parancsnokló gróf Schlick altábornagyhoz. Ezek áttekintése után, mialatt segédem az állásomra nézve szükségeseket följegyzé, herceg Windischgrätznek még több hasontartalmú rendeleteire bukkantam, melyek a Magyarország felső tájain parancsnokló tábornokokhoz, mint Schlick, Schulzig, Götz, Jablonszky és Csorics valának intézve.

Alig hittem a szemeimnek, midőn a rendeleteket átolvasám: ezek, mint említém, valamennyien egyértelműek valának a következő tartalommal.

N. N. cs. k. tábornok úrhoz.

Miután a fölkelők vezérét, Görgeit, a lázadók elcsábították és elragadták, jelenleg azonban az úgynevezett honvédelmi bizottmánnyal egészen szakított, és kész legkegyelmesebb urunk, császáruink és királyunk Ő Felsege jogaiért küzdeni, így csak elétevelyedettnek látszik, ezért ön tábornok úr e parancshoz alkalmazkodva, akár hol találkozzék is Görgeivel, szólítsa fel, békés útoni meghódolásra, ez esetben kijelentvén neki, miszerint teljes bocsánatot nyervén, Magyarországon kívül bárhol szabad tartózkodási helyet választhat.

Kelt Pesten, február 5-én 1849. Alájegyzé Windischgrätz. (Kiemelés – F. S.)

E rendelet, róla környezetemből senkit sem értesítve, tüstént lemásoltam, s elküldém Dembinszky tábornoknak más egyéb, reá nézve szükséges tudnivaló badászati tudósításokkal együtt, a sürgönyök többi egész tartalmát pedig, a Görgeit illető rendelvényvel, a hátralévő magánleveleket és rendjeleket azonnal Debrecenbe küldém a honvédelmi bizottmány akkori elnökéhez,

Kossuth Lajoshoz. Itt fekszik Görgei árulásának első bizonyítéka; gondolható-e, kérdem, hogy a büszke, akkori győzelmes tábornagy Windischgätz herceg, az egykori hadnagy Görgeit, aki Zichy gróf embertelen és kegyetlen kivégzésével első kezde meg a forradalom rémuralmát; aki Móga császári tábornok leköszönése után a Schwechatnál álló magyar sereg vezérjeül ajánlkozék, gondolható-e kérdem, hogy ő ezen embert eltévlyedettnak nevezze, neki bocsánatot s szabad, biztosított tartózkodási helyet tgerjen a nélkül, hogy **Görgei már előbb ne szolgáltatott legyen alapos okokat**, melyek ily ajánlatot indokoljanak. Nem; teljességgel nem! – ily tényre az osztrák fővezér, **Görgei részéről történt fontos és ide irányuló lépés nélkül nem határozhatta el magát.** (Kiemelések – F. S.)⁴³

Ugyanitt számol be Asbóth Lajos egy olyan eseményről, amely a kápolnai csatát és a tiszafüredi „vezércserét” követő napokban történt, és arról tesz bizonyosságot, hogy Görgei maga fölött parancsnokot nem tűrt, de nem is volt erő mely őt megzabolázta volna.

„Alig jött meg Görgei Tokajba, midőn a hadügyminisztertől és a főparancsnok Vettertől futár érkezett. E futártól kaptam a rendeletet, hogy Görgei seregében Guyon hadosztályát vegyem át, – egyszersmind eddigi érdemeimet és munkásságomat is különös elismeréssel jutalmazták meg benne. Egyúttal parancsot kaptam, hogy Berzsek ezredest a Tokajnál fekvő csapatokkal gyorsmenetben Törökszentmiklósrá küldjem, magam pedig új hadosztályom átvétele végett Görgeihez csatlakozzam. Ez okból a mellékszobában lévő tábornokokhoz mentem, s jelentém a vett rendeletet. Görgei hidegbben fogadott, mint először és monda, hogy bár ő ugyanezen parancsot vette, mindazáltal fájlalja, miszerint ennek meg nem felelhet, mivel ő Guyon hadosztályát már Kmettynek adta át, (Guyon tábornokká neveztetvén ki, Komáromba volt hadvezérül szánva, s már a 7-ik hadtesttől el is távozott), s nem is találja helyesnek, hogy engemet az én osztályomtól elvonjanak (a tartaléksereg ezalatt a 12-ik hadosztálynak neveztetett el), mely előttem már ismeretes, s mellyel annyi dicsőséget arattam, ezért ő a minisztériumot és a fővezért tudósítani akarja, miszerint eddigi osztályomat tartsam meg.

Megütözéssel hallám e szavakat annyival is inkább, miután az előbbi napon s még e pillanatban is oly sok dicsérettel tetézett; mindazáltal azt felelém, hogy távol legyen tőlem magamat reá erőszakolni, s azt is természetesnek találom, miszerint bizalmával oly tiszteket ajándékoz meg, kik hadseregében szereztek érdemeket.

Ezen ügy be volt fejezve; csapataimat Berzsek ezredest parancsnoksága alatt azonnal Törökszentmiklósrá indítám, magam pedig Debrecenbe mentem, – távozásom előtt azonban szemtanúja valék egy jelenetnek, mely e fejezetem megírására alkalmul szolgált.

Görgei tábornok a hadsereg fővezérségétől ugyanazon futár által rendeletet kapott, hogy hadtestének egyik hadosztályát (hadteste három hadosztályból állott) azonnal Tiszafüredre indítsa, az ott megkezdendő védelmi munkálatoknak e pontoni megerősítése végett.

Törzstisztjei közül többeket ebédre hívott meg; ebéd után, midőn már kissé jó kedvök volt, a tiszteket, kik közül még többen is megjelentek, a szomszéd terembe vivé, én is beléptem, ki mind ezen meghívása által: »jőjjetek, menjünk a terembe«, mind állásomnál fogva erre jogosítottnak érzém magamat; már ebéd alatt panaszkodott előttem Görgeiné, ki mellett ülhetni

43 Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból, Heckenast Gusztáv kiadása, Pest, 1862, 23-25. old.

szerencsém volt, a hadosztály elhívása fölött, így nyilatkozván: »Meglátjátok, hogy férjemet meg akarják buktatni, most elhívják tőle egy hadosztályt, azután elvonják a második s végre a harmadikat, és így férjem csapatok nélkül egyedül fog maradni.«

A terembe gyűlvén, Görgei egy iratot vett ki tárcájából, Vetternek a hadosztály elhívását illető rendeletét. Görgei hangosan felolvasá, a parancs világos nyelven van szerkesztve, s végül Görgei hazaszereteténél fogva kéretik e rendeletnek haladéktalanul engedelmeskedni.

Midőn felolvasá, tisztjein, sajtáságos és utánozhatatlan éles tekintetével végigfutott, s a parancsot magától messze a földre dobva e szavakban tört ki: »Vajjon mit szóltok ehhez? Magatok látjátok, hogy meggyengítésünk végett el akarnak bennünket egymástól választani, el akarják tőlem a legvitézebbeket vonni, helyes az elöttetek? El akartok-e ti engem hagyni?« és zajongva kiáltott fel az összegyűlt tisztikar: »Nem, nem, mi nem megyünk, mi maradunk, minket nem választanak el, és a hadosztály nem fog elmenni.«

Ujjongva ölelkezének a bajtársak, a fővezér rendelete elleni katonai zendülést keresztülvittek; tokaji asszut hozatván újra ittak, a kedélyek még inkább fölhevültek, a kormány, minisztérium s fővezérség ellen különféle nyilatkozatok lönek hallhatók, s végre Görgei tábornokot Tokaj utcáin zeneszó mellett ujjongva meghordozták!

Én ily magaviselet, ily érzület fölött komolyan gongolkodva visszavonultam, Boronkay Albert kormánybiztos, ki e jelenetet a nyitott mellékszobából nézte és hallgatta, sajnálkozó szavakat váltott velem. Ő és én ez esetről jelentést tettünk a kormánynál, magam személyesen. Mészáros miniszternél Debrecenben, később pedig a fővezér, Vetternél Törökszentmiklóson. Mészáros fölöttebb felindult és ezt mondá: »majd megtanítják Görgeit engedelmeskedni«, ez azonban fájdalom, csak nyilatkozat maradt, gyengék és félénkek valának a baj gyökerére tapintani, egy eképpen cselekvő férfit életétől megfosztani; s mégis forradalomban élünk!

Egyébíránt Görgei maga mutatott gróf Zichyben példát, hogy miként kell büntetni, s ismét Udvarnok kapitányban, kit a kápolnai csatában, örnagya iránti engedetlensége miatt, a huszárok által azonnal felkoncoltatott, habár egykor testőr-társa volt is; – azonban e példa nem talált követőre.“⁴⁴

Ezen két eset csak „előjátéka“ volt a később megtapasztalt egyezkedéseknek, amelyeket Görgei – most már – az oroszokkal folytatott és azoknak az engedetlenségeknek, amikor nyíltan megtagadott parancsokat, de komoly következmények nélkül.

Töretlen ívűnek látszott karrierje, hiszen tisztársai körében – akiket nagyrészt a volt osztrák seregből emelt maga mellé – sérthetetlennek és érinthetetlennek tűnt; titokzatos viselkedése pedig mindenható szerepbe emelte, amit tökéletesen eljátszott és ezzel varázsolta el környezetét.

44 Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból, Heckenast Gusztáv kiadása, Pest, 1862, 28-34. old.

A DICSŐ TAVASZI HADJÁRAT ÉS A DICSTELEN VÉG

Dembiński felmentése után Vetter Antal újonnan kinevezett altábornagy lett a fővezér. Kinevezése megnyugtatónak tűnt, főleg azért, mert azzal Görgei is elégedettnek látszott, bár egy Klapkának írott levelében – önmagához hűen – kétértelműen fogalmaz:

„Vetter tehát altábornagy és **valamennyi** magyar hadak fővezére. Az egek mentsék meg az ő keblét kicsinyes tekintetektől és töltsék meg azt igazi hazaszeretettel. Ő sikeresen fog működni, ha a ti tanácsaitokat követi s az **enyéimet nem mellözi**... (A kiemelések Görgeitől származnak – F. S.) *Én azon erős meggyőződésben vagyok, hogy Damjanics, Aulich, te és én, sokat, igen sokat tehattünk volna, ha fővezér nélkül maradunk is.*”⁴⁵

Korai volt tehát az öröm: nem nyugodott bele Görgei, hogy van felette valaki, akinek parancsait teljesíteni kell. Elaltatta Kossuth gyanakvását, amit a váci nyilatkozat ébresztett, amelyben fölmondta az engedelmességet a Honvédelmi Bizottmánynak.

Vetter haditervet készített, és Damjanics vezetése alatt 1849. március 5-én sikerült súlyos vereséget mérni a császári hadakra. Fordulat állt be a harcéri helyzetben: a kezdeményezést a magyar csapatok vették át – kezdetét vette a tavaszi hadjárat néven megismert sikersorozat, amely jelentős változást hozott az osztrák politikában is.

Szertefoszlott a „lázadó csürhe” eszméje, a császáriak megtanulták tisztelni a honvédsereget, és felmerült a segítségkérés gondolata is Ferenc József környezetében. Még megpróbálkoztak kemény kézzel elbánni Magyarországgal: az „egységes Ausztria” jegyében tartományokra osztották az országot, aminek talapzatát egy új, császári rendelettel kiadott ún. oktrojált alkotmány adja. Ami ezután következett, azt leginkább ezzel a két szóval lehet jellemezni: belehalni a sikerbe.

Győzelemről győzelemre haladt a honvédsereg – és mégis egyre közelebb jutott a bukáshoz. Végzetesen kellett elbuknia népünk egyik legdicsőbb forradalmának? Feltétel nélkül kellett letenni a cári sereg előtt? Görgei volt a legalkalmasabb katonai vezére szabadságküzdelmünknek? Egyszerűnek tűnhet a válasz mindhárom kérdésre: Nem! Csak az első kérdésre lehet kétséges a válasz – ezért tartozunk magyarázattal.

A két császár roppant hadi fölényével szemben nem sokáig állhatott meg a honvédsereg; de volt a harcnak olyan pillanata, amikor döntően kedvező helyzetbe kerültünk. Vélhetően még nem lehetett kibontani a győzelem zászlaját, de a tárgyalásos béke kilátásai sokkal reményteljesebbek voltak, mint augusztusban Világosnál. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy az idő előrehaladtával ez az esély csak csökkent; többször is – mintha szándékosan tettük volna – engedtünk időt vagy teret az osztrák seregnek kiszabadulni a kelepcéből. Nehezen támadható álláspont, miszerint a győztes csatákat nem tudtuk előnyösen kihasz-

45 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, II. kötet, 281-282. old.

nálni, illetve befejezni úgy, hogy azok érzékenyebb veszteséget okozzanak az ellenségnek. Három esetről beszélnek a hadászat szakemberei, de maguk a résztvevők is: az isaszegi, a nagysallói csatákról és a Komárom felmentését követő időszakról.

A tavaszi hadjárat három fényes győzelméről van szó; mindhárom esetben hiányzott a fővezéri előrelátás, azaz a fővezér, akinek célja az ellenség megsemmisítése volt – lett volna. Sajnos Vetter altábornagy március végén megbetegedett, ezért a magyar sereg élére „helyettesítő” vezér, Görgei állított.

Hogyan bírhatta Kossuth olyan emberre a honvédsereg vezetését (az erdélyi kivételével, amelyet Bem vezetett) olyan emberre, aki váci nyilatkozatával már felmondta az engedelmességet neki és bizonyította különutas politikáját? Kt fejelemzetlenségért hadbíró-ság elé kellett volna állítani. Aki a tiszafüredi lázadásért – maga Görgei szerint is – golyót érdemelt volna!

Nem maradhatott vezér nélkül a sereg. Görgei volt a rangidős tábornok, ami a hivatásos katonák szemében nagy súllyal esett latba... Népszerűségéhez sem fért kétség; a nagyközönség, de az országgyűlés sem tudott engedetlenségeiről, mert Kossuth – talán szeméremből vagy a szégyentől, miszerint ő vállalt felelősséget Görgei megbízhatóságáért – ezt eddig titkolta és csak szűk körben osztotta meg aggodalmait „felfedezettje” erkölcsi „botlásaiért”.

„...Ezen aggodalmak, a körülmények e kényszerűsége alatt sietett Kossuth március 30-án Egerbe... Oda hivatott hadtestéből Görgei is. És ez most a maga részéről is mindent elkövetett, hogy ez alkalommal birtokába juthasson a vezéri botnak. Alattomos, ravasz természete szerint nem csak igen előzékeny, simuló, színlelő volt Kossuth iránt, mióta ez a táborban megjelent; hanem a legnagyobb önzetlenség színével arról igyekezett meggyőzni őt, mi a hadviselés minden szabályaival ellenkezik, hogy t. i. nincs szükség fővezérre, hanem Damjanics, Aulich és Klapka tábornokok és ő barátságos egyeztetésben közösen is legjobban megfelelendnek a fővezéri tiszt kötelességeinek. Kossuthot meglepte ezen nem várt önzetlenség, s könnyen hívő, gyenge jelleménél fogva annál könnyebben bement a kelepcebe. Ő tehát félelem és bizodalom közt habozva, a tábornokokkal tartott hosszú tanácskozások után Görgeit helyettes fővezérnek nevezte ki...”⁴⁶ – ecsetelte a helyzetet könyvében Horváth Mihály.

A neves svájci történész, Rüstow így jellemzi ezt az időszakot:

„April végével a hadjáratnak új korszaka kezdődik. A magyarok fényes győzelmei új ellenségeket vonnak a harcterre; miután a magyarok nem zsákmányolják ki aprilisi fényes győzelmeiket, ez új ellenségek időt nyernek, hogy erejüket összegyűjtsék és kifejthessék...”⁴⁷

Látzólag rendeződött Görgeinek Kossuthal való viszonya is. Erről Asbóth Lajos így ír:

„...Annyi azonban bizonyos, hogy politikai magatartásában már akkor Kossuth iránt hízlgő és kétértelmű, a kormány irányában engedetlen volt, hadi műveleteiben pedig feltűnő

46 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, II. kötet, 361. old.

47 Wilhelm Rüstow: Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története, Emich Gusztáv kiadványa, Pest, 1866, I. kötet, 363. old.

hibák jelentkeztek gyakran, de ezeket, daczára hogy a császári hadsereg minden ponton megverte, azon időben csekély hadászati képzettségének, s korántsem gonosz kétértelmű érzületének tulajdonították. Csupán Bem tábornok és Perczel állították mindig és szilárdan, hogy Görgei már akkor áruló volt, s e véleményhez az aprilisi győzelmek után is határozottan hívek maradtak. Megjegyzésre méltó azon körülmény, hogy Bem Erdélybe érkezvén 1848-ik év december 20-kán, az első bemutatás alkalmával tisztjeihez e kérdést intézé: »Ismerik önök Görgeit?» s midőn ezek nemmel feleltek, mondá: »Vigyázzanak uraim, Görgei hazáját el fogja árulni.« – Bem és Perczel e nézeteket ismételve közlék Kossuthnal, s elfogatását sürgeték, de hasztalan; Kossuthot minden egyes, személyes összejövele alkalmával Görgeivel ennek hatályos magatartása, lakonikus, de találó beszédmodora megzavarta, részint félelemben tartotta, részint bizalomra ébresztette. A mi az aprilisi hadjárat műveleteit illeti, feltűnő, hogy Görgei személyesen egy csatában sem vőn részt, kivéve Issaszeghnél, jóllehet ez utolsóban is későn jelent meg, míg tulajdon hadteste, Gáspár tábornok vezénylete alatt, a csatamezőtől egy órányira veszteglett, s így a megvert osztrák sereg előtt a Pestre vonulhatás nyitva maradt. Ellenben, ha akkor e 16,000 főnyi hadtest Gödöllőtől előnyomul s a császári hadsereg balszárnyát megkerüli; egyrészt elvágja, más részét a Dunába szorítja. Ezen 7-ik hadtest a kápolnai csata óta (itt is csak egy része) a június 26-ki győri ütközetig (a hatvani csata kivételével) a fentebb említett ütközetek közül egyben sem harczolt. A nagysallói döntő ütközetben egészen tétlenül állott a magyar sereg balszárnyán, s midőn Görgei (tökéletesen bevezett győzelem után) megérkezett és több oldalról felszólították, hogy a teljesen levert ellenséget kipihent 7-ik hadtestével üzőbe vegye: az üldözésre csak egy osztály lovasságot küldött bizonyos meghatározott rövid távolságig.”⁴⁸

48 Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból, Heckenast Gusztáv kiadása, Pest, 1862, 1. kötet, 38. old.

BUDA VISSZAVÉTELE – A FORRADALOM VESZTE

Komárom felszabadításával – szó szerint – válaszút elé érkezett Görgei. Döntésének téves voltát maga is beismerte később.

Egy megvert sereg menekül előtte, de ő – már sokadszor – megkönyörül rajta. Pedig tudja, hogy mit kellene tennie: április 29-én kiáltványt intéz a seregéhez, amelyben a legszentebb hivatásra, Magyarország ősi önállóságára és szabadságának kivívására biztatja honvédeit. De éppen az ellenkező parancsot adja ki: irány Buda! Egy jelentéktelen vár, csúfos vezérlettel végrehajtott megvívása, fölösleges ember- és idővesztéssel – ez lett a romlás hajnala, a szabadságharc veszte.

Mi történhetett? Az igazi ok az emberben keresendő. Jellemének alapvonása volt a bosszútól fűtött dac, amely mérgezte tetteit, ha azok a forradalom és Kossuth érdekeit szolgálták – volna.

Felmerül ugyan bennünk a „bécsi kapcsolat” lehetősége, miszerint egy „rokon” egyengette jövőbeli útját, de erről még nem szólnak a dokumentumok. Talán azért, mert egyelőre némák, ahogy a krakkói nagybácsit sem szokták emlegetni és testvérének, Guidónak minisztériumi szolgálatait is titok övezi (említhetnénk Máriaissy gyanúját).

Hentaller Lajos (1852 – 1912) politikus, publicista gondolatait idézzük:

*„...Ha Görgei csakugyan az a katonai lángész, aki azt hívének magáról, (...) akkor igen jól tudhatta, hogy a futó ellenség üldözését egy váracs (váracska, vár – F. S.) ostromlása miatt félbe hagyni nem szabad. Ő egyrészt azzal menti magát, hogy nem volt löszere s Debrecenből nem küldtek; azonban feledni látszik, hogy Kossuth kormányzó még kellő időben levél által tudatja vele, hogy a salétromkészlet fogytán van, s hogy állítson rögtönösen Komáromban puskaporgyárat. Ugyancsak e levélben tudatja Kossuth Görgeivel azt is, hogy Sopron- és Mosonmegyék **mely helyein készítenek salétromot, s egyúttal utasítja, szerezze be a kijelölt helyekről a szükséges anyagot.***

Lehet, hogy löszere csakugyan fogytán volt; de lett neki mód nyujtva, hogy készíttessen. Görgeinek azonban nem kellett, még ha lett volna is. Mert hisz akkor, a midőn kisült, hogy az a váracs, nem is váracs, hanem komolyabb valami, semhogy három nap alatt halomra lehet lövetni, akkor cernirozó hadtestet kellett volna ott hagynia, a derék sereggel pedig fontosabb kötelességet teljesítenie.

Annyi őszinteség legalább van benne, hogy maga bevallja, miként politikai okokból hagyott fel az osztrákok további üldözésével. Mert ha Buda ostroma helyett üldözi a futó osztrák sereget, s a háborút sikerül neki Ausztriába átvinni, akkor az osztrák sereg kénytelen lett volna hazánkból kitakarodni.

*Igaz, hogy május 21-én bevették Buda várát, mégpedig nem a lőrésen, melyet a tüzérség lött, hanem lajtorjakon; ez mutatja, hogy Buda vára bevételét lehetett volna **lajtorják által***

rögtön eszközölni azonnal Görgeinek odaérkezése után, ehhez nem volt szükség 21 napra; **de hát a svábhgyi villák igen kényelmes és mulatságos időöltésül szolgáltak Görgeinek és törzskarának, jól esett tehát a dolce far niente** (édes semmittevés – megj. F. S.). (...)

Miután az általánosan elterjedt balhit, s főleg a Görgeiek által ügyesen, furfangosan és fondorul terjesztett amaz állítást igen sokan elhiszik, hogy Budavár bevételét Kossuth parancsolta, mert nevének az volt az ambíciója, hogy a királyi palotában lakhasson, szükségesnek tartjuk ennek megcáfolására közölni Klapka megjegyzéseit, melyből láthatni, hogy a bűnösök mily ügyesen óhajtanának néha bűneiktől megszabadulni, azokat másra háritani.

»Buda birtoka reánk nézve főfontosságú volt... A haditanácsban, ahol ez a kérdés tárgyalatott, ezt a kérdést én képviseltem s ezért gyakran azzal vádoltak, hogy Buda oly végzetserű ostromának első szerzője én voltam. Azonban az tévedés, mert az én nézetem sohasem ment addig, hogy hosszadalmas ostromlásba bocsátkozzanak, hanem igen is azt javasoltam, hogy gyorsan és merészen kell a meglepetést kísérteni, s ha ez nem sikerülne, a felsődunai hadműveleteket újból meg kell kezdeni (...)

Kossuthot is vádolták, hogy Buda bevételét sürgőleg követelte; **tudtommal őt a hozott határozatról csak akkor értesítették, mikor már a végrehajtásba bele is kezdtek**, s ő többé mitsem változtathatott azon.

Ha valakiben van annyi merészség, hogy hazugul ad elő oly dolgokat, melyek tanúk jelenlétében történtek, az nem igényelhet maga részére hitelt akkor sem, midőn titkosabban történt eseményeket ad elő. Ennyit Görgei Artur történeti hitelességét illetőleg. Megjegyzem itt főleg, hogy haditanácsban határozzák el Budavár bevételét; Kossuthot erről csak utólag értesítik, de azért nem átalják világgá bocsátani hazug vádukat, hogy Kossuth parancsolta, mert **neje a királyi palotában óhajtott lakni.**«

Elmondja azután Klapka, hogy Debrecenbe menvén, a hadügyi tárcát átvenni, két napot időzött Pesten, s távcső segítségével szemügyre vette a budai vár pesti oldalának megerősítésére tett intézkedéseket a legapróbb részletekig, s belátta, hogy egyszerű megmászással azt bevenni nem lehet, a szabályszerű ostrom szükségképpen akkora idővesztéséget vonna maga után, hogy azt később a főharctéren keservesen fognók megbánni.

»Ezen nézetemnek adtam kifejezést egy levelemben, melyet még Pestről való elindulásom előtt egyik segédem által sietve kézbesítettem Görgeinek, úgy, hogy ő azt még Buda elé való megérkezése előtt meg kellett hogy kapja (...) semmit el nem mulasztottam, hogy Görgeit lemondásra bírjam szándékáról, amelynek következményei engem már akkor szomorú sejtelmekkel töltöttek el.«⁴⁹

Nem segített a figyelmeztetés. Görgei ment a saját feje után. Az idővesztés – úgy tűnik – az ő céljait szolgálta. Seregének nem volt többé szabad győznie...

Ma már május 21-e a Magyar Honvédelem Napja – a magyar nemzet elleni cselszövés mementója.

De nem volt még minden veszve, ha teljesült volna a kormány akarata:

49 Hentaller Lajos: Görgei mint politikus, Budapest, 1889, 113-118. old.

„Buda vára bevétele után Görgeinek a kormány rendeleténél fogva Bécs felé kellett volna menni, még pedig gyors menetekben. Teljesítette-e Görgei e kötelességét? Nem; mert május 22-től június 30-ig nem ment tovább, mint Komáromig.

Minden más hadvezér Buda vára bevétele után az elpazarolt időt jóvá tenni igyekezett volna, de Görgei e 40 napon át egyebet nem tett, mint járt-kelt ide s tova és dözsölt szokása szerint, az alatt megengedte az ellenségnek, hogy hadseregét újra szervezze s képessé váljék őt tönkre tenni. Ez oly bűn, melyet csak egy áruló követhet el.”⁵⁰

Utalás történik Krivácsy József megjegyzésében egy eddig kevésbé vizsgált összefüggésre, melyről nem volna jó elfeledkezni: Görgei és a szórakozás, valamint Görgei és az alkohol. Kossuth tesz említést róla egy visszaemlékezésében, hogy Görgei előszeretettel fogyasztotta a pálinkát. Megtörtént, hogy elszenderedett beszélgetés közben, vélhetően a pálinka okozta mámortól. De azt nem mondhatjuk, hogy mulatós kedvű volt: elvonultan, magányában hódolt inkább a szesznek, tisztjeit azonban szívesen engedte szórakozni. Mészáros Lázár hadügyminiszter panaszkodott egyszer a „hörpölési” költségek magassága miatt, amit a honvédelmi minisztériumnak kellett állnia a sereg felvidéki vonulása után.

Erről és még más – ritkán említett – dolgokról olvashatjuk Zámბelly Lajos ezredes, Görgei csapattisztjének és Dr. Ballagi Mór, Görgei hadi titkárának személyesen közölt adatát – Kacziány Géza cikkében:

„... A főhadiszálláson különben bál és multság mindig napirenden volt. Ők mindenkor bőségben, vígan éltek, míg nekünk elégszer nem volt mit rágnunk. Selmecbányát is oly éjjel vesztettük el, midőn a fővezér tisztjével fényes bálon mulattak, holott tudva volt, hogy a város keményen fenyegetve van.”⁵¹

„...A szegény honvéd az őrségen fagyott meg, hová koplalni állították ki, a tisztok pedig táncoltak és a sereggel csordaszám menő céda nőekkel tölték éjjeleiket. Maga Görgei jára elő rossz példával...”⁵²

Buda visszafoglalása sorsfordulót jelentett a szabadságharc történetében. Valaminek történnie kellett ebben az időben (vagy előtte), ami jelentősen megváltoztatta az önvédelmi harc esélyeinek az állását. Ebben a változásban elsősorban a fővezér elszántságának a lanygulását, fegyvelmetlenségét, seregének értelmetlen pusztítását fedezhetjük fel. Közben megindultak a cári seregek Magyarország felé és erről Görgei is tudomást szerzhetett... Hogy ez nem csak pusztá feltételezés, azt eléggé meggyőzően bizonyítják azok az írásos beszámolók, amelyek az orosz csapatok tisztjeitől származnak. Egyikük, A.K. Baumgarten orosz ezredes naplójában írja le, hogy egy közelebből nem meghatározott Görgei-rokon a fővezér érdekében próbált eljárni Rüdiger tábornoknál, „...teljes képet adott a magyarországi helyzetről, beszámolt a magyar hadsereg létszámáról, összetételéről, képzettségéről, parancsnokai képességeiről, a Dembiński és Görgey közötti ellentétekről és az országban uralkodó

50 Krivácsy József: Görgei és Klapka vagy Az 1848/9-ki önvédelmi harc, Schlesiger – Wohlauer Ny., Budapest, 1881, 18. old.

51 Zámბelly Lajos. Emlékiratok 1848/49-ből, Hazánk, 11. (1889), 5. füzet, 367. old.

52 Kacziány Géza: Görgei/Történelmi tanulmány, IV. rész, Magyarország, újság Budapest, 1915.7.18., 9. old.

közhangulatról... A napló szerint Fjodor Grigorov, Rüdiger tábornok segédtszjtje „visszaemlékezése szerint Görgey Krakkóban élő nagybátyja, Rüdiger gróffal megismerkedve arról számolt be neki, hogy a magyar hadsereg monarchikus érzelmű, nem ért egyet a Habsburg-ház detronizálásával, s hogy az április 14-i határozat okozta unokaöccse szakítását Kossuthtal”.⁵³

Ezek a gyanús rokoni szálak és az általuk oroszokhoz eljuttatott információk, valamint a szabadságharc végkifejlete arról győzik meg az olvasót, hogy a további események már nem az elérhető győzelem vagy egy elfogadható béke, hanem Görgei személyes jövőjének érdekében folynak.

A Vág-mentén felelőtlenül kezdeményezett csaták és Pöltenberg hadtestének Győr melletti veresége arra indította a kormányt, hogy a seregek összpontosítását Szegednél rendelje el, ezzel is megkísérelni az osztrák csapatok feletti győzelmet, mielőtt az oroszok előzönlük az országot.

Ehhez viszont Görgei hozzájárulása kellett!

53 Rosonczy Ildikó: Egy orosz ezredes, A. K. Baumgarten 1849-es naplója, Hadtörténelmi Közlemények 125. évf. 1. sz. (2012.) 197-199. old.

KÉSZÜLVE VILÁGOSRA

Görgei még ilyen-olyan okkal húzza-halasztja seregének levonulását Szegedre, amit Klapka elég világosan megmagyaráz Máriássynak. Megtehetette, hiszen jól ismerte viselkedésének mozgatórugóit, és meg tudta különböztetni ígéretét valós szándékától.

„Aber, Mensch, bist dann du blind, siehst du dann nicht dass Görgei um jeden Preis hier bleiben und hier kapitulieren will? (De, hát, te ember, vak vagy? Nem látod, hogy Görgei mindenáron itt akar maradni s itt akar kapitulálni?)”⁵⁴

„Inkább tartsanak árulónak, mint gyávának!” – Komáromban mondta ezt Görgei, amikor Csány, Aulich és Kiss Ernőnek tett ígéretét megszegte és nem indította el seregét Szeged felé. Híres volt arról, hogy akaratát tűzön-vízen át keresztülvitte, döntéseinek érvényt tudott szerezni. Nem voltak erkölcsi gátjai, amelyek egy-egy meghozott döntés felülbírálására készítették volna.

Emlékirataiban így emlékszik vissza Klapka György, Komárom várának parancsnoka:

„Eddigélé Görgei szándoka és tervei felől csak határozatlan sejtelmem volt, de mai leplezetlen magaviselete által ez a sejtelem teljes bizonyossággá lön. Az a makactság, mellyel egy jól kombinált művelettel szemben előnyt adott egy merész, kockáztatott és kalandos tervnek, átláttatta velem szándokát, ami semmi egyéb sem volt, mint az, hogy működését mindenáron elkülönítse a többi hadtest működésétől, és kivonja a kormány befolyása alól.”⁵⁵

Görgei engedetlenségének többszöri példájával találkoztunk már a múltban is, amelyeket nem tagadják azok a történészek sem, akik rehabilitálni igyekeznek a fővezért. A schwechati csataterén történt fegyelmetlensége, a Pozsonyból történő visszavonulás, amely során a többszöri ígérete ellenére sem vállalt ütközetet és harc nélkül adta fel Pestet, a váci nyilatkozatban fölmondott engedelmesség, a bányavárosok közötti eltűnése, amikor megszakított minden kapcsolatot a kormánnyal, a tiszafüredi lázadás, amelynek során puccsot szervezett fővezére, Dembiński ellen – mind-mind kimerítik a parancsmegtagadás és fegyvelemsértés tényét. Ezen bűnöket csak relativizálni lehet, vagy ügyesen elhallgatni, figyelmen kívül hagyni Görgei vezéri egyéniségének magasztalásakor, de sajnos vannak esetek, amelyeknél a tények szándékos maghamisításától sem riadnak vissza egyes újkori védelmezők.

Elsősorban a Tisza vidékére irányzott levonulásra gondolunk, amelyet a kormány a Pesten tartózkodó összes tábornokkal tanácskozva döntött el, miután híret vette a Győrnél Görgei által magára hagyott Pöltenberg hadtest mintegy ötszörös túlerejű császári sereg által történő megveretésének. (A debreceni csata és aradi kormányülés körülményeinek, valamint részleteinek szándékos elhallgatásáról később szólunk.)

54 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-1849. évi szabadságharc alatti szolgálataimra, Argumentum Kiadó 1999, 145-146. old.

55 Klapka György: Emlékeimből, 1986, Budapest, 167. old.

Adjuk át a szót Horváth Mihálynak és hallgassuk meg, hogyan látta ő a történeteket.

„A győri ütközet elvesztének híre a fővárosi közönségben (...) mondhatatlan levertséget okozott. (...) A kormányférfiak közt pedig tetőpontjára hágott a bosszúság Görgei ellen, ki a haza megmentésére multhatatlanul szükséges s már rég óta megtörténhetett, újabban is annyira sürgetett összpontosítást mind eddig elmulasztván, hadtesteinket egyenként engedi megvertetni, anyagilag fogyasztani, erkölcsileg lehangoltatni. A minisztériumnak némely egyes tagjai Görgeit már ekkor egyenesen árulásról vádolták. (Görgei ekkor a fővezéri tiszt mellett hadügyminiszter is volt – F. S.) A többség azonban még nem akart helyt adni lelkében az iszonyú vád önként feltolakodó gyanújának. De bizodalom benne, fővezéri tehetségeiben egyáltalában elveszett a kormány tagjai közt; mert akik még szándékait, akaratát gyanúsítani vonakodtak, ügyességét, buzgalmát, előrelátó gondosságát kénytelenítették kétségbe vonni. (...)

Az egybegyűlt tábornokok véleménye egyhangúlag abban összpontosult, hogy az ügyek jelen veszélyes állapotában tehát csak az adhat még hadviselésünknek szerencsésebb fordulatot, ha a Tiszánál nagyobb erő egyesítették, mely a muszka fő sereget előrenyomultában megállítsa. (...)

Görgeinek a feldunai hadviselésben ápril hó vége óta elkövetett nagy hibái s mulasztásai oda juttatták a nemzeti ügyet, mely az említett időben, szerencséje tetőpontján, mindenkit végdiadással kecsegtetett, hogy e diadal iránti remények a legvérmesebb kedélyekből is mindinkább tűnedeztek; s mindazok, kikben a remény egészen még ki nem veszett, mindazok, kik a nemzeti bukást immár elkerülhetetlennek tartották, egyelőre már csak azt óhajtották, hogy az óriási ellenséges erők által rögtön el ne borítottassunk, hanem a harcot hosszabb ideig kitarthassuk. (...)

Ezek valának az okok, melyek a kormányt reábrították, hogy a tábornokok azon véleményét, miszerint Görgei fő seregünk egy részével mennél előbb a Tiszához siessen, elfogadta. Nehogy pedig Görgei a kormány rendelete által akár gögjét s hiúságát megsértve érezhesse, akár a késlekedésre bármi okot kereshessen, a rendelet megvitelére Kiss Ernő és Aulich tábornokok küldettek fel hozzá Komáromba.

A tábornokokhoz csatlakozott még Csányi László miniszter is, ki a múlt őszi táborozás alatt, egész a főváros feladásáig Görgei táborában kormánybiztosként működött, s vele meghittebb barátságban élt, őt csaknem fiaként szerette s ennél fogva a személyes találkozásból sikeres eredményt várhatott. Csányi a tábornokokkal (1849. június – megj. F. S.) 29-ke éjjelen indult útra. (...) Csányi s a két tábornok 30-án Komáromba érkezvén, Görgeivel nyomban közelé a kormány rendeletét. Görgei, kétségkívül, mivel a rendelet okainak fontosságát s helyességét magának is át kellett látnia, könnyebben hajólt, mint a kiküldöttek egyelőre várták, a rendelet elfogadására. Nem hagyta azt ugyan ellenvetés nélkül; de Csányi szavára mégis elfogadta a tervet, s csak Aulichhoz intézé azon csípős megjegyzést, miképpen csodálkozik, hogy ő, Aulich, mint tapasztalt hadvezér, szinte bele tudott egyezni ebbe a tervbe, mely szerint a sereg elvonulása az ellenség elől szökéshez hasonlít. Megegyeztek ezután a levonulás idejére is (1849. július 2. – megj. F. S.).

Azonban, úgy látszik, ezen ígéretre csak azért hajólt oly könnyen Görgei, mivel meg volt győződve, hogy a császáriak, kik eddig rendkívüli gyorsasággal hajtják végre mozdulataikat, július 2-káig az elsáncolt tábornok s általában a várat körülfogván, lehetetlenné teendik a levonulást Buda felé.

És valóban, a kormány küldöttsége, a tanácskozás után, alig ült hajóra, Görgei főhadiszállásán már is más terveket forraltak. A küldöttek távozta után Ludvig János a hadseregnél lévő állandó kormánybiztos, egyedül maradván Görgeivel örömet jelenté ki neki, hogy a küldöttség megelégedve térhet vissza: most már nem fogják Pesten mondhatni, hogy Görgei nem tud, nem fog engedelmeskedni. Görgei hallgatott; a belső küzdelem jelei tükröződtek vissza arcán s taglejtéseiben. »Igen, - szólalt meg végre – azon urak Pesten, jobban bíznak a török határookban, mint Komáromban és a hadseregben.«

Majd belép a tábornoki főnök, Bayer ezredes is. »Tábornok úr, mondá azonnal, hivatalomtól kérem magamat felmenteni. Én a minisztertanácsban elfogadott stratégiához nem értek, rosszul készíthetném a rendelkezéseket; tehát inkább elbocsáttatásomat kérem.« A gúnyos szavak elevenre találtak Görgeinél s a Csányi jó akaró, majdnem atyai intései s hazafias érzelmeket keltő szavai által háttérbe tolt hiúságát és makacosságát egész mértékben fölbreszték. Mogorván szóla Bayerhez, vessen véget e komédiának. De Bayer erősítgeté, hogy kérelme komoly; de csak hamar más irányt adván beszédének, mondá: »de hogyan is ígérhette tábornok úr, hogy levezeti a sereget?« Közbe szólal most Ludvig is, helyeslélvén a vezér tettét. »Hogyan? – válaszolja Bayer, hiszen ez a védelem feladása, ez valóságos megszökés az ellenség elől.« E szavakat nem tűrhette tovább Görgei büszkesége s hiúsága. »Bayernek igaza van!« kiálta fel; s ezzel a kedélyében történt egész fordulatot elárulá. Hiába oszkodék aztán Ludvig, hogy ha ez meggyőződése, miért nem világosította fel s győzte meg nézetei helyességéről a küldöttséget; miért ígérte meg a sereg levezetését, mit, miután szavát adta, légyen bár miként, fogamatba kell vennie. Görgei mind erre csak azt felelé: »**Nem bánom, mondjanak inkább árulónak, mint számárnak.** Nekem az a kötelességem, hogy a haza hadseregét megmentssem, nem pedig hogy bizonyos vesztére levezessem.« (...)

A kormánybiztos mind ezekről nyomban tudósítá Kossuthot. (...)

A Komáromban járt küldöttség, Csányi miniszter és a két tábornok, Ludvig ezen tudósítása előtt érkezvén le a fővárosba, teljes megnyugtatóst hozott a kormánynak Görgei engedelmissége iránt. De e megnyugtatóst pár óra múlva a leghevesebb ingerültség váltotta fel a kormánytagok kebelében. E változást egy futár megérkezte okozá, ki Görgeitől hozott egy hivatalos jelentést, melyben a tábornok száraz rövidezséggel jelenté, hogy miután az ellenség a komáromi sáncokat körülfogta, a Budára vezető utakat elfoglalta: ő a fővárost az ellenség túlnyomó ereje ellen egy óráig sem biztosíthatja. (...)

A futár ezekre vonatkozólag még Ludvig kormánybiztostól is hozott két levelet, egyiket Kossuthoz, a másikat a közoktatási miniszterhez. Úgy látszik, Görgei és Bayer stratégiai magyarázatai a legmélyebb aggodalmakat ébresztették Ludvigban a kormány sorsa felett; leveleiben ennek kézzel fogható bizonyítványai léteztek. (...)

Képzeltetni, mily iszonyú volt a kormányzó és a miniszterek meglepetése, midőn Csányi s a két tábornok megnyugtató tudósítása után néhány órával az idézett leveleket kézhez vették, melyek most tudomásokra hozzák, hogy Görgei, szavát megszegvén, a sereget levezetni nem hajlandó.⁵⁶

56 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 201-209. old.

Kétség sem férhet hozzá, hogy Csány és a két tábornok eltávozása után a Görgeinél beállt fordulat, amit pálfordulásnak is nevezhetünk, semmivel sem menthető és felér egy árulással. Az adott szó elárulásával, ami végeredményét tekintve a kormány félrevezetését jelenti. Tanakodhatunk azon, hogy Görgeinek ezt a lépését milyen jelzővel illessük, de azt biztosan kimondhatjuk: a végveszély óráiban ilyen szőszegés megbocsáthatatlan és a kormány (és nem csupán Kossuth) azon reakciója, hogy fölmenti a fővezért tisztségéből – teljességgel érthető. Inkább az nehezen megmagyarázható, hogy egyik állásában meghagyta őt a minisztertanács.

De a kormány intézkedése így is heves vitát és ellenkezést váltott ki Komáromban. A Görgeihez hűséges hadtestek tisztjei és a törzstisztek valóságos lázadást szítottak és azal a kéréssel fordultak a kormányhoz, hogy hagyja meg – az éppen súlyos fejsérüléssel gyengélkedő – vezérüket a sereg élén, amely kívánság közvetítésére Klapka és Nagysándor tábornokok kérték fel. A kormány ismét meghátrált: elfogadta a tisztek kérését, azon feltétel mellett, hogy Görgei a hadügyminiszterségről lemond és a csapatok késedelem nélkül elindulnak az összpontosítás helyszínére. Talán még nem lett volna késő, de Görgei másképpen rendelkezett... Szabályszerű zsarolással – az ellenség előli megfutamodás vádjával – rábírta a tisztikart egy utolsó áttörésre a felvonuló császári seregen keresztül, amely kudarccal végződött és semmilyen eredménnyel nem járt.

Ezen fölöslegesen elvesztegetett napok alatt olyan hírek kezdtek terjedni a táborban, hogy az osztrák csapatoknál maga Ferenc József is megjelent „... és igen kedvező ajánlatok tétettek a fegyverletétel és meghódolás esetére. Hogy ki volt szerzője ezen híreknek? – azt bizony senki sem tudta, de hogy annak műhelye Görgei közelében van, azt akkor már sokan gyanították.”⁵⁷

Látjuk, hogy milyen súlyos fegyvelemsértések és áldozatok árán indult el e sereg – két hét késéssel – a kijelölt összpontosítás helyére, amelyet már csak kerülő úton és az orosz csapatok által csatázva-késleltetve tudhat megközelíteni: de megfigyelhetjük azt is, hogy miképpen igyekeznek történészeink enyhíteni a felelősséget, amely Görgei vállait terheli.

Hermann Róbert szerint Katona Tamás nevéhez fűződik az a „felfedezés”, hogy nem engedetlenségéről van itt szó Görgei részéről, hanem csupán két levél „elkeveredésről”. Arról tudniillik, hogy egy korábban írottat, amelyben Görgei még elutasította a levonulást, később kézbesítették Kossuthnak, az engedelmességet fogadó későbbit pedig korábban. Így, természetesen, az utóbb érkező levelet tekintette érvényesnek a kormány és arra reagált Görgei megbüntetésével.

Ez a magyarázat, amely feloldani próbálja Görgeit a kormány rendeletének megtagadása alól, azt feltételezi, hogy a kormányzó – figyelmetlenségéből, vagy szándékosan – nem olvasta el a levelek keletkezési dátumát. Ezen abszurd feltételezés megmosolyogtató és megjegyezzük, hogy Katona Tamás és követői el akarják terelni az érdeklődők figyelmét egy másik tényről.

57 Máriaágy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum kiadó, Budapest, 1999, 147-148. old.

A komáromi szószegéssel járó pálfordulásnak, amely Bayer ezredes rábeszélésére következett be Görgeinél, szem- és fültanúja volt Ludvig János kormánybiztos is, aki Horváth Mihály beszámolója szerint erről azonnal értesítette a Pesten székelő kormányt. Történhetett a levelek keltezése és iktatása körül bármilyen bonyodalom, vagy félreértés, azt egyértelműen elmondhatjuk, hogy a minisztertanács hiteles információt kapott Görgei álláspontjáról, ami egyenlő volt a parancsmegtagadással.

Érdekes epizódot elevenít fel egy nappal a levonulás megkezdése előtt a gesztesi járás-beli főszolgabíró:

„Július 12-én, Thaly Lajos, a Komárom vármegyei gesztesi járás főszolgabírója, fiával, Kálmánnal, Pestről hazautazván, a császári katonák által elfogatott. A foglyokat Nugent altábornagy elé vitték Csépre, ennek főhadiszállására.

Thaly előmutatván útlevelét, Nugent előtt igazolta magát.

– Hogy vannak a magyar kormány tagjai? pakolnak-e már? nagyon meg vannak-e ijedve? kérde az öreg osztrák generális Thaly Lajost.

– Nincsenek azok altábornagy úr, viszonzá a főszolgabíró, sőt ellenkezőleg jókedvűek s bíznak, hogy éppoly gyorsan visszatérnek Szegedről is Pestre, amint visszatértek Debrecenből.

Nugent mereven ránézett Thalyra, elmosolyodva magát, hozzálépett, megveregette a vállát s mondá:

– Ne higgye főszolgabíró úr! A magyar kormány sohasem térhet többé vissza a fővárosba. A háborúnak vége van. Görgei már a mienk!

És sajtóságos véletlen játéka a sorsnak, hogy báró Cordon, ki Latour után osztrák hadügy-miniszter volt, s kiről némelyek tudni vélik, hogy Görgei Artúrral sógorsági viszonyban állott, szintén mint biztosat állítá már július első napjaiban, hogy augusztus közepén a hadjáratnak vége lesz.”⁵⁸

Ilyen előzmények után indult a sereg Szeged felé; ilyen tervekkel a fejében maga a vezér.

Feltevődik a kérdés: ha igaz a főszolgabíró beszámolója, akkor miért vállalta Görgei a fásarsztó levonulást? Miért nem tette le a fegyvert a már Magyarországot előzőnlő oroszok előtt július elején?

Vácnál az orosz csapatokba ütközött a magyar sereg. Ezek után döntött Görgei a kerülő útvonal mellett: Losonc, Rimaszombat és Miskolc érintésével átkelni a Tiszán.

Itt már állandó orosz kíséretet kapott Görgei serege. Kisebb-nagyobb csetepatékkal tarkított vonulás volt ez, amit az ellenség Losonc térségében megjelent parlamenterei tettek izgalmassá. Őket Rimaszombatba kísérték, hogy az ott táborozó fővezér dönthessen ajánlatuk további sorsáról.

„... A hadikövetek kijelentették, hogy (...) azzal a megbízatással érkeztek (...) ,hogy engem öfelsége a cár nevében felszólítsanak, parancsoljam meg seregeimnek, hogy rakják le a fegyvert és ki-ki térjen haza otthonába – különben az orosz hadsereg tüstént megtámad minket (...) A pusztá fenyegetés (...) nyomban meggyőzött róla, hogy (...) a fegyvernyugvás célja nem

58 Hentaller Lajos: Görgei mint politikus, Budapest, 1889, 143. old.

lehet más, mint visszavonulásunk késleltetése (...) Válaszomban a fegyverlerakás dolgában 48 órai időt kötöttem ki a végleges válaszra, azzal az ürüggyel, hogy előbb meg kell kérdezzem a hadsereget, le akarja-e tenni (...) a fegyvert...”⁵⁹

Máriássy János ezredes, hadosztályparancsnok visszaemlékezésében így ír erről az esetről:

„... Július 21-én reggel Nagysándor tábornok magához hívatta a hadtest összes törzstisztjét, és ott röviden azt adta elő nekünk, hogy Görgei tábornok közli a hadtesttel az orosz parlamenterek által hozott fegyverletételi felszólítást és az abban foglalt és kilátásba helyezett előnyös feltételeket, és felszólítja egyszersmind a hadtestet, hogy adja neki – haladék nélkül, éspedig írásban – tudtára erre szóló válaszát.

Görgeinek ezen felszólítása – bár egészen meglepő nem volt – mégis megdöbbenett bennünket: megdöbbenett nemcsak azért, mert az gyanúnkat és aggodalmainkat Görgei tervére nézve teljesen igazolta, hanem főleg azért, mert immár biztosra vettük, hogy Görgei, ki ezen önkényes felszólítás által már nyíltan a katonai forradalom és lázadás terére lépett – nehogy emiatt a magyar kormány által felelősségre vonassék – mindent el fog követni, hogy az egyesülés létre ne jöjjön.

Nagysándor tábornok ismerve hazafias érzelmeinket és látva megdöbbenésünket, röviden csak annyit mondott, hogy ő nem ismeri el Görgeinek azon jogát, az ellenséggel ily alkudozásba – a kormány tudta és beleegyezése nélkül – bocsájtkozni; hogy ő addig, míg Görgei a kormánytól ily felhatalmazást nem nyer, semmiféle egyezkedésbe bele nem egyezik; és hogy ő ismervén a hadtest hazafiságát, meg van győződve, hogy osztja véleményét. Erre mindnyájan egyhangúlag elhatároztuk, hogy válaszunk ily világos és határozott szavakban adassék tudtára Görgeinek Nagysándor tábornok és parancsanokunk által. (...) Ez alkalommal elhatároztuk egyszersmind azt is, hogy ezentúl Görgeinek minden tényét éber figyelemmel kísérni és szükség esetén ellenőrizni fogjuk. (...)

Ezen orosz fegyverletételi felszólításra nézve Görgei – nyilván csak bűnös pártütői eljárásnak elpalástolása céljából – szükségesnek tartja könyvének több lapoldalait kitölteni azon állítólagos okoknak előadásával, melyek őt arra indították, hogy ő e felszólítást – a kormány tudta és beleegyezése nélkül – hadtesteivel közölte, és azokat e részben való írásbeli nyilatkozatra és véleményadásra felszólította (...) végre egy perfd, de nevétséges mesével áll elő, azt mondván, hogy ő csak azért közölte ezen orosz felszólítást hadtesteivel, és csak azért szólította fel őket véleményadásra, mert azt hitte (?), hogy az I-ő hadtest (amely tudvalevőleg minden, a kormány tudta és engedélye nélküli alkudozásnak már Komáromnál határozott ellenese volt) azt el fogja fogadni; mely esetben neki (Görgeinek) szándéka volt ezen demoralizált (?) hadtestet feloszlatni és azt a többi két hadtestbe (hol tudvalevőleg a magasrangú főisztek igen nagy része egy elkülönített kapitulálásnak már rég meg volt nyerve) beolvasztani. (...)

Az egész bányu mese nem egyéb egy valót elferdítő ráfogásnál; az egész meséből csak az az egy lehet igaz, hogy Görgei, kinek nagy érdekében állott Nagysándor tábornoktól és hadtestétől, mint titkos szándékainak ellenesétől, megszabadulni, képes volt arra is gondolni, hogy nem

59 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, 1988, II. kötet, 286. old.

*lehetne-e ezen derék hazafias hadtestet feloszlatni? De bármily vitéz ember volt a világosi hős, ezen gyalázatos szándékát mégsem volt bátorsága nyilvánosságra hozni; és jól is tette, hogy azt csak koponyájában tartotta jól eldugva, mert ha annak legkisebb hírét vette volna az I-ő hadtest, biztosíthatom Görgeit, hogy az megfosztotta volna őtet a dicsőséges világosi díszmenet élvezetétől.”*⁶⁰

60 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum kiadó, Budapest, 1999, 176-178. old.

EGY HÖLGY LÁTOGATÁSA

Ahol a harcoló felek között megjelennek a közvetítők és szolgálatuk elfogadtatik, ott előbb vagy utóbb történni szokott valami. Béke vagy áruulás. Vagy mindkettő. Ha Görgei az orosz invázió után – a harc sikeres folytatására már nem látva esélyt – a békülés vagy a fegyvernyugvás mellett dönt, az emberéletek kímélete (védelme) érdekében, ki vethet rá követ? Ki leli örömét embertársai gyilkolásában és ki szeret meghalni? Senki. Csak valaki, valakik kitalálták a katonai esküt! És azt sokan leteszik, pontosabban fogadalmat (!) tesznek. Ez a tény összetettebbé kuszálja a dolgot: hűség és felelősség áll szemben a békevágy és áruulás lehetőségével. De a döntést az esetek többségében az ember kénytelen meghozni – saját lelkiismerete és értékítélete szerint.

Görgei „békevágyának” palástolására megjelenik a színen egy hölgy, akiről megtudjuk, hogy – korábban – a tábornok rokonának adja ki magát és akinek a valódi szerepét ebben az alkudozásban még egyelőre homály fedi. Hallgassuk meg, hogyan mutatja őt be emlékirataiban Görgei:

„A július 23-ról 24-re virradó éjszaka előőrseink egy hintóban utazó hölgyet⁶¹ tartóztattak fel, és mivel azt állította, hogy levelet hoz nekem, alsózsolcai főhadiszállásomra kísérték. A nekem címzett, lepecsételt levél így szólt:

Balassagyarmat, 1849. július 7/19

Uram!

A parancsnokságom alá helyezett csapatok szembetalálkoztak azokkal, amelyeket Ön vezényel; a hadiszerecsé az én javamra hajlott. Nyomon követvén önt, utamban mindenütt arról értesültem, hogy ön nem vonakodott tökéletes őszinteséggel, teljes elismeréssel adózni nyilatkozataiban hadtestem jelességének. Az ön nyíltszívű eljárása kötelességemmé teszi, hogy tanújelét adjam annak a megbecsülésnek, amelyet az ön vitéz katonai jelleme gerjesztett bennem; s ezért határoztam el, hogy levelet intézek önhöz. Az ön tehetsége kétségkívül súlyos nehézségeken lett úrrá hadtestével; de ön sem titkolhatja önmaga elől, hogy hadtestét e pillanatban közeli veszedelem fenyegeti. Ezért teljes bizalommal kínálom fel önnek, uram, a tárgyalások útját. Kérem, tudassa velem azokat a föltételeket, amelyek mellett lehetők tartaná az önre nézve most már egyenlőn küzdelemnek véget vetni; s én sietek öfömméltóságának, az orosz császári hadsereg fővezérének erre vonatkozó rendelkezéseit kikérni. Főlöszleges hozzátennem, hogy ezeket magas följebbvalómat jellemző igazságszeretet fogja áthatni és az ön vitéz katonai becsületén csorba sem fog esni.

Fogadja, uram, megkülönböztetett tiszteletem kifejezését.

Gróf Rüdiger, egy orosz császári hadtest főparancsnoka”⁶²

61 Bory Miklósné, báró páczolai Hellenbach Karolina Terézia (1798–1875)

62 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, II. kötet, 304. old.

A pontos választ nem ismerjük, mert annak csak „amennyire emlékszem” tartalmát közli az olvasóval könyvében Görgei. Hogy ő hajlandó volna „tisztességes feltételek mellett békejobbot nyújtani” Rüdigernek, de neki mindaddig küzdenie kell, amíg „békés polgártársait” meg nem menti a „leigáztatás veszélyétől, vagy az egyenlőtlen küzdelemben el nem vérzünk.”

A válaszlevéllel még aznap visszaindult Boryné Rüdigerhez – Szikszón keresztül, hol Nagysándor József tartózkodott törzstisztjei társaságában. Ezt az útvonalat Görgei ajánlotta a hölgynek, feltételezve, hogy a levél feltámasztja majd Nagysándorban az ellenséggel való titkos alku iránti gyanút. Így gondolkodott Görgei és így is szötte kínos mesévé a történetet: „... *Megfogadta* (Boryné – megj. F. S.) *tanácsomat, de csak késő éjjel érkezett meg Szikszóra; itt akarta bevárni a reggelt, és tisztességes éjjeli szállás iránti kérelmével magához Nagysándor tábornokhoz fordult, egyszersmind közölte vele utazásának célját is. Nagysándor tábornok rögtön árulást szimatol az orosz hadtestparancsnokkal való levelezésben; ezt a gyanúját megosztotta hadteste néhány törzstisztjével, ezek pedig megerősítették őt abban a szándékában, hogy meg kell tudni, mi van az orosz hadtestparancsnoknak írt levélben. De a nyílt eljárásához hiányzott a merszük. Nagysándor tábornok tanácsosabbnak tartotta a lepecsételt levelet alattomban kilopatni vivőjének szobájából, majd – miután feltörték, elolvasták és újra lepecsételték – visszalopatni a mit sem sejtő hölgy szobájába. Ez azonban – mielőtt újra útra kelt Szikszó felé – véletlenül észrevette, hogy a borítékon más pecsét van, s elmondta ezt az I. hadtest egyik törzstisztjének, akivel szintoly véletlenül találkozott, s aki – nem pendülvén egy húron Nagysándorral, és így a levélfeltörési műtétről mit sem tudva – a megváltozott pecsét dolgát megtudakolta társaitól, és az egészet, hogy a Nagysándor tábornok iránt óvatosságra intsen, jóakaratóan tudomásomra hozta... ”⁶³*

Másképpen meséli el ezt a történetet Máriássy János ezredes, aki jó ismerőse volt a hölgynek (Borynének), aki neki (Máriássy Jánosnak) önként adta át Görgei Rüdigerhez írott levelét.

„*A levélben az állott, amit Görgei könyvében állít; de nagyon csalatkozik Görgei, ha azt hiszi, hogy bennünket vele rászédett; sokkal jobban ismertük már akkor cselszövényes eljárását, mintsem hogy engedtük volna magunkat ily kézzelfogható csel által elámíttatni. Már magában véve az, hogy az asszony Görgeinek világos meghagyására vette útját Szikszónak, oly feltűnő volt, hogy nem lehetett más, mint titkos célt gyanítani a dologban. Mi célja volt Görgeinek ezzel? Ezt ő tudja a legjobban.*”⁶⁴ – olvashatjuk visszaemlékezésében.

Vitt-e szóbeli üzenetet a hölgy Rüdigernek? Erről természetesen Görgei könyvében nem szól, eddig Rüdigertől sem tudunk ilyesfajta titkos közlésről. Titkolni kellett a bűnös alkun vett győzelmet? Meddig? Még szerencse, hogy Paszkievicset nem kötötték erkölcsi normák. A bécsi Hadilevéltárban ott van az a levél, amelyben ezt írja Hayaunak 1849. augusztus 9-én:

63 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, II. kötet, 306-307. old.

64 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 180. old.

„Közvetlenül azután a vereség után, amit a Görgey által vezényelt csapatok szenvedtek el Vácánál (július 17-én) és amikor a 3. hadtest csapatai üldözték őket, egy dáma (özv. Boryné, br. Hellenbach Karolina), aki azt állította, hogy ennek a lázadóvezérnek a rokona, jelentkezett gróf Rüdiger tábornoknál, és arról biztosította, hogy Görgey nem fogja tovább a lázadás ügyét szolgálni, és csak ürügyre vár, hogy meghódoljon.”⁶⁵

(Ugyanennek a levélnek a szövege megtalálható Steier Lajos *kétkötetes monográfiájában*.)⁶⁶

Honnan bukkant elő ez a titokzatos és fontos szereplővé előlépett asszony?

Görgei Balassagyarmaton időzése alkalmával egy Jankovics nevű szolgabírót fogat el és ítél rögtön halálra. Amint ennek híre megy, egyszerre egy előkelő hölgy jelentkezik nála, Bory Miklósné született báró páczolai Hellenbach Karolina Terézia, királyi ítélőmester és udvari tanácsos felesége, ki – saját állítása szerint – rokona lévén az elítélt Jankovicsnak, kegyelmet kér számára Görgeitől. A fővezér hosszasan értekezik a hölgygel, s Jankovics kegyelmet nyer.

Elevenjére tapinthatott Görgeinek Boryné: alku az oroszokkal – a régen óhajtott béke, ami egyben szabadulást jelenthet a seregpáncsnok számára. Ígéretből a többieknek is jutott bőven; futótűzként terjed a híre a méltányos bánásmód ígéretének, amelyet barátokozások igazolnak, a továbbszolgálat lehetősége a cári seregben, de a fegyverbarátságról is suttognak egyesek. Mindez Görgei környezetében, főhadiszállásán zajlik.

Nem maradhattak titokban az oroszokkal való megszapорodott üzenetváltások és látogatások. Jól érezhette ezt Görgei is. Könyvében így vall erről:

„Az újsgólták (Szegeden – megj. F. S.), hogy én máris a legjobb egyetértésben vagyok az oroszokkal; megbízottaik állandóan ott járnak főhadiszálláson; a parancsom alatt álló hadsereg tisztjei fraternizálnak az orosz tisztekkel; a háború már csak színleg folyik tovább, és ha nekem szabad kezem lenne a kormánytól, Magyarország és Oroszország már régen békét kötött volna...”⁶⁷

Mintha nem így lett volna! Viselkedésével ő maga adott tápot efféle remények keltéséhez. Kossuth és a kormány csak a „félhivatalos” információkat kapják tőle, nem csodálkozhatunk tehát „naivitásukon”: „De ameddig az oroszok csak a fegyver letételére szólítottak fel bennünket, békeajánlataik pedig nem voltak számunkra; ez az eszme nem volt megvalósítható. És hogy Kossuth és Szemere ezt nem érték föl észsel: ennek jellemzésére hiába keresek kíméletes szót.”⁶⁸ – írja Görgei könyvében.

Hallatlan cinizmusát tapasztalva mi is nehezen találunk olyan szót, amely az ellenségnek titokban tett ígérettel feladott küzdelmet jellemzi, ami már csak „színleg folyik tovább”.

65 A levelet Kéri Edit fedezte fel és fordította magyarra – a másolatot a budapesti Hadtörténeti Levéltárban helyezte el és a Magyar Demokratában publikálta 1998. augusztus 20-án (33. szám, 20. old.)

66 Steier Lajos: Haynau és Paskievics I-II., Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Budapest, é.n., II. kötet, 164. old.

67 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, 1988, II. kötet, 351. old.

68 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, 1988, II. kötet, 355. old.

CSATA DEBRECENNÉL

Amint láttuk, éles ellentétek feszültek a Szeged felé vonuló hadsereg három hadteste között. A III. és VII. hadtest, amelyeket Leiningen illetve Pöltenberg tábornokok vezettek Görgei híveinek számítottak, a Nagysándor vezette I. hadtest a kormányt tisztelő hazafiakból, Kossuth hívókból állott. Kivételek ugyan előfordultak, de általánosságban ez a megosztottság jellemezte a sereget. Az orosz csapatok pontos számáról ugyan nem volt tudomása Görgeinek, de azt lehetett feltételezni, hogy nem kevesebb, mint 60 ezerre tehető a magyar sereget követő cári sereg száma. Vagyis kerülnie kellett a közvetlen összecsapást, siettetnie a levonulást és várni az alkalmas pillanatot, amikor beteljesítheti fondorlatos tervét. Voltak pillanatok, amikor már nem tudta – vagy nem akarta – leplezni szándékát; Kászonyi Dániel főhadnagy ezt érzékletesen leírja *„Kossuth futárjaként Görgeinél”* című írásában, amit a következőkben idézünk.

De ez már a debreceni csata után történt, ahol annak a hadtestnek a megsemmisülését tervezte, amelyre nem számíthatott terve támogatásában.

Az előzmények és a csata lefolyása eléggé ismert a szabadságharc történetét olvasók körében, igaz, hogy egy fontos részletet pontatlanul ismer, vagy szándékosan eltorzít a történészek többsége. Görgei *„Életem és működésem...”* című könyvében részletesen leírja, hogy a Debrecenbe küldött hadtest, mialatt a főparancsnokságnak és a sereg „zömének” Vámospercsre kellett érnie (augusztus 2-án), milyen feladatot kapott:

*„...Az oldalvéd vezetőjének, Nagysándor tábornoknak világosan megparancsoltam, hogy túlnyomó erejű ellenséggel szemben térjen ki minden komoly küzdelem elől, mégpedig ha az ellenséggel még Debrecenen innen akad össze, a hadsereg zömére való oldalirányú visszavonulással, ellenkező esetben pedig, ha tudniillik hadtestét a Debrecenbe érkezés után támadja meg túlerejű ellenség, akkor a részére előírt út gyors folytatásával Berettyóújfaluig (...) Az a világosan kifejezett utasítás szolgált számára (Nagysándor számára – megj. F. S.) mértékül, hogy túlerőben levő ellenséggel szemben tartózkodjék minden egyenlőtlen küzdelemtől...”*⁶⁹

Ezzel szöges ellentétben áll Kászonyi Dániel visszaemlékezése: *„Augusztus elsején délelőtt tizenegy óra tájban értem Debrecenbe. Itt volt az első hadtest Nagy Sándor parancsnoksága alatt, amelyhez csatlakozott Korponaynak az oroszok által Tiszafüvedről kiszorított kis különítménye is, mindössze kétezer ember, három különböző kaliberű tábori ágyúval.*

Nagy Sándort igen lehangoltnak találtam. Éppen levelet kapott Görgeytől, aki kétórányi távolságra Vámospercsen tartózkodott. A levélben azt írta neki, vállaljon csatát az oroszokkal Debrecennél és fedezze a sereg visszavonulását.

Meg fognak minket verni – mondta Nagy Sándor. – Hadtestem Korponay csapataival együtt alig éri el összesen a nyolcezer főt, és csak harmincnyolc ágyúunk van. Velünk szemben az ellenség főereje áll hatvanezer emberrel és kétszáz ágyúval. Földaldoznak, mint annak idején

69 Görgei Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988., II. kötet, 328-329. old.

Perczelt Mórnál. *Együtt ebédeltem Nagy Sándorral a debreceni Bika szállóban. Délben egy óra volt, amikor ágyúlövéseket hallottunk. A harc megkezdődött...*⁷⁰

Közbevetőleg Horváth Mihály, az ideiglenes kormány vallás- és közoktatási miniszterének „Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben” háromkötetes művéből idézünk: „Görgei e csata alatt, mint a táborában lévő Szemere (Szemere Bertalan, a kormány elnöke – megj. F. S.) tudósít, Vámos-Pércsen, Debrecentől két órányira, szállásának udvarán gyermeki játékokkal mulatott táborvezérkara tisztjeivel, s midőn az ágyúk dörgésének hallatára némelyek úgy vélekedtek, hogy mégis jó lenne futárt küldeni Debrecenbe, azt egyáltalában nem engedte meg; hanem valóságos kárörömmel monda meghittebbjeinek: **A gyáva, bizonyosan meg fog veretni... Kétségkívül legalább ötezer emberrel kevesbünk lesz a mai napon.**”⁷¹

Kászonyi Dániel visszaemlékezése így folytatódik:

„...Előttünk az oroszok ijesztően nagy vonala. Este hét óráig kitartottunk, ez igazán csoda volt. Akkor aztán csapataink engedni kezdtek. A hadtestet szétugrasztották. A gyalogság a debreceni Nagyerdő felé menekült, a lovasság és néhány ágyú Derecske felé. Az ellenség egészen Debrecenig üldözött bennünket, aztán felhagyott az üldözéssel. Én Korponay mellett lovagoltam. Sehol sem álltunk meg. Egész éjszaka tartott a menekülés. Reggel, még napkelte előtt értünk Nagyváradra. A város előtt időről időre megálltunk, de csak annyi időre, amíg valami rendet teremtettünk a menekülő csapatok között. Ezután bevonultunk Nagyváradra. Itt megvártuk Nagy Sándort, aki megvert gyalogságával és a megmaradt ágyúkkal déltájban érkezett meg. Az embervesztéség kisebb volt, mint amitől féltünk... Nagyváradról egyedül mentem tovább, hogy Görgeyt megkeressem. Először Diószegre mentem. Itt tudtam meg, hogy az éjszakát Kismarján, Beöthy úr jószágán tölti. Erre odamentem. Késő éjszaka volt, mire odaértem. Görgey Armin, Artúr bátyja vezetett be a fővezérhez. Görgey futárjai levetközve ágyban feküdtek. Ő maga teljesen felöltözve, szunnyadozva ült egy pamlagon, oldalán kard, megebesült feje kék kendővel körülvéve. Átnyújtottam neki Kossuth írását. Bátyja közelebb tartotta a világot, hogy jobban lásson. Görgey végigolvasta a levelet. Mikor a végére ért, anélkül, hogy rám nézett volna, ezt mondta nekem: - Ezek az urak tehát még mindig illúziókban élnek? **Még most is remélni mernek?** Mondja meg Kossuthnak, hogy az ő szeretett Nagy Sándorját tegnap Debrecennél oly teljesen megverték, hogy az egész hadtestjének nyoma sem maradt.

Azt hiszem tábornok úr – mondtam én erre -, hogy hamisan tájékoztatták. Nagy Sándor hadteste jelentékeny vereséget szenvedett, ez igaz. Ezeröttszáz embert veszített összesen halottakban, sebesültekben, eltűntekben és foglyul esettekben. De a maradékot összeszedte, és ott áll velük Nagyváradnál, ott hagytam el, alig több mint tíz órával ezelőtt. Nos – förmedt rám haragosan -, ha mindent jobban akar tudni nálam, akkor azt mondja úgy neki...

...Kismarja és Bihar között útközben egy másik futár csatlakozott hozzám. Medve Imre volt. Ő Aradról hozott híreket, ahova közben, a szőregi veszített csata után, Kossuth a sereggel

70 Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültanúk híradásai, szerkesztette Varga Domokos, Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 1998, 208. old.

71 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Pest, 1872., Ráth Mór kiadása, II. kötet, 381-382. old.

visszavonult. Az ő híreit is közöltem Görgey vezérkarának tisztjeivel. Eszerint Bem Vizaknál győzött volna az oroszok fölött, Klapka pedig kiütött Komáromból, a császáriakat teljesen szétverte, és nagyon sok szarvasmarhát, juhot, mindenféle élelmiszert, fegyvert és ágyút zsákmányolt... Kinevették a híreim miatt. Kimentem az ajtón, de utánam jött Duka, és visszahívtott Görgeyhez.

Micsoda örütségeket beszél itt az embereimnek Bem és Klapka győzelméről? – szóló rám Görgey. – Nekem is elegendő volt abból, kíséretemnek is, hogy hazugságokkal traktáljanak és az ilyen üres híresztelésekkel katonáim fejét megzavarják. – Az egészről semmi sem igaz. Megmondhatja Kossuthnak, hogy mától számítva tizennégy napon belül nem lesz többé sem magyar hadsereg, sem kormány, következőleg forradalom sem lesz többé. Ez a válaszom levelére.

*Kimentem, hogy Aradra utazzam.*⁷²

Ezután Kászonyi elbeszél még egy találkozást, amely új fénybe helyezi Görgei türelmetlen viselkedését. Bayer József ezredestől van szó, aki Görgei egyik legközelebbi és legbizalmasabb embere volt.

„Bakody, Bayer ezredesnek, Görgei volt vezérkari főnökének segédtisztje utánam jött.

*Bayerhez mentem vele, akinek Bakody mindent elmondott, ami Görgeinél történt. Bayer ezt mondta nekem: – Igen, mondja meg Kossuthnak (...), ha nekem adja a hetedik hadtest parancsnokságát. Akkor én hamarosan visszatérek az embereket a hazához (...) Mondja meg, hogy Görgei megvesztegetett áruló, árulása díját már megkapta az oroszoktól, ott van a zsebében. De siessenek, ne késsenek egy pillanatig sem, mert ha Görgei véghezviheti azt, amivel önöket fenyegeti, akkor tizennégy nap múlva valóban nem lesz már magyar kormány, és magyar hadsereg, és ennek következtében forradalom sem lesz Magyarországon.*⁷³

Csodálkozhatunk-e azon, hogy Görgei legszűkebb környezetében is megfogalmazódtak az árulás vádjai, mikor ő ilyen egyenesen, minden köntörfalazás nélkül tette szavá a szabadságharc befejezésének ügyét, mint ahogy ezt Kászonyi Dánielnek kifejtette. Már maga a szóhasználat is árulkodó: hiszen már nem volt forradalom. Ami – egyre kilátástalanabban – folyt, az önvédelmi harcnak nevezhető, a nemzet végső erejét megfeszítő küzdelemnek. Jellemző felfogására és ítéletére, hogy élete végéig „elkísérték” azok a szavak, amelyeket a szabadságharchoz kötött. *Rebellis népségnek* nevezte a magyart, ha szóba került a nemzet még aggastyán korában is – így emlékezett egyik közeli ismerőse Visegrádon, ahol Görgei öccse házában töltötte utolsó éveit.⁷⁴

De nemcsak ébresztetni tudta környezetében a bizalmatlanságot, hanem – kétértelmű szóhasználatával – „altatni” is mesterien tudta. Jó példát hoz elő erre a képességére Máriássy János, aki „svindlernek” nevezi visszaemlékezésében. A debreceni csata után Nagysándor Józsefet is sikerült elámítania:

„...Már sötét volt, mikor Nagysándor tábornok visszajött a táborba Nagyváradról. Itt azonnal magához hívatott engem, Bobich és Mesterházy ezredeseket, és azt közölte velünk, hogy Nagyváradon Görgeinél volt, ki törzskarával oda érkezett. Görgeivel együtt két miniszter

72 Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültanúk híradásai, szerkesztette Varga Domokos, Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 1998, 209. old.

73 Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977, 256. old.

74 Kéri Edit: Ki volt Görgei? Budapest, 1998, II. kötet, 149. old.

is jött ide, kik Görgeivel – mint Nagysándor mondá – igen fontos tervet állapítottak meg a jövő műveletre nézve. A tervről Görgei Nagysándor tábornoknak – mint mondá – semmit sem szólott, de azon szavak, melyeket Görgei az ő jelenlétében mondott: „In acht Tagen wird Europa staunen über das was hier geschehen wird”⁷⁵, Nagysándornál azon meggyőződést keltették, hogy itt valami igen fontos dolog lett megállapítva, minek folytán a Derecskén történt elhatározásunkról többé szó sem lehet. Ezzel mindnyájan egyetértvén, elhatároztuk, hogy továbbra is Görgei seregénél maradunk.”⁷⁶

De mi történt a nagyváradi találkozás előtt Derecskén? Ide vonult vissza a Debrecenben megvert első hadtest egy része, és a parancsnokok fontos döntést hoztak:

„...Derecskére érve szekereink már nem voltak itt. Nagysándor tábornok itt bent a helységbe meghítt engem, Bobich és Mesterházy ezredeseket és Pongrácz alezredes vezérkari főnököt tanácskozáásra a pap lakába. Nagysándor tábornok itt nyíltan kijelentette előttünk, miszerint ő meg van győződve arról, hogy Görgey hadtestünk irányában ellenséges indulattal viseltetik, és neki velünk valami rossz szándéka van, amint azt a mai – fontos és hiteles tudósításunkra kiadott – parancsa világosan bizonyítja. Hogy miért üldözi ő hadtestünket? – azt mindnyájan igen jól tudjuk; a kérdés, melyet e részben hozzánk intéz az: mitévők legyünk a bennünket fenyegető veszély elhárítására? Erre – mindannyian osztván nézetét – egyhangúlag elhatároztuk, hogy Görgeitől elszakadunk, és Nagyváradon át Arad felé menendünk, itt a déli sereghez csatlakozandók. És ezen fegyelemellenes elhatározásra nemcsak a most előhozott okoknál fogva, de egyszersmind azért is jogosítva és kényszerítve éreztük magunkat, mivel Görgey már az orosz felszólításnak a hadtestekkel való közlése és azoknak véleményadásra való felszólítása által elegendőképpen bizonyította azt, hogy ő egészen a katonai forradalom terére lépett, és önkényesen csak saját önző céljának elérésére törekszik, amelyhez a hadtest hozzájárulni nem akart és nem is járult sem szóval, sem tettel...”⁷⁷

Görgei tehát nagyváradi „blöffjével” megtartotta „magának” Nagysándor hadtestét – ha már nem sikerült az oroszokkal megveretnie őt. Nagysándor és alparancsnokai még mindig hittek Görgei meséjének a nyolc nap múlva bekövetkezendő csodáról.

Így utólag szinte érthetetlen, hogy annyi fegyelemsértés és árulásra utaló jel után hogyan hihettek neki, de vegyük figyelembe, hogy katonákról van szó, akik elképzelni is nehezen tudtak olyan vétséget, hogy parancsnokuk az ő hátuk mögött tárgyal az ellenséggel – a feltétlen fegyverletételről.

75 Nyolc nap múlva Európa meg fog lepődni azon, hogy mi fog itt történni.

76 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1849-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 196. old.

77 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1849-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 191. old.

ÚTON ARAD FELÉ

Az idő szinte mindenkit sürgetett. Az ideiglenes kormány még bízott a magyar csapatok összpontosításában; mielőtt az orosz seregek előznlük az országot, addig is szerettek volna leszámolni az osztrákokkal. Az oroszokat a járvány tizedelte, még az ősz beállta előtt szerettek volna pontot tenni a hadjárat végére. A két kormánytag (Szemere kormányelnök és Batthyány Kázmér külügyminiszter) azért érkezett Görgei táborába, hogy tőle hiteles információkat kapjanak az oroszokkal való tárgyalások eredményeiről és kilátásairól. Nem kaptak, hiszen nem is szólt a Borynéval küldött üzenetről. Amit könyvében ír, az merő félrevezetés:

„Szemere a tulajdonképpeni megbízott (mert Batthyány Kázmér gróf csupán a francia fordító szerepére látszott szorítkozni) azzal a kérdéssel kezdte, hogy mire mentem eddig az oroszokkal való alkudozásomban. Azt feleltem, hogy erről a kormány mindent tud, mert én gróf Rüdiger lovassági tábornokkal való levélváltásomat másolatban megküldtem...

...Szemere tovább érdeklődött, nem látom-e mégis úgy, hogy az oroszok esetleg hajlandók az alkudozásra, és legközelebb már békeajánlatokat is lehet várni tőlük. Erre azt feleltem, hogy az oroszok diplomáciai elképzeléseiről semmiféle kész véleményem sincs... (az) orosz békeajánlatra tehát hiába vár az ideiglenes kormány; ha pedig neki van szándéka alkudozni, vagy ha legalább arról meg akar győződni, van-e, nincs-e rá hajlam az oroszokban, neki kell, mégpedig világosan és érthetően megszerkesztett békefeltételek megajánlásával megragadni a kezdeményezést... Kijelentettem Szemerének... (hogy) tessék a cárt egyenest megkínálni a magyar koronával ha erre nem kap a kormány semmiféle választ, akkor is tudni fogja, amit tudni kíván... Én, amikor kíméletlen és az ideiglenes kormányt egyenesen kompromittáló kijelentésemet megtettem, azt vártam, hogy a két miniszter rögtön félbeszakítja a tanácskozást, és végképpen felhagy a hasztalan békekötési kísérletekkel... ”⁷⁸

Tanulságos eme látogatásról Szemerét is meghallgatni, Horváth Mihály minisztertársa tolmácsolásában:

„Váratlan megjelenésünk nagy csodálkozást, sőt ijedséget támasztott Görgei főhadiszállásán; azt hitték, Görgei letétele végett jöttünk. Első este elzárkózék előlünk azon ürügy alatt, hogy seblázban fekszik; és midőn öt másnap tanácskozársra meghívtuk, és megzavarodva fülig elpirult kiáltá ki az udvarra: hívassanak egybe a tábornokok, – mi azonban elmaradt azon észrevételünkre, hogy mi nem hadi, hanem diplomáciai ügyben akarunk vele szólni. Ha Görgei készülhetett, akkor arcának nagyon hideg és nyugodt kifejezést tudott adni; de meglepetve gyakran elveszté lélekjelenlétét, azon egyszerű okból, mert nem határozott elv vagy éppen tiszta meggyőződés változhatatlan alapján állott. Ő eleinte még akkor is ellenzé a muszkákkal való alkudozást, midőn mi neki kijelentők, hogy mi őket csak kipuhatolni akarjuk, hogy csak a muszkák által kimondott első szóra óhajtunk válaszolni... Görgei

78 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, 1988, II. kötet, 356-357., 360-361. old.

egyébiránt kérdéseinkre mindig megfelelő tisztelettel válaszolt; bosszúját s gyűlöletét csak mellékjelenetekből kémlelhettük ki.”⁷⁹

Árulkodik ez a két beszámoló elsősorban a kormányfő és a külügyminiszter naivitásáról, hogy elhitték Görgei ártatlanságát az oroszokkal való tárgyalás megvállásáról; hiszen feltételezhetően az ő fülükhöz is eljutott az a „szegedi szóbeszéd”, amelyről maga Görgei ír könyvében.

Nem csodálkozhatunk azon, hogy meglepetéssel vette Görgei tudomásul a miniszterek megérkezését táborába, hiszen az ő esetleges leváltása felborította volna a „haditervet” – letenni a fegyvert. Talán azért állt rá az először még rosszallott „alkudozásra”, hogy ezzel is időt nyerjen és biztosítsa megkerülhetetlen státuszát.

Szemere Bertalan és Batthyány Kázmér gróf elfogadták Görgei javaslatát: levelet írtak Paszkievics hercegnek, amelyben béketárgyalásokat kezdeményeztek az oroszok és a magyar kormány között, és Pöltenberg tábornokra bízta annak kézbesítését Rüdiger orosz tábornoknak. Görgei rábeszélésére Pöltenberget elkísérte Beniczky Lajos ezredes is, aki ekkor a táborban tartózkodott. Visszaemlékezésében elmondja, hogy elindulásuk előtt két futár is érkezett Görgeihez: Bemtől gróf Bethlen Gergely a harc további folytatására vonatkozó javaslatot hozott magával; Kmety tábornok pedig sürgette Görgeit, hogy siessen Dembiński segítségére, akivel együtt 100 ezrenyi sereg felett rendelkeznének és sikerrel vehetnék fel a küzdelmet az osztrák sereggel. Beniczky elmondja, hogy az orosz táborban szerzett benyomások csak megerősítették azon meggyőződését, hogy az oroszok részéről nem várható érdemleges segítség vagy enyhítő hatás az osztrákok bosszújával kapcsolatban.⁸⁰

Horváth Mihály így folytatja könyvét:

„Pöltenberg más nap reggel ártándi főhadiszállásán találta Rüdigert, kit a serege zömével Debrecenben maradt Paskevic (Paszkievics – megj. F. S.) csak egy, jobbára lovasságból álló hadosztállyal küldött a Berettyóhoz. Rüdiger, küldetéséről (Pöltenberg levelének átvételéről – megj. F. S.) értesülvén azt nyomban tudára adta a tábornagnak. De az nem akarta elfogadni a követet, s megíratá Rüdigernek, jelentené ki a küldöttnek, hogy ő hadakozni s nem alkudozni jött Magyarországra. Ha a magyarok alkudni akarnak, forduljanak Haynauhoz.

E választ Rüdiger levélben is megírta Görgeinek, mely így hangzik:

»Tábornok úr! Én tudomására adtam a varsói herceg tábornagy úrnak báró Pöltenberg parlamentairnek hadtestemnél való megérkezését, s ő magassága meghagyta nekem, hogy jelenteném ki önnek, miképpen az ő hadseregének hivatása egyedül harcolni, és hogy ha ön alkudozni akar törvényes fejedelme iránt való alávetéséről, az osztrák sereg főparancsnokához kell fordulnia, ki ez iránt valószínűleg teljes hatalommal fel van ruházva. Fogadja ön stb. Ártánd. aug. 9. gr. Rüdiger Tivadar.«

79 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 382-383. old.

80 Steier Lajos: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról, a Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest, 1924, 184. old.

Mielőtt azonban Pöltenberg e levéllel az orosz táborból távozott, még egy hosszabb beszélgetése volt Rüdigerrel, melyben a Görgeitől vett utasítás értelmében, kijelenté neki, miképpen ez egyáltalában nem idegen attól, hogy fegyvereit föltétlenül is letegye; de jegyzé meg, ezt csak az oroszok és egyáltalában nem az osztrákok előtt volna hajlandó végrehajtani. Mit válaszolt legyen erre az orosz tábornok, s általában miként folyt tovább e tárgyról köztök a beszélgetés, nem tudhatjuk. A később történelekből ítélve azonban alaposan feltehető, hogy Rüdiger e nyilatkozatot nagy örömmel fogadta és már ekkor is ösztönözte a küldöttet s általa Görgeit e lépés megtételére, igérvén, hogy ez esetben Paskevic s maga Miklós cár is tekintélyök egész súlyával készek lesznek közbenjárni az osztrák császárnál, hogy a fegyvereit letett seregnek amnesztiát eszközöljenek. Annyi bizonyos, hogy Pöltenberg visszatérte után Görgei táborának tisztí kara nagyobb részben, táborvezéri kara pedig teljesen meg lón nyugtatva jövendő sorsa iránt, sőt rendkívüli kedvezésekben remélt részesülni az orosz ígéretek nyomán.

Aug. 6-án éjjel, midőn Görgei Pöltenberget e nyilatkozatra utasítással ellátta, az ország fő hadseregéről csak azt tudta, hogy Dembinski avval Arad felé hátrál, – mert hogy a hátrálás nem Arad, hanem Temesvárra történt, arról csak pár nap múlva értesült; – s hogy e szerint a főszereg, miután vele Guyon és Kmety hadtestei is egyesültek, mintegy 55-60 ezer emberből áll. Mind ezt neki hivatalosan adta tudtára Aulich hadügyminiszternek 5-én kelt levele, melyben Görgei felszólítottatott, hogy sietesse ő is menetét Arad felé, miszerint ott a fő sereggel egyesülve egy elhatározó ütközetet adhassanak az osztrákoknak.

És mit tőn Görgei? A helyett, hogy menetét egy elhatározó vég csapásra sietesse, az orosz hadvezérnek azt izeni, hogy ő kész fegyverét letenni az oroszok, de nem az osztrákok előtt...⁸¹

Honnan értesült Horváth Mihály Pöltenberg megbízatásáról, hogy közölje Rüdigerrel, miszerint Görgei hajlandó letenni a fegyvert? Nem tudjuk, nincs írásos bizonyíték rá! Az orosz levéltárak talán rejtegetnek még erre vonatkozó titkokat... De nem ezt erősítik a későbbi fejlemények? Vagy feltételezzük Horváth Mihályról, hogy csak kitalálta Pöltenberg szóbeli üzenetét? Bízunk az idő tisztázó, tisztító erejében!

Addig is forduljunk ahhoz a képhez, amelyet Szemere rajzolt Görgei táboráról:

„...»Midőn, úgymond, Görgei táborába megérkezénk, udvariasnak, de hidegnek találtuk őt; került bennünket, mikor csak lehetett, dacos és elzárkózott, gyanakodó és közlékenytelen volt. Seregében és táborvezér-karában különböző, sőt egészen ellenkező szellem uralkodott; amaz még mindig kész volt harcolni s meghalni, de Görgei környezete immár gúnyt üzött a szent ügyből, melynek egykor bajnokai voltak. Tapasztaltuk, hogy a lelkesedés egyáltalában nem ápolgatott a seregben. A fegyelem egészen eltűnt, a betegek, a szökevények, a gyávák naponként százsámra osontak el. Görgei ugyan folyvást haladt előre, de egyáltalában nem sietett, s az oroszok sem, akik este majdnem mindig ugyanazon helyen szálltak meg, melyet reggel Görgei hagyott el. Ő előre menni látszék, nem hogy déli hadseregünkkel összekötésbe lépjen, hanem csak hogy az oroszoktól utól ne éressék. Nyoma sem volt látható a komoly gondoskodásnak akár a hadak ellátásában, akár azoknak óvatos vezetésében s elhelyezésében... Az orosz foglyokat, még a közkatónákat is, saját asztalánál vendéglé meg; az orosz tábornokokkal emlékjándéko-

81 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 384-385. old.

kat váltott, és midőn mi Paskevicsel alkuba lépni akaránk, ő azt gáncsolta... A nemzet végvonaglásában feküdt, minden igaz hazafi borús lélekkel gyászolt, Görgei pedig és környezete gyermekes játékokkal mulatta magát. Ha egy honvéd panaszkodva jött hozzájuk egy felválthatatlan nagyobb bankjeggyel, Görgei s tábornoka kigúnyolták az úgynevezett Kossuth-pénzt, s röhögve mondták a honvédnek, hogy úgysem sokáig marad már értékben, s elbocsáták őt, hogy a kétségbeesés mérget magával társaihoz vigye... És míg így látszék dolgozni seregének vesztén, más részről az embereket a legcsekélyebb okokból is akasztatá. Szóval, ekkor is tapasztalám rajta, hogy a kormány közelében engedelmes, távolban önfejű, de mind engedelmességében, mind engedetlenségében következtelen, állhatatlan volt.«

Teljesen megegyeztek Szemere e rajzával a táorból vett egyéb tudósítások. Ezek szerint Görgei és környezete, mióta a muszkákkal érintkezésbe léptek, az elébbinél még sokkal nagyobb mértékben folytatták erkölcstelenítő, lehangoló hatásukat a hadseregre. (...) Görgei, miként a Pöltenbergnek adott utasítás bizonyítja, már ekkor el volt határozva fegyverét letenni (...) Másról már beszélni is alig lehet vala őket hallani, mint arról, hogy a harc, melyet folytatnak, sikerre egyáltalában nem vezethet, s a muszkával multhatatlan az alkudozás; hogy a sereg még fegyverét feltétlenül letéve is eszélyesebben cselekszik, mint a haszontalanná vált vérontást folytatva...⁸²

82 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Pest, 1872, III. kötet, 385-386. old.

KLAPKA KITÖRÉSE – KÉSŐN ÉRKEZŐ REMÉNY

A komáromi várban körülrzárt Klapka György nem télenkedett: augusztus 3-án kitört a várból és jelentős sikert aratott, érzékeny veszteséget okozva az osztrákoknak. Emlékiratában így számol be a történetekről:

„... Számtalan győzelmi jel és tán még több zsákmány lőn e napnak eredménye. A csatáren 12 ágyút foglaltunk el, ezenkívül a léli hídfőnél 18 darab tizenennyolc fontos löveget hagytak volt az osztrákok. Mintegy 3000 fegyver, jelentékeny hadszer- és lőporkészlet; számos poggyász és társzekér, temérdek élelmiszer, 2000 ökör, mely az osztrák-orosz főhadsergeknek volt szánva – mindez kezeinkbe esett.

(...)

Kossuthoz és Görgeihez futárokat küldöttem, ígervén nekik, hogy négy hét alatt a komáromi helyőrségen kívül még harmincezer embert síkra állítandok, miről nekem a Duna jobb part derék népének lelkesültsége kezeskedik. Közöttem velük azt a hivatalos tudóstítást, melyet Berg orosz vezérőrnagy a cárnak írt, amelyből látható volt, hogy Haynau és az oroszok az ősz közeledtétől félték, hogy addig a háborút mindenáron be akarnák végezni, és ha ez nem sikerülne nekik, akkor a közlekedés rossz és az élelmezés rendkívül nehéz volta által kényszerítettének a háború befejezését jövő tavaszra elhalasztani; kifejeztem nekik azt a nézetemet, hogy Magyarországot és a mi szent ügyünket még meg lehetne menteni, ha tudnók a harcot minél tovább húzni-halasztani.

Követeim, fájdalom nem érkeztek meg elég korán arra, hogy a végzetes katasztrófának eleje vétethessék.”⁸³

Bizony megérkezett az üzenet, legalább is Görgeihez biztosan. Erről olvashattuk Káoszonyi Dániel beszámolóját, a dorgálással együtt, amit a fővezértől el kellett szenvednie az „üres híresztelések” terjesztéséért.

Krivácsi József honvédtábornok így jellemzi a Klapka hadi sikereivel beállt hadihelyzetet:

„E kirohanás sikerültével egy nagyszerű terv volt összekötve, még pedig: 20 ezer ember azonnal Bécs felé rendeltetett és minden irányban küldettek ki tisztek ujoncozásra, hogy Komáromban új hadsereg szerveztessék. Ha Klapka 20 ezer emberrel Bécs felé közeledik, akkor magától értetődik, hogy az esetben Haynaunak, kinek hadserege részére összehalmozott nagy élelmi raktárak állottak volt rendelkezésére, de a mienktől lefoglaltattak, sietni kellett volna saját kormánya védelmére, valamint élelmi hiány miatt is Bécs felé vonulni, minek következtében a mi hadseregünknek csak a muszkákéval kellett volna küzdeni, az pedig több mint valószínű, hogy őket a mi honvédségünk kiűzi Gácsországba. A komáromi kirohanásnak nagy hordereje volt, de Görgei egyik fertelmes szokása mindenről kicsinylőleg szólni és mindent nevetségessé tenni, ami nem tőle ered. Ha Görgei le nem teszi a fegyvert augusztus végéig, megláttuk volna

83 Klapka György: Emlékeimből, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 184-185. old.

annak következeit, de mikor már Győrön túl voltunk, akkor hallottuk egy Párisba menekülő magyar mágnástól a világsi fegyverletétel híret, mely augusztus 13-án történt. Hogy e hír vétele után senkinek sem volt többé kedve don Quijotekint harcolni, az természetes, és így a már Bécs felé indított sereg vissza hivatott Komáromba és a vár átadásáig ott is maradt.

Nem a függetlenség kikiáltása, nem a muszkák intervenciója volt az oka hazánk bukásának, hanem Görgei áskálódása a kormány ellen, engedetlensége és gyűlölsége, más oldalról pedig a kormány rendkívüli gyengesége, hogy Görgeit, ki annyiszor tanúsította azt, hogy a kormányt gyűlöli és Kossuthot kész lett volna megöletni, fejbe nem lövette vagy legalább ártalmatlanná nem tette. Görgei a kötelességérzet magaslatára nem tudott emelkedni, hogy félre tévén személyes bosszúvágját, mindent elkötett volna a haza megmentésére, hanem bosszúvágya és gyűlölete vitték őt Világosra.”⁸⁴

84 Krivácsy József: Görgei és Klapka vagy Az 1848/9-ki önvédelmi harc, Schlesiger - Wohlauser Ny., Budapest, 1881, 27. old.

AZ UTOLSÓ KORMÁNYÜLÉS

Kossuth augusztus 10-re kormányülést hívott össze, amelyre meghívta a frissen Aradra érkezett Görgeit is. Horváth Mihály, mint egyik résztvevő így számol be róla:

„...Örömmel ragadta meg (Görgei – megj. F. S.) ennél fogva az alkalmat kijelenteni ebbeli elhatározását, midőn a kormányzó, közvetlen a tanácskozás megnyitása előtt, őt kémlőleg kérdezé, vajon elfogadná-e Bem főparancsnokságát?

Előterjesztését mindjárt avval kezdte meg, hogy miután egyesülését a déli hadakkal most már semmi sem gátolja, mindenek előtt szükséges, hogy a kormány magát elhatározza, kire bizza a fővezérletet. Ő kijelenti, hogy Bem parancsnokságát nem hajlandó elfogadni, mert úgy van meggyőződve, hogy e tábornok, csatavesztés esetében, a háborút Erdélybe fogná átvinni; ő maga pedig Erdélybe semmi szín alatt nem megy be. Engedelmet kérvén aztán, hogy, melyen magát könnyebben képes kifejezni, német nyelven folytathassa előadását, hosszan előterjeszté, miképpen a nép már roskadozik a háború terhei alatt. Nem csak az ellenség, magok a honvédek is, gyakran pajzánságból pusztítják a nép mezeit, vetéseit. Amerre táborával járt, számos küldöttség jelent meg nála a városokból s más községekből azon kérelemmel, eszközölgjön valahára békét. S ennek valóban nagy ideje. A nép már nem győzi a hadak élelmezését; az ország minden vidékei ki vannak élve. E fölött a lőszer-készlet is fogyatékn van; készítésére sem biztos hely, sem idő, sem anyag nincs többé. Ő a békekötést, a háború bevégzését mind ezekből multhatatlannul szükségesnek következteti... Javasolja tehát, hogy az oroszokkal békealkut nyissunk, de más alapon, mint amelyen azt Szemere és Batthyányi miniszterek megkezdték...”⁸⁵

Mit értett vajon Görgei a „más alapon”? A kormány tagjai előtt miért titkolta a Pöntenberg tábornoknak adott – titkos – utasítását a feltétlen fegyverletételről? Erre nincs magyarázatunk, azt azonban biztosan kijelenthetjük, hogy ezen tanácskozás során a feltétlen fegyverletétel nem került szóba. Egyszer ugyan Görgei megemlítette a fegyverletétel lehetőségét, ha az osztrák seregtől vereséget szenvedne.

Olvassuk tovább Horváth Mihály könyvének idézetét:

„...Kossuth ama kérdéseire: mily alapon gondolná tehát folytatni az alkudozást a muszkákkal; akkor s hát ha az orosz sem akar tényleges alkuba ereszkedni, mit fogna akkor tenni? – azt válaszolá, hogy az alkudozástól, tudnivaló, csak úgy lehetne várni némi sikert, ha annak **Ferenc József elismerése, tehát a függetlenségi nyilatkozat visszavonása tételnek alapjául** (Kiemelés – F. S.). A második kérdésre pedig kijelenté, hogy azon esetben, s ha, a Maroson átkelve, az osztrákokat vissza nem verhetné, sőt maga lenne kénytelen hátrahúzódní: inkább lerakja a fegyverét az oroszok előtt, mintsem hogy a siker minden reménye nélkül lövesse seregét.”⁸⁶

85 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 400. old.

86 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 401. old.

Szólásra jelentkezett Vukovics Sebő igazságügyminiszter és a következőket mondta:

„A kormány tekintélyének kisebbitésére való törekvés tűnik elő a tábornok legközelebbi környezetének hangulatából, mely minden tartózkodás nélkül ellenszennvel, sőt gúnnyal nyilatkozik nem csak a kormány egyes tagjai, de maga az összes nemzeti ügy iránt; mi által természetesen csüggedést terjeszt a hazafiak között. (...) Végre megjegyzé, hogy a tábornok utolsó lépései is, melyeknél fogva a kormány mellőztével az oroszokkal önhatalmilag ereszkedett alkudozásba, s ezt utólagosan nem is közvetlenül a kormánynak jelenté be, hanem csak a kormánybiztossal közlé, az illető okmányokat is csak általa küldé be, – oly dolgok, melyek a vizályokat csak öregbítheték s élénk meghasonlássá mérgesthetheték el. Felszólítá ezek után a tábornokot, hogy miután a kormány, mint látja, hadvezéri tehetségeit méltányolva, a győzelem reményét azokból merítve, a fővezérseget reáruházni hajlandó, oszlassa el mind ezen kételyeket, szüntesse meg az aggodalmakat, s hozzon nyugalmat saját bel ügyei tekintetében a nemzet s kormánya keblébe, hogy ezentúl minden gondjait, egész törekvését kizárólag a kül ellenség ellen fordíthassa.”⁸⁷

Kossuth még két dolgot hozott elő, amit rossz néven vett Görgeitől:

Az „... egyik az, hogy ő azon körlevélben, melyben hadseregének tisztí karát, Rimaszombatban, az oroszok ajánlata feletti nyilatkozatra szólítá, magát a tisztí kar választása következtében mondá lenni főparancsnoknak; holott ő vezéri hatóságát csak a nemzet akarata által megalapított kormánytól nyerte s folytathatja. Másik az, hogy magát az oroszok azon felszólítását, adná meg magát nekik azon feltétel alatt, hogy a tisztek, rangjok megtartásával orosz szolgálatba lépjenek, a közlegénység pedig szabadon bocsáttassék, – a tisztí kar szabad tárgyalása alá bocsáttotta, és ezzel a haza további védelmét tényleg a tisztek egyéni akarától függesztette fel; holott kötelessége lett volna, minden elállási szándokot a haza ügyétől súlyos bűnnek bélyegezni.”⁸⁸

„A kormányzó pár szóval óhajtását fejezte ki az iránt, hogy miután a tábornok úgy vélekedik, hogy az oroszok, ha általában akarnak, csak vele, mint seregvezérrel fognának hajlandókká lenni az alkudozásra, maga Görgei által kívánná papírra tételni azon alapfeltételeket, melyek alatt az oroszokkal való békealkudozást még célravezethetőnek hiszi, s melyek felhatalmaztatásában is beiktatandók lennének. Görgei azonban, ki mint tudjuk, a miniszterek leveleivel az orosz táborba küldött Pöltenberget azon titkos utasítással ereszté útra, hogy jelentené ki Rüdigernek, miképpen ő, bízván a cár hatalmas közbenjárásában, a maga seregével az oroszok előtt föltétlenül is kész letenni a fegyvert, – a kormányzó e kívánatára nem hajólt. Válasza nem volt ugyan egyenesen tagadó; de avval mentegetedőzék, hogy miután seregét másnap Temesvár felé indítani szándékozik, az erre vonatkozó intézkedések minden idejét igénybe veszik, különben is igen fáradtnak érzi magát; ezzel a gyűlésből távozott. (Kiemelések – F. S.)

87 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 402-403. old.

88 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 403. old.

Kevéssel utóbb a kormány tagjai is minden további értekezlet s határozat nélkül oszlottak szét... , egyébiránt remélé a kormány, hogy Görgei, bár vonakodni látszék, az alkudozásra való felhatalmazása fogalmzatát másnapra mégis elkészítendi. ”⁸⁹

A Görgei védelmezők és dicsőítők érvei között szinte mindennapos az az érv, hogy a kormány jóváhagyta a fegyverletételt, de ez – látjuk – enyhén szólva is félreértelmezés. Görgei ügyesen kitért a kérdés elől, a kormány tagjai előtt a lehetséges kilátásokról sem volt hajlandó nyilatkozni. Nem is tehetette, ha már olyan ígéretet tett Rüdigernek, amit már vissza nem vonhatott, de az igazsággal saját maga cselszövő tettet fedte volna fel.

Még aznap este Kossuth magához hívatta Görgeit, de a köztük lezajlott beszélgetésnek csak egyik változatát ismerjük: a Görgeiét. Ő azt állítja, hogy a fővezérség kérdése vetődött fel köztük és a Temesvár környékén vívandó összecsapás esélyét latolgatták, amit Dembiński az osztrákok ellen kellett vívjon. Nem említi Görgei az oroszokkal folytatandó tárgyalások kimenetelének a kérdését, ami az előző minisztertanács után nehezen elképzelhető, ezért – ismerve az ő szelektív emlékezetét, és szándékos félremagyarázásait (hazugságait) – inkább a pártatlan tanúk visszaemlékezéseire hagyatkozunk. Tekintettel arra, hogy Horváth Mihály emlékei, amit háromkötetes munkájában leírt, még nem találtak érdembeli cáfolatokra (az emlékezet természetes pontatlanságait kivéve), megmaradunk az ő leírásánál:

„...Augusztus 11-én reggel csakugyan azon reményben gyűltek össze a miniszterek a kormányzónál, hogy ott találándják Görgei említett fogalmzatát. De e helyett egy más nagyfontosságú iratot mutatott elő a kormányzó; ez Guyon tábornok tudósítása volt az augusztus 9-én vívott temesvári ütközetről s a hadsereg állapotáról.

A levél, melyet a kormányzó hajnalban vett vala, Guyon által önkezüleg írva, azt tartalmazá, hogy a hadsereg, a Temesvár alól történt visszavonulás alkalmával teljesen felbomlott és szétoszlott ugyannyira, hogy abból eddigelé alig volt képes hét-nyolc ezer embert összeszedni Lugoson... E levél villámcsapásként hatott a miniszterekre. Mióta Szegedről távoznok kellett, s mióta Görgei szándékos késlekedéséből a Hegyalja táján meggyőződének, hogy ő Dembinski hadseregével egyesülni nem akar, senki közülük nem ápolta már ugyan vérmes reményeket valamely jelentékenyebb fordulat iránt ügyeinkben. (...)

Guyonnak e leverő tudósítása után a remény végső szikrája is kialudt a kedélyekben. (...)

E nehéz körülmények közt még csak kettő közt maradt választása; az ellenséggel, ha lehet, gyorsan megalkudni, s a mindent elnyeléssel fenyegető hajótörésből legalább valamit megmenteni a nemzet számára; vagy Erdély felé vonulni. (...) De ha amerre, múlt napi nyilatkozata ellenére, hajlandó lett volna is Görgei, (...) ő az oroszokkal harcolni többé nem akart. (...)

A kormányzó tehát Guyon levelének felolvasása után előadá, miképpen ügyünknek a temesvári ütközet oly annyira váratlan szerencsétlensége s a többi körülmények következtében is beállott végzettelmes fordulatában a kormányt eddigi alakjában s bizonyos helyen folytatni lehetetlen. Szükséges ennél fogva, hogy az oroszokkal megkezdett alkudozások folytatására Gör-

89 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872., III. kötet, 406. old.

gei felhatalmaztassák (...) és a kormánynak (...) semmi egyéb tenni valója nem marad, mint feloszlania. (...) Saját személyeik irányában a kormány tagjai egyáltalában nem kecségtették ugyan magukat Görgei jóakaratával; sőt e tekintetben minden rosszat, a megsértett hiúság bosszúvágyának leghevesebb kitörését is feltehették, s fel is tették róla, – kivált Kossuth és Szemere: azt mindazáltal minden elkövetett bűnei után sem hitték, hogy a haza, a nemzet s a szabadság szent ügye iránt, miket annyiszor száján hordott, mikért életét annyiszor kockáztatta, némi kegyelettel ne viseltetnék. (...) Árulást oly értelemben, hogy ő az alkudozást csak meg sem kísértendi, s feltétlenül hódoland, az imént mondottak után a kormánytagok közül senki sem tett fel róla. (...)

A kormányzó s miniszterek tehát, azon meggyőződésben, hogy a nemzet ügyének magok többé semmi hasznára sem lehetnek, személyes ellenségök kezébe sem vonakodának letenni a hatalmat, melynél fogva ez a nemzet sorsa felelett e vészterhes percekben minden megkötés nélkül egyedül saját lelkének sugallata szerint intézkedhessék. Midőn azonban a kormány ezen, semmi utasításhoz, semmi feltételhez nem kötött, korlátlan felhatalmazást Görgei kezébe adta: épen ezáltal s egyszersmind azt is kifejezte, hogy a nemzet érdekeinek lehető biztosítását neki hazafiúi kötelességévé s feladatává teszi.

A felhatalmazó okmány (...) a következő szavakkal iratott meg: »Miután a nemzettől választott ideiglenes kormány az utolsó időkben szenvedett szerencsétlensége következtében, a nemzet igazságos, szent ügyét, az ellene szövetséget két nagyhatalmasság túlnyomó hadereje ellenében fegyverrel sikeresen többé nem védelmezheti: Görgei Artúr tábornokot ezennel a teljes hatalommal ruházza fel. (...) Megvárja azonban a kormány Görgei tábornoktól, hogy ezen felhatalmazását minden tehetsége szerint a nemzetiség és a haza államéletének megmentésére s biztosítására fordítandja.«

(...) De Görgei a békealku megkötésére való felhatalmazással volt legyen az bármily korlátlan, nem lön megalégedve. Heves gyűlölete Kossuth ellen, melyet most a fővezérletről Vécsey levelében vett tudósítás (melyben Vécsey tábornok megírta Görgeinek, hogy Bem lett Kossuth által fővezérnek kinevezve – megj. F. S.) újabb lángra gyújtott, elégtételért szomjazott.”⁹⁰

A fentebb említett felhatalmazás úgy született, hogy a Guyon levele vétele után Görgei Csány minisztert kérte közbejárásra: győzze meg Kossuthot, hogy őt bízva meg az oroszokkal folytatandó béketárgyalásokkal. Kossuth ezt megtette, de Görgei ezt nem tartotta elegendőnek és újra Csányhoz fordult.

Kossuthtól és a kormánnytól lemondást és a teljes hatalom átadását követelte, azzal indokolva kérését, hogy erre szüksége van az oroszokkal folytatandó tárgyalásokhoz. Három minisztert (Vukovics igazságügy-, Aulich hadügy- és Csány közmunka- és közlekedésügyi minisztereket) közvetítésre kért meg követelését illetően, amire azok a következő levéllel fordultak Kossuthoz:

„Görgei tábornok azt hiszi, hogy feladatát az oroszokkal való alkudozásra nézve sikeresen meg nem oldhatja, ha önnel s a minisztériumnak lemondása s az összes polgári s katonai hatalomnak ő reá ruháztatása forma szerint ki nem mondatik s

90 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 406-417. old.

birdettetik. (Kiemelés – F. S.) *Miután a jelen sürgető körülmények hosszabb tanácskozásokat nem engednek, a magunk lemondását ezennel bejelentvén, kérjük önt, hogy a maga s az összes miniszterium nevében is hasonlót tenni s mind ezt, mind a státuszhatalomnak Görgeire ruházatását kihirdetni szíveskedjék.*⁹¹

Kossuth teljesítette a miniszterek kérését, amelyet közben még Horváth Mihály is aláírt. Lemondó levele így szól:

„A nemzethez.

A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harcát sikerrel folytathassuk.

*Ily körülmények közt **a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható**, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károsá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiúi érzéstől indítva, mellyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a miniszterium nevében a kormányról lelépek, s addig, míg a nemzet a maga hatósága szerint másként intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgei Artur tábornok úrra ruházom.*

Megvárom tőle, s azért az Isten, a nemzet s a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját oly önzéstelenül, mint én szerettem, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; s ha halálom valami jót eszközölhet számára örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel!

*Aradvárban augusztus 11-kén 1849-ben. Kossuth Lajos, kormányzó m. k.*⁹²

Horváth Mihály még az előbbiekhöz hozzáfűzi Kossuth egy későbbi (de meg nem jelölt, hogy hol) magyarázatát:

*„Ha nem teszem s a haza elvész, örökké nyomta volna a históriában nevemet, életemben lelkemet a gondolat, hogy Görgei talán menthetett volna valamit a hazán, de a hatalomhoz való ragaszkodásom miatt nem teheté. E szennyet emlékezetemen nem tűrhetém. Nekem nem kellett soha a hatalom, kényszerítve viselém mindig. Elöttem csak a haza szent képe állott. Átadtam tehát neki, kívánsága szerint, a hatalmat azon kijelentéssel hogy, ha valamely oly pacificatióra akarna lépni, melyben a haza létele egyesek subsistentiája biztosításának feláldoztatnék, ezt **árulásnak fognám tekinteni**, s vele s emlékével Isten, világ s a nemzet előtt mint ilyennel bánni.*

91 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 420. old.

92 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 421-422. old.

(...) **A kormány** tehát, miután Görgei kívánatát teljesítette, s a maga minden hatalmát reáruházta, ezek után teljesen **fel volt jogosítva binni, hogy Görgei becsületesen akar s fog is alkudozni**, mert azt hiszi, ha az oroszokkal világosan beszél, nekik határozott ajánlatokat tesz, azoktól mégis lehetend egynémit kieszközölni. S ezek folytában történt, hogy Kossuth is feltétlenül szabta neki lemondó levelében, miképpen **megvárja tőle, s ezért az Isten, a nemzet és história előtt felelőssé teszi, hogy a legfőbb hatalmat, legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.**

És ezek után, nem az a kérdés, hogy Görgei, miután a főhatalom kezeibe tétetett, bírt-e, képes volt-e az oroszoktól valamit kialakadni; hanem az, mi saját ígérete, és a lemondó kormány föltétele szerint, multhatatlanul kötelessége volt: hogy akart-e alkudozni, s tett-e lépéseket az alkudozás folytatására?

(...) De Görgei most is, mint egész nyilvános pályáján, egy közönséges fondorkodónak, egy önző, alacsonylelkű bosszúvágyónak tanúsítá magát, ki még a nemzet ezen iszonyú szerencsétlenségében sem ennek sorsával foglalkodik, nem ennek leigáztatása miatt bánkódik; hanem most is magán bosszújának kielégítésén töri fejét, s a haza és nemzet iszonyú balsorsát is csak eszközül törekszik kizsákmányolni, hogy mire egész pályáján hasztalan törekedett, a haza bukásának végpercében, **mit ő idézett fondorlatai, makacssága s engedetlensége által leginkább elő**, állhasson bosszút azokon, kiket csak ezért gyűlölt, mert fölötte álltak, és szeszélyes hiúságát korlátozni akarva őt megsértették.”⁹³

Amint kezében volt Kossuth lemondó levele, maga is levélíráshoz fogott: Rüdigernek címezve.

„Tábornok úr! Ön bizonyosan ismeri hazám szomorú történetét. Megkímélem tehát önt fárasztó ismétlésétől mind ama kísértetiesen összefüggő eseményeknek, melyek bennünket a kétségbeesés harcába, elébb törvényes szabadságainkért, aztán éltelünkért, mind mélyebben beonyolítottak.

A nemzet jobb, s mondhatom nagyobb része e harcot könnyelműleg nem kereste, de számos becsületes emberek segélyével, kik ugyan a nemzethez nem tartoznak, de viszonyaik által abba bevonattak, becsületesen, vitézül s győzedelmesen megállta.

Ekkor parancsolá az európai politika, hogy öfelsége Oroszország császárra Ausztriával szövetkezék, hogy bennünket legyőzzön s a további harcot Magyarország alkotmányáért lehetetlenné tegye.

Megtörtént. Ezt Magyarország számos derék, jó hazafiai előre láták és óva megjósolták.

A jelenkor története fel fogja egykor fedezni, mi indította arra az ideiglenes kormány többségét, hogy azon szöveget előtt fület zárjon.

Az ideiglenes kormány nem létezik többé. A legnagyobb veszély leggyöngébbnek találta őt.

Én, a tett embere, de nem a hasztalan tetté, a további vérontást céltalannak, Magyarországra nézve károsnak láttam, miként ezt már az orosz intervenció kezdetén is kijelentém. Én ma felszólítám az ideiglenes kormányt, mondana le feltétlenül, mert fennállása az ország jövődjét napról napra borúsabbá és szánandóbbá tehetné.

93 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 422-428. old.

Az ideiglenes kormány ezt elismerte s önként lemondott, a legfőbb hatalmat az én kezeimbe tévén le.

*Én e körülményt legjobb meggyőződésem szerint arra használom fel, hogy az embervért kíméljem, s békés polgártársaimat, kiket többé nem védhetek, legalább a háború nyomorától megmentsem, midőn **fegyvereimet feltétlenül leteszem** s az által a magyar haderő többi, tölem elkülönített osztályainak vezéreit is arra indítom, hogy velem együtt elismerjék, miképpen Magyarországra nézve most ez a legcélszerűbb, s példámot kövessék.*

*E lépésnél bízom a császár magasztalt nagylelkűségében, remélve, hogy annyi vitéz társamat kik, mint elébb osztrák tiszték, a viszonyok hatalma által e boldogtalan harcba Ausztria ellen bekeveredtek, egy bizonytalan, szomorú sorsnak, s Magyarország mélyen síjtott népeit, melyek igazságszeretetére építenek, ellenségeinek véres bosszúdühének kitétetni nem fogja engedni. **Elég lenne talán, ha én magam esem áldozatul.***

E levelet önhöz intézem, tábornok úr, mert ön volt az első, ki azon becsülés bizonyosságait adta nekem, melyek bizodalمامat megnyerték.

*Siessen ön, ha a további vérontásnak elejét venni akarja, a fegyverletétel szomorú tényét, a legrövidebb idő alatt, de oly módon lehetségessé tenni, hogy az csak ő Felsőge az orosz császár hadai előtt menjen végbe. **Mert ünnepélyesen kijelentem, hogy készebb vagyok, egész hadtestemet, egy kétségbeesett harcban, legyen az bár mi túlnyomó erő ellen, megsemmisíttetni, mintsem hogy az osztrák hadak előtt feltétlenül rakjam le fegyvereimet.***

Én holnap, augusztus 12-én, Világosra, holnapután, aug. 13-kán, Borosjenőre, 14-kén Bélbe megyek sereggemmel, – mit a végett közlök önnek, hogy ön az osztrák s az én seregem közé vonulhasson, s engem bekerítsen és amattól elválhasson.

Ha e mozdulatok nem sikerülnének, s az osztrák hadak engem nyomban követnének, úgy én támadásaikat határozottan visszaverendem s Nagyvárad felé fogok vonulni, hogy ez úton az orosz császári hadsereget elérjem, mert hadaim csak ez előtt nyilatkoztak készeknek fegyvereiket önként letenni. A legrövidebb idő alatt elvárván az ön választát, határtalan nagybecsüléssel vagyok.

Ó-Aradon 1849-ki aug 11-kén. Görgey Arthur s. k.”⁹⁴

Olvasva a levelet, rögtön eszünkbe jutnak Görgei jellemző tulajdonságai és lelkének feketébbnél-feketébb árnyalatai: a korlátlan hatalom birtokában meg sem pihen, hogy összeszedje gondolatait. Nem foglalkoztatják a „némi engedmények”, melyekkel a minisztereket és Kossuthot kecségtette, „ha más alapokon” tárgyal, mint azt Szemere és Batthány Kázmér miniszterek az oroszokkal tették, nem gondolkodik a nemzet státuszéletén és jövőjén, amire Kossuth figyelmeztette, hanem bezárja minden tárgyalás előtt a kapukat és önmaga mondja ki a nemzetre legmegalázóbb ítéletet: a feltétlen fegyverletételt, mint az önkéntes halált, amelynek még a formájáról is lemond. Harcostársai életéért cserébe önmagát ajánlva fel a kegyelmes cár kezeibe. De, mint élete és – főleg – alig egyéves pályáján, ritkán vette komolyan saját ígéreteit, úgy néhány nap múlva hintóba ült, hogy az osztrák Alpok felé vegye útját, tábornoktársai pedig elinduljanak a veszthelyre.

94 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet. 429-431. old.

A pillanatnyi hadihelyzet jobb megértéséhez tudni kell, hogy nem sokkal a levél megírása után érkezett meg az orosz táborból Pöltenberg tábornok és Beniczky Lajos ezredes, akik Szemere és Batthyány miniszterek békülésre hívó levelét vitték Rüdiger tábornoknak. Még a látszatra sem adó Görgei meg sem várta jelentésüket az útról, mintha egy már betanult színjátéknak a főszereplője, vagy még inkább rendezője lenne.

A Rüdigernek írt levél tisztázott példányát ezután a haditanács elé terjesztette, amely további nyomatékként szerepel nemcsak Görgei önéletrajzi írásában, hanem az őt a fegyverletétel dolgában felmentő történészek műveiben is. Mint már említettük, a minisztertanácsi jóváhagyás mellett (ami azonban soha nem született meg) a haditanács jóváhagyásával igazolják Görgei döntését, amely hitelességéről ő maga állít ki bizonyítványt. *„A haditanács sem előre kiszemelt személyekből állt, hanem személyválogatás nélkül, az éppen szolgálatban nem lévő tábornokból és magasabb rangú törzstisztből volt hirtelen összetakolva, és még olyanok is, akik már nem vagy egyáltalán nem voltak a parancsnokságom alatt álló hadsereg tagjai.”*⁹⁵

Az „összetakolt haditanács” jól végezte dolgát: helybenhagyta Görgei levelét, amely Horváth Mihály szerint:

„Bizonyos, továbbá, az is, hogy ama néhány főrangú tiszt jelenlétében tartott hadi tanács határozata, mely szerint Görgei fegyverletételi szándéka s a Rüdigerhez küldendő levele helyben hagyott, nagy titokban tartaték a tanácsban részt vett tisztek által. Az innen eredt bizonytalanság, s ama körülmény, hogy augusztus 12-én Görgei s környezete, a főhadiszállás és táborok tisztjei, szinte rendkívül jó kedvet mutatának, a sereg többi tisztjeiben sőt legénységében is mind közönségesebbé tették azon meggyőződést, hogy Görgei kedvező alkut kötött ez oroszokkal. Miként fentebb, Szemere tábori tudósításából láttuk, Görgei s környezete régóta igyekezett odahatni, hogy a táborban ilyféle eszmék terjedjenek s a szándéklott fegyverletétel ne találjon ellenzésre. A főhadi szállás és táborvezérkar tisztjeinek példája, vígsága s beszédei által tévútra vezetve a legbotorabb reményeknek engedte át magát. Beszélgetéseik tárgya egy idő óta majdnem kizárólag az oroszral kötendő békealkura, sőt szövetségre vonatkozik. (...)

*Ilyféle beszédek folytak az egész menet alatt Aradról Világosra, hova a sereg 12-én reggel érkezett meg. Még inkább megerősödött a tábor ezen hitében Világoson, midőn Rüdigertől a levelet vitt küldöttekkel egy fő rangú orosz tiszt érkezett meg a táborba. (...) Nem sokára még egy más főtisztet, a maga táborokari főnökét, Froloff tábornokot is átküldé Rüdiger Görgeihez Világosra, a fegyverletétel részleteinek meghatározása végett.”*⁹⁶

A reménynek különböző módozatai terjedtek a táborban. Biztosat senki sem tudott, csak reménykedett...

„A dolog közelebbi meghatározása végett a táborokari főnök még este (az orosz seregtől, 1849. augusztus 12-én – megj. F. S.) megérkezik Görgeihez, kit egyszersmind felhívtak, hogy a magyar hadsereg s különösen a tisztek kívánataikat tegyék föl pontonként s Rüdiger elé terjesszék.

95 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben Magyarországon 1848-ba és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988., II. kötet, 411. old.

96 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet. 432. old.

Ámbár a magyar főbb tisztek hosszabb tanácskozás után erre vonatkozólag több pontot terjesztettek Görgei elébe, de azokat Görgei az orosz parancsnok Rüdiger grófhöz utasítá vissza, ki azon pontok kieszközlésére nézve igen barátságosnak s nagylelkűnek mutatta magát, – s Görgei azt mondá tisztjeinek: Nekünk mindnyájunknak tudnunk kell önként meghalni, a haza igazságos ügyébeni hitünkért, – s ezért kegyelemért nem esdhetünk.

*Mily szépen mondá maga Görgei e szavakat.*⁹⁷

El lehet-e képzelni becstelenebb „megnyugtatót” egy parancsnok részéről, akinek már zsebében van a menlevél és így biztatja halálba menni barátait, harcostársait? A haza igazságos ügyével zsarolni a hősokeket? Akikért a kisujját sem mozdította?

„Úgy látszik, maga is komolyan azt hitte Görgei, miképpen az által, hogy fegyverletétél semmi más feltételhez nem kötötte, mint hogy azt az orosz seregek előtt hajthassa végre, és semmit sem kért, hanem bajtársai jövődjének tekintetében egyedül az orosz cár nagylelkűségére hivatkozott, s ekként az oroszok fegyverdicőségének nem kevésbé, mint a cár személyes hiúságának a legcsatányosabb módon hízkelkedett, – valóban is annyira biztosította mind magának, mind fegyvertársainak Miklós cár hatalmas pártfogását, hogy nincs miért aggódjék a maga és bajtársai jövődje felett. És e reménységet, kétségkívül Rüdiger tábornok is mindenképp éleszté benne s a többi főbb tisztekben. Azok után, miket Pöltenbergnek szóval ígért, Rüdiger még 12-én déltájban is csak azért küldött Görgeihez egy külön parlamentairt, hogy felszólítsa őt terjeszteni elébe a magyar sereg kívánatait, hogy azokat Paszkevicz hercegnek tudtára adhassa s támogathassa.

Az orosz tábornokok, miként Berg tábornok s a cár segéde Komáromnál az aug. 3-kai győzelem alkalmával elfogott levélből világos, már szinte bizonyosnak tarták, hogy a magyar háború a tél beálltáig nem fog bevégeztetni, s a következő évben még egy hadjárat leend szükséges annak befejezésére. Képzeltetni tehát mily rendkívüli meglepetést s örömet okozott neki Görgei ajánlata a fegyverletételre. Minden határt meghaladt pedig ezen öröm, midőn hallák, hogy Görgei egyetlen feltételül csak azt tüzi ki, hogy az oroszok előtt tehesse le a fegyvert.

Görgei teljes tudattal birt arról, mily roppant szolgálatot tesz ő fegyverletételével a muszáknak. Ő Aradon, Kossuth közléséből, Berg tábornok ama levelét is olvasta. S Rüdiger szivessége egy percig sem hagyá őt kételkedni, mily nagyon méltányolják az oroszok a szolgálatot, melyet nekik e lépése által tesz.

S mind ezek után bizonyára semmi kétsége sem lehetett, – s mint magatartása tanúsítá, nem is volt Görgeinek a felől, hogy ezen nagy szolgálat jutalmául legalábbis annyit nyerend az orosz cár hatalmas pártfogásától, hogy maga s bajtársai jövője biztosítva van. Azt mondja emlékirataiban, hogy többször ismételte volna főtisztársai előtt, miképpen ő senkit sem biztosíthat, tehát mindenki legyen készen akasztófán meghalni. Ezen beszéde teljesen való; s ezt mondhatta is, mert írott (H. M. kiemelése) szerződése, melynek alapján tisztársait biztosíthatta volna, nem volt az oroszokkal. De az ilyféle beszédeket teljesen megcáfoló magaviselésével. Ő és meghittebbjei tán soha sem voltak vígabbak, mint e napok alatt. Szemlátomást, kivált pedig a polgári rangúak előtt, mintegy tüntetéssel üzenék tréfát az őket s társaikat várható

97 Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból, Heckenast Gusztáv kiadása, Pest, 1862, 1. kötet, 250. old.

akasztófával. Senki sem hitt tehát e komor szónak, melyet a tréfás modor, a mosolygó arc megcáfolt. Mindenki bizonyosnak tartá, hogy Görgei, bár írott szerződése nincs, szóval mindent a legjobban elvégzett. Sőt innen magyarázhatni még azt is, hogy a tisztek közül igen számosan szinte meg voltak győződve, hogy akinek tetszik, rangjának megtartásával léphet át a muszka seregbe. S találtattak még oly nyomorult lelkiük is, kik Görgeihez kérelmet intéztek, emelné őket magasabb rangba, hogy avval lehessenek az orosz sereg tisztjeivé.”⁹⁸

Még Horváth Mihály is, akinek volt alkalma meggyőződni kétszínűségéről, azt feltelezte, hogy elcsábították Görgeit az orosz ígéretek és hitt a színjátéknak:

„Az orosz tisztek megjelenése Világoson folyton újabb táplálékot adott a sereg azon reményeinek, hogy Görgei valamely kedvező alkut kötött az oroszokkal. Dél tájban mindazáltal egy kozák csapat közeledése Sz.-Anna felől az egész táborot fellármázta. A hadosztályok, zászlóaljok fegyvert ragadnak, harc sorba gyülekeznek. Görgeitől azonban csak az egyszerű parancs érkezik, hogy a sereg nyugton maradjon, minden ellenségeskedéstől tartózkodjék. **Egyszersmind híre kezd szárnyalni, hogy feltétlenül szándékozik letenni a fegyvert.** Ez számos tisztet kiábrándít a balgatag reményeiből. Átalános zaj terjed el a táborban. **Többen árulásról kezdenek szólni** s izgatni a szétoszlásra. Görgei ijedve hallá, hogy lázadás készül a táborban. Ő tüstént kilovagol táborkarával, s osztályról osztályra járja a sereget. A zavargás azonban még nem vert oly mély gyökereket a szigorú fegyelemhez szokott seregben, hogy, kivált az említett balga remények kitörülhetetlen hatása mellett, a különben kedvelt vezér célszerű szavai a nyugalmat helyreállítani képesek ne lettek volna.

Mint ő maga tudósít, osztályonként elmondá, hogy meggyőződven a lehetetlenségről a szövetséges császárok roppant hadainak sikerrel ellentállhatni, a hadi tanács végzése szerint elhatározta légyen a fegyvert az oroszok előtt letenni. (...) **Ő, kit az ellenség bosszúja leginkább sújthat, e lépéstől nem borzad vissza; s meg van győződve, hogy derék, bátor bajtársai, kik őt a harcok veszélyeibe férfias elszántsággal követték, most is végiglen vele maradnak.** A szigorú fegyhez szokott sereg lecsöndesedett, megadta magát változhatatlan sorsában.

A huszártisztek közt azonban nem sikerült a nyugalmat ily könnyűszerrel helyreállítani. Számos főbb tisztek, (...) – Görgei közülük csak kettőt nevez meg, Zámბéli ezredest és Markovics alezredest – akként nyilatkoztak, hogy **a fegyverletételt csak nyilvános és közönséges haditanácsban lehet határozni; hogy a hadsereg nem birkanýj, melyet a pásztor kenyekedve szerint terelhet ide s tova; hogy miután utóvégre is az osztrákok határozandának sorsuk felett, valóságos esztelenség s könnyelmű dac ezek bosszú dübét magok ellen azáltal felingerelni, hogy a fegyver az oroszok előtt tétetik le.** Görgei, miként állítja, e főtisztek ilyféle nyilatkozatairól csak esetlegesen értesült (...) és e két főtisztnak ajánlotta volna, hagynák el táborát, s menjenek az osztrák seregbe letenni fegyvereiket.

Egy szemtanú állítása szerint azonban Görgei, (...) végre kijelentette volna, hogy ő az adott körülmények közt nem képes megmenteni a sereget; aki erre magában erőt érez s a vezérletet átvenni akarja, azt ő neki örömet átadja. Erre egy ősz huszár százados lépet légyen ki a sorokból s könyvelt szemekkel mondta, hogy az ő és bajtársainak szándoka magokat az

98 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet, 435-436. old.

ellenségen keresztül vágni, s hiszi, hogy az egész sereg ezt óhajtja. Görgei azonban őt félreinté és szárazon kijelenté neki, hogy most nincs ideje ilyféle huszártrefának s még elég golyója van, minden zendülést elfojtani.

Mondják, hogy azon lengyel eredetű tisztek iránt is, kik a háború folytában az oroszoktól szöktek át hozzánk, igen szívtelen volt Görgei viselete. E szökevény tisztek, kik csak azért hagyták oda az orosz tábornokot, mivel, mint szabadságszerető férfiak, a hazájukéhoz hasonló magyar nemzeti ügy ellen harcolni bűnnek tarták, bizonyára némi rokonszenvet érdemlének a magyar szabadság harcosaitól; s nyertek is azt bőségesen másoktól. De Görgei, ki Dembinski miatt minden lengyelt gyűlölt, semmi szánakozással nem viseltetett e szerencsétlenek iránt. Ezek, az oroszok hatalmában bizonyos halált vagy a halálnál is rosszabb szibériai száműzöttséget várhatván magokra, a fegyverletétel előtt távozni óhajtának a magyar táborból; de Görgei elég kegyetlen volt őket letartóztatni. »Ki hívta ide önöket? – mondá nekik gúnyosan, csak maradjanak itt; ha agyonlövetnek, ám haljanak meg, mint más emberek.«⁹⁹

Görgei lengyelek iránt érzett gyűlöletét bizonyítja még, hogy átadta az oroszoknak azon tisztek jegyzékét, akik át akartak állni a magyar oldalra. Mint egy kalandfilmbeli történet elevenedik meg előttünk a tisztek szökése, elbujdosása és magyarországi ténykedése a szabadságharc után, ami Podhorszky Mária elbeszéléséből derül ki. Ő 1852-ben került a császári kémrendszer látószögébe és 1856-ban ítélték 10 éves várfogságra. Naplójában egy miskolci nőről is említést tesz, akit azért üldöztek, mert befogadott egy ilyen lengyel bujdosót. Többek között ezt írja naplójában a lengyel tisztek kálváriájáról:

„Ők beszélték, hogy 1849. augusztus 13-án, midőn Görgei Világosnál gr. Rüdiger orosz tábornok előtt letette a fegyvert, Rüdiger kezébe névjegyzéket adott egy főtiszt, kinek nevét ő átkozozták, de én elhallgatom. Az átadott lapra reá volt jegyezve azoknak a lengyel tiszteknek a névsora, kik az oroszoktól a honvédekhez akartak átszökni, csak alkalomra vártak...

Ki Polák néven van itt, az született nevét nem meri megmondani, de honfitársai azt mondják, hogy igen magas születésű, a cár főtisztje volt. Miskolcon francia nyelv tanításából élt. Ő végette hozták ide az imént említett koros nőt; nála csak mint szobaúr lakott hónapos szobában. Jótettéért e nő már másfél éve, hogy az új épületben fogva van.

Az említett Polák nevű lengyel neve eltagadásáért nagyon megbűnhődött: a hadi törvényszék hísz botbüntetésre ítélte, mely ítélet minden fogoly jelenlétében rajta végre is hajtatott. Ily módomban meggyalázni a katonát, az embert! A büntetés végrehajtását mindnyájunknak nézni kellett, hogy példát vegyünk róla. Polákot, mivel orosz alattvaló volt: Oroszországba küldték. Azt a finom külsővel megáldott magas, sovány barna arcot, míg élek nem fogom feledni. Nem a fájdalom, hanem a megaláztatás látszott rajta. Néha, ha az őt megengedte, beszéltem vele. Görgeit szidta: »Ugyan minő lehet azon ember lelkiismerete – mondá – ki amnyi szerencsétlenségnek okozója volt? Hogyan alhatik nyugodtan? Az Isten előtt felelős az ártatlanok véérért, és a börtönben sínylődők könnyeieért. Miatta akasztófává váltak tölgyeink, s földönfutóvá honfiaink.«¹⁰⁰

99 Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben, Ráth Mór kiadása, Pest, 1872, III. kötet. 432-434. old.

100 Küzdelem, bukás, megtorlás I-II., Budapest, 1979, II. kötet, 265. old.

KÉT FONTOS ÉRV A FEGYVERLETÉTEL MELLETT

A Görgei Artúr személyét és hadvezéri ténykedését elemző munkák szinte kivétel nélkül foglalkoznak a fegyverletétellel. A Görgeit védelmezők vagy dicsőítők két fontos körülményt hoznak fel védelmére.

Az egyik a kormány jóváhagyása, a másik a haditanács ilyen irányú döntése.

Egyik sem így történt. Görgei a kormányülésem felhozta ugyan az oroszok előtti fegyverletétel lehetőségét, de nem volt hajlandó válaszolni Kossuth kérésére, hogy milyen alapon képzei el a tárgyalást az oroszokkal. **Tehát a kormány jóváhagyását nem kapta meg.** A feltétel nélküli megadás pedig el sem hangzott a kormányülésem. A legnagyobb félrevezetés az volt Görgei részéről, hogy sejtelmesen „más alapon” folytatott tárgyalást ígért, mint azt a két miniszter tette egy pár nappal azelőtt, de a tárgyalást meg sem kísérelte: a hatalom megkaparintása után – amikor államfői és teljhatalmú vezéri meghatalmazása még életbe sem lépett – megírta levelét Rüdiger orosz tábornoknak a feltételek nélküli fegyverletételről.

A **haditanácsi döntés sem úgy született meg**, ahogy az szabály szerint meg kellett történnem. Görgei saját maga bevallása szerint is az éppen kéznél lévő és a hozzá hűséges tiszteket hívta össze és bemutatta nekik a Rüdigernek már megírt és letisztázott levelet, amit a jelenlévők elfogadtak. Ezen eljárás ellen többen tiltakoztak, például Zámბéllы ezredes, aki birkanyáj terelgetéséhez hasonlította a haditanács ily módon történnem összehívását. A sereg nagy része csak később értesült a döntésről, amikor az orosz katonák megjelentek a táborban. Ilyen fontos döntésnek meg kellett volna napiparancsban jelennem, ami szintén nem történnem meg.

A nagy sietséget és az ezzel járó pontatlanságot nem tudjuk mire vélnem, hiszen sokáig az oroszok is kételkedtek Görgei végzetes nagyvonalúságában – harc nélkül letétnem a fegyvert egy le nem győzött, pihent sereggel. Nem beszélve arról, hogy a **kegyelem csak** egy embernek (már jó előre) biztosított: **Görgeinek.**

A MÁSFÉL TÖLTÉNYRŐL SZÓLÓ MESE

Szinte biztosra vesszük, hogy a Görgei hadvezéri kiválóságát és „előrelátását” bizonygatók részéről előkerül a másfél töltényről szóló mese. Mert azt állítják, hogy egy főre számítva ennyi lőszerrel rendelkezett Görgei serege és ezért vált elengedhetetlenül fontossá a mindenkit meglepően gyors fegyverletétel. Azt tudjuk, hogy még Rüdiger tábornokot is meglepte Görgei döntése, annyira, hogy vezérkari főnökét küldte a magyar táborba: győződjön meg a hír komolyságáról. Az ősz közeledtével kivonulni szándékozó oroszok ugyanis cselet gyanítottak a bejelentés mögött. Vizsgáljuk meg ezt a kérdést közelebbről, a pusztai tényeken kívül, mint a lőszerhiány és a felelősség oldaláról is. Mert joggal kérdezhetjük, hogy ki volt a felelős ezért a katasztrófális helyzetért? Csak nem Komáromban maradtak a töltények, mint a Budára el nem szállított ostromágyúk? Vagy elfogytak a Debrecennél könnyelműen elrendelt ellentámadásban? Ha mégis így történt, akkor miért nem pótolattak Aradvár „millióra rúgó nagy lőszerkészletéből”?¹⁰¹

Vajon Görgei hogyan készítette föl seregét az osztrákok elleni elhatározó ütközetre, amelyre Aulich hadügyminiszter szólította őt fel 1849. augusztus 5-én kelt levelében?

Vagy Görgei előrelátó tervének következménye volt ez is: „*Megmondhatja Kossuthnak, hogy mától számítva tizennégy napon belül nem lesz többé sem magyar hadsereg, sem kormány, következőleg forradalom sem lesz többé...*”¹⁰² – ugyanis így reagált Görgei a kormányzó siettető üzenetére augusztus első napjaiban.

„*És töltények sem lesznek...*” – tehetnénk hozzá szomorúan, mert a fővezér már a hazát és társait elveszejtő békére gondolt.

„*És kegyelemért sem folyamadunk... mert tudni kell a hazáért meghalni*” nyilatkozta tisztjei előtt Világoson.¹⁰³ „**Nektek**” – mondhatnánk Görgeivel a későbbi történések ismeretében.

A hadsereg és a vezér erkölcsi kötelességét boncolgatja Gelich Richárd „*Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben*” c. könyvében, ahol pontos eligazítást nyerhetnek azok, akik a „józan megfontolás” érveivel akarják palástolni a békét teremtő megalkuvást és katonai esküszegést:

„...*A magyaroknak nem volt tehát más választásuk, mint hogy esetleg Görgeivel egyesülve egy ideig még céltalanul verekedjenek, vagy pedig lerakják a fegyvert, hol nagyon is lényeges kérdés volt, hogy ki előtt és vajon tulajdon vagy semleges területen-e? Görgei elhatározása kizárta ezt az eshetőséget, mivel a fegyverletétel csak eszköz volt reá nézve messzebbható céljának elérésére, hogy példája által az összes magyar haderők önkéntes lefegyverzését idézze elő (...)*”

101 Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben, Budapest, 1889., III. kötet, 886. old.

102 Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültnánk híradásai, szerkesztette Varga Domokos, Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 1998, 209. old.

103 Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hádjáratból, Heckenast Gusztáv kiadása, Pest, 1862, 1. kötet, 250. old.

*Az országnak Görgei által elérni igyekezett gyors lecsendesítésére az általa megkezdett módon mindenesetre el lön érve, a személyes érdek azonban, melyek első sorban a rendkívül válságos helyzetben lévő sereg minden egyes tagjának és a védelmet nála kereső polgári egyéneknek a sorsát foglalták magukba, éppen nem jöttek e mellékelt tekintetbe, és pedig egyszerűen azért nem, mert Görgei emlékiratai szerint, abban a véleményben volt, hogy személyes érdekekért nem szükséges tovább harconia. **Mi volna tehát a hadsereg rendeltetése, ha nem a seregs a polgárok érdekeit, ameddig csak lehet óvni? Ez kötelessége minden hadvezérnek** (Kiemelés – F. S.), *ha felsőbb hadműveleti cél elutasíthatatlan alárendelésüket nem követeli. Legjobb lett volna mindenesetre, ha Görgei ahelyett, hogy az oroszok előtt a fegyvert lerakta s az osztrák sereget ezzel mélyen megsértette, megállás nélkül tovább folytatta volna hátrálását Aradról a Maros jobb partján, hogy Lippán át egyesüljön a déli haderőkkel és semleges területre menjen át velük...*”¹⁰⁴*

Ezt a megoldást azzal vetette el Görgei, hogy a „nemzet nemes bátorságát” és „férfias önmegtadadást” akarta megőrizni, „még akkor is, ha itthon a hóhér keze várja”¹⁰⁵

Hogy mennyire megtévesztő és cinikus ez az okoskodás, azt a történelmi, hadászati ismereteket nem ismerő (vagy szándékosan félremagyarázó) homályon túl az is világossá teszi, hogy ő e sorok írásakor az ausztriai Klagenfurt vendégszeretetét és altábornagyi nyugdíját élvezte.

104 Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben, Budapest, 1889., III. kötet, 868-869. old.

105 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988., II. kötet, 408. old.

MIÉRT IS MONDOTT LE KOSSUTH?

Augusztus 9-én végre megérkezik Görgei Aradra. A levonulás halogatása, majd az értelmetlen és céltalan időzések a Hernádnál többekben rossz érzést, kimondottan gyanút keltett Görgei szándéka iránt, miszerint a hadügyminiszter rendelete értelmében Dembińszki seregével egyesülni és az osztrák sereget megtámadni akarja. Mi sem gondolhatjuk komolyan, hogy nagy volt a harci kedve azok után, amit Kászonyi Dániel által a kormányzónak üzent néhány nappal ezelőtt: *„Megmondhatja Kossuthnak, hogy mától számítva tizennégy napon belül nem lesz többé sem magyar hadsereg, sem kormány, következőleg forradalom sem lesz többé. Ez a válaszom levelére.”*

Aradra érkezése után, miután értesült Dembińszki Temesvár felé való hátrálásáról, visszaemlékezésében csalódásáról ír:

„Az a tény azonban, hogy Dembinszki hadserege augusztus 9-én még nem volt Aradon és hogy már nem volt Arad és Szeged között, (...) önmagában is elégséges volt rá, hogy reményeimet, melyekre (még Nagyváradon) a két hadsereg egyesüléséhez fűztem, teljesen megsemmisítse.”¹⁰⁶

Vajon őszintének tekinthetjük-e nagyváradi reményei fölötti sajnálkozását, ha hiszünk Ármin testvére feleségéhez írt levelének, melyben ez áll:

„Artur már régen el volt határozva a szegény, megszorult hazának mindenáron a békét megszerezni. 9-én délután Aradra érkezve, Kossuthnak nyíltan megmondta, hogy békekötésre addig gondolni sem lehet, míg ő és segítőtársai az ideiglenes kormány élén állnak. Sokáig nem engedte magát kapacitálni, csak a déli seregnek temesvári teljes veresége, kegyenceinek, Dembinszkinéknak, Bemnek, Viszockynak, akik jelenlétének tulajdonképpen az orosz intervenciót köszönhetjük, bírta reá őt és a kormányt a gyors elhatározásra, hogy lemond, hogy a legfelsőbb polgári és katonai hatalmat Artur kezébe helyezze és hogy gyáván megszökjék.”¹⁰⁷

Nem leszünk távol az igazságtól, ha az idézett nyilatkozatokból azt szűrjük le, hogy Görgeiben már megszületett a fegyverletétel terve. Azt még – talán – nem döntötte el, hogy melyik sereget „tünteti ki” ezzel a hódolással, az osztrákot vagy az oroszot. A cári sereggel fenntartott kapcsolata ismert, de keveset tudunk arról, hogy milyen értesülései voltak az osztrákok részéről remélhető esetleges engedményekről. Tudva, hogy ismerte Haynaut vagy annak hírét, nem lehetett semmiben sem biztos. Igazat kell adnunk Steier Lajosnak, mikor így ír:

„Ösztönszerűen megérezte, hogy Haynaunak meghatalmazása arról szól, Magyarországon a forradalmat kiirtani és minthogy ők a forradalom harcosai, Haynau őket akarja kiirtani. Az osztrákok hírdetményei, a pozsonyi kivégzések, Batthyány Lajos gróf kegyetlen fogsága, az osztrákok által megszállt városokban megkezdett katonai rémuralom joggal visszatartotta attól,

106 Görgei Artur: Életem és működésem Magyarországon 1848-ba és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988., II. kötet, 364. old.

107 Steier Lajos: A szabadságharc revidált története, Haynau és Paskievics, Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Genius kiadás, Budapest, 1924, II. kötet, 211-212. old.

hogy hadseregét, melyben annyi volt császári tiszt magasrangú parancsnoki állást betöltött és melyhez annyi politikai előkelőség csatlakozott, feltétel nélkül Haynau táborába vezesse.”¹⁰⁸

Hiába készített a hadügyminiszteri tisztséget betöltő Aulich Lajos tábornok az osztrákoknak küldendő ajánlatot a fegyverletétellel kapcsolatban, a döntés az utolsó pillanatban az oroszokra esett. Hogy ezt miért és miként így döntötte el Görgei, nem lehet tudni; erről könyvében nem lehet érdemleges okokat lelni. Találhatunk viszont benne kétes értékű magyarázatot arra, hogy ezen döntést ő a haditanács elé vitte, amely haditanácsnak a jogszerűségéről már szoltunk, de ha figyelembe vesszük, hogy a haditanács elé Görgei a Rüdiger, orosz tábornoknak már letisztázott levelet terjesztette, akkor mindenképpen kétségsébe kell vonnunk a döntésbe bevont tisztek véleményalkotásának szabadságát. Ismerve Görgei beosztottjainak engedelmességre nevelt természetét, nem lehetett kétséges, hogy jóváhagyják a levelet.

Az oroszok előtti fegyverletétel tehát eldöntetett.

Csodálkozunk-e azon, hogy az augusztus 10-iki kormányülésen még nem esett szó a kormány lemondásáról, ami Görgeinek már terve volt? Több érvt is fel tudunk hozni amellet, hogy még nem tartotta az időt megfelelőnek. Egyrészt bízhatott a temesvári csata hírének megérkezében, ami az ő érveit erősíthette a hatalom átvételével kapcsolatban. Másrészt tapasztalatból tudjuk, hogy nem szívesen vállalt nyílt konfliktust, ha lehetőséget látott a „megkerülő” támadásra, amikor például mással végezteti el a kellemetlen feladatokat, amik az ő hatáskörébe tartoztak volna. Így kereste meg – saját elmondása szerint – Csány Lászlót, miután Kossuth továbbította neki Guyon tábornok levelét a temesvári csata szerencsétlen kimeneteléről, hogy győzze meg a kormányzót a lemondásról, valamint a polgári és katonai hatalom reá való ruházásáról.

És hogy miért nem tesz Kossuth említést az augusztus 9-i Görgei-féle felszólításról – ha az valóban megtörtént – az még homályban van, de bízunk benne, hogy az idő ezt a talányt is megoldja.

Az augusztus 10-i kormányülés után történeteket részben a szereplők leírásai alapján, valamint másodkézből ismerjük. Hitelesnek tekinthetőek azok a visszaemlékezések, melyeket többen is igazolnak, de hogyan értékeljük például Kossuth és Görgei utolsó találkozásán történeteket, ha annak nem volt, nem voltak tanúi, és a két szereplő mást állít az elhangzottakról?

Görgei emlékirataiban azt állítja, hogy ő elmondta Kossuthnak, hogy amennyiben Dembińszki csatát vesz Temesvárnál, akkor kész letenni a fegyvert; Kossuth állítása szerint erről nem esett köztük szó.

Kinek higgyünk? Hajlamosak vagyunk a tapasztalatokból kiindulni: az eddigi események és a róluk szóló beszámolók Görgeinél vetik fel a tévedés vagy szándékos torzítás lehetőségét, míg Kossuthnál ezt eddig nem tapasztaltuk. De van egy kérdés, amiről mind a ketten hallgatnak. Arról, ugyanis, hogy szó esett volna köztük a hatalom átadásáról.

108 Steier Lajos: A szabadságharc revidált története, Haynau és Paskievics, Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Genius kiadás, Budapest, 1924., II. kötet, 224. old.

Hiszen erről Görgei régen álmodott; leggyakrabban csak jelzésekkel, utalásokkal kifejezést is adott ebbéli szándékának. A polgári kormányzat már pályafutása kezdetétől szálla volt a szemében, nem egyszer vetette fel annak tehetetlenségét és akadályozó szerepét – főleg – a hadi cselekmények sikeres igazgatásában. Most, hogy ölébe hullni látszott a lehetőség: mindenek ura lenni – most ne akarta volna beteljesíteni régi vágyát?

De hogyan vette rá Kossuthot a hatalom átadására?

A Görgei-hódolók azt állítják, hogy a kormányzó önként mondott le és elmenekült a felelősség elől. Görgei azt írja emlékiratában, hogy ő Csány László minisztert kérte meg Kossuthot lemondásra szólítani. Amit a miniszter meg is tett.

Fölmerül viszont egy harmadik lehetőség is: a kényszerítés. Görgey Ármin, Artur bátyja, aki az augusztusi napokban már testvéröccse vezérkari főnöke, ezredesi rangban.

A fegyverletétel után a császári haditörvényszék előtt így vall:

*„Miután a temesvári csata elveszett, akkor Aradon lévő bátyám kijelentette Kossuthnak, hogy most más kiút nem maradt, mint a kormányzói állásról lemondani, mivel semmi más meg nem mentheti a sereget és a drámának borzalmas végét semmi más meg nem hiúsíthatja. Együttal megmagyarázta Kossuthnak, hogy ha még lehetséges lenne a kapitulációnál feltételeket kieszközölni, úgy sem Ausztria, sem Oroszország vele (Kossuthal) feltételekbe nem ereszkedik, tehát állásáról le kell mondania. Ennek következtében Kossuth le is tette állását és elmenekült, bátyám a leköszönési aktát és a diktatúrára vonatkozó átruházási okmányt csak augusztus 11-én délben kapta kézhez, miután Kossuth már elutazott, ami világosan mutatja, hogy Kossuth bátyámtól félt. **El lett határozva Kossuthot fogságba vetni, ha állásáról le nem mondana, ő azonban elmenekült.**”¹⁰⁹*

Ha kételkednénk Görgei Ármin vallomásának igazságtartalmában, miszerint a maga melegségére akarta felhasználni a Kossuth ellen tervezett elfogatási szándékot, találunk egy másik tanút, akinek semmi érdeke nem fűződött ezen terv tényének megerősítéséhez. Duschek pénzügyminiszter ugyancsak a kihallgatási jegyzőkönyvben beszél Kossuth tervezett elfogatásáról:

”Értesültem (magától Kossuthtól – megj. F. S.), hogy állásáról lemondott és a hatalmat Görgeinek átadta, miután ez azzal a fenyegetéssel erre kényszerítette, hogy ha megtagadja ezt, elfogatja.”¹¹⁰

Hogy miért nem tud a mai közvélemény erről a fenyegető zsarolásról, annak két oka lehet: Kossuth erről szemérmesen nem beszélt, vagy a történészek elhallgatják. Van egy harmadik eshetőség is: nem történt meg; amit azonban a két tanú egybehangzó és egymástól független emlékezete kétségessé tesz.

109 Steier Lajos: A szabadságharc revideált története, Haynau és Paskievics, Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Genius kiadás, Budapest, 1924, II. kötet, 213. old.

110 Steier Lajos: A szabadságharc revideált története, Haynau és Paskievics, Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Genius kiadás, Budapest, 1924, II. kötet, 211. old.

FÉLREÉRTÉSEK A „KÍVÁNALMAK” KÖRÜL

Mik is voltak ezek a kívánalmak, amelyek olyan fontosnak tűntek a fegyverletétel előtt? Görgei ezekről így ír könyvében:

„Ez a dolog gróf Rüdiger lovassági tábornok, orosz hadtestparancsnok aznap hozzám érkező fölhívása volt: tudassam vele a hadsereg legsürgösebb kívánságait, mert ő ezeknek teljesítése érdekében följbballójánál pártolólá közben akar járni; néhány tisztünket a felhívás hordereje felőli találgatás közben képzelődése egészen odáig ragadta, hogy lehetségesnek tartották egyenesen orosz szolgálatba lépni.”¹¹¹

Görgei „önámításoknak” nevezi az orosz szolgálatba lépés lehetőségét, ami felettébb furcsa azok után, hogy többen is tanúsították, miszerint főhadiszállásán „jelentkezési ívek” láttak, amelyeken a reménybeli orosz szolgálatra jelentkező tisztek voltak felírva.

Érdekes adalékkal szolgálnának ezek az ívek, ha előkerülnének, ahogy az a hirdetmény is, amelyről Carl Wiesner svájci történész 1849-ben megjelent munkájában olvashatunk. Közvetlenül a fegyverletétele előtt fordult – állítólag – Görgei ezzel a felhívással seregéhez:

„Magyarok! Egy épp most, az orosz altábornagy, Paskievics főhadiszállásáról érkezett sürgős levél hozza számunkra a nem várt, örvendetes hírt, hogy az orosz hadsereg Ausztriától elszakadt, és velünk, magyarokkal szövetkezett, hogy ellene fegyvert ragadjon. 12 000 magyar máris az orosz tábor felé vezető úton található, és néhány napon belül az egyesült orosz-magyar sereg ellenségünk székhelye, Bécs felé vonul. Elvárom azért, hogy a bátor orosz sereggel egyesüljete, és ezáltal hazánk teljes felszabadításához hozzájáruljate. Minden ellenkezés hasztalan és hiú dolog lenne, mivel ezáltal újonnan szövetkezett barátainkat újból ellenségünké tennénk, akiknek szörnyű túlereje ellen szükségyszerűen alulmaradnánk. – Katonák, ezért bizzatok bennem! Én benneteket győzelemről-győzelemre, diadalról-diadabra vezettelek, 16 csatamező jelzi tetteink diadalát, és nekem mindig hazánk java és felszabadítása volt legbelsőbb törekvésem. – De ha ti ellenkeztek hadvezéretek e parancsát véghezvinni, akkor egyedül, hűséges embereimtol követve fogok arra az útra lépni, amely, szilárd meggyőződés szerint, a haza békéjéhez és jólétéhez vezet. Mégegyszer kifejezem azt a reményt, hogy hangomat meghalljátok, és bedugjátok fületeket azoknak a suttagásoknak hallatán, amelyekkel személyes ellenségeim engem előttetek már hónapok óta – hiába – igyekeztek gyanúsítani. Béke és üdv Magyarországra! Kiadva a Világos melletti táborban, 1849. augusztus 12-én. A katonai és civil diktátor: Görgei Artúr.”¹¹²

Térjünk most vissza a Rüdiger tábornok által augusztus 12-én a déli órákban felvetett kívánalmakhoz, amit ő hajlandónak nyilatkozott Paszkievics herceg elé terjeszteni, hogy az a cárnál teljesítésüket elérje. Hogy mikor és hogyan gyűltek össze az óhajtások, arról

111 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben Magyarországon 1848-ba és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988., II. kötet, 425. old.

112 Carl Wiesner: Ungars Fall und Görgeis Verrath. Zürich, 1849, 59. old.

különbözően szólnak az emlékezők, de abban általában megegyeznek, hogy augusztus 13-án Görgei közvetlenül a fegyverletétel előtt nyújtotta át őket egy jegyzéken Rüdigernek. Ez volt az a találkozás, amely után Görgei, miután kezét fogott az orosz tábornokkal, visszalavagolva a magyar csapatokhoz, a következő képen szólott hozzájuk: „*Fogadják uraim mindenért köszönetemet! Köszönöm önöknek! Vegyék becsületszavamat, hogy soha nem fogom megkísérelni, hogy sorsomat az önök sorsától elválasszam.*”¹¹³

Rüdigernek már a zsebében volt Görgei két nappal korábban írt levele a feltételek nélküli fegyverletételről és neki is tudnia kellett, hogy most már csak a gesztusoknak van itt az ideje, amivel még „fényezni” lehet az egyességet, de jelentős változásra nem lehet számítani. Főleg azért, mert a végső döntés nem a cár, hanem az osztrák császár kezében van.

De elsősorban Görgeinek kellett tudnia, hogy ezeknek a kívánalmaknak már elmúlt az ideje. Miután kezében volt Kossuth és a kormány lemondása, akkor kellett volna – a hatalom teljes birtokában – a feltételeken töprengenie. Ugyanis már nem is volt abban a helyzetben, hogy feltételeket támasszon a fegyverletételért cserében. Hiszen maga kínálta azt fel Rüdiger tábornoknak Pöltenberg által két nappal korábban és a váci csata után a titokzatos Boryné üzenetében, hogy „... *Görgey nem fogja tovább a lázadás ügyét szolgálni, és csak ürügyre vár, hogy meghódoljon.*”¹¹⁴ Talán fontosabbá vált a saját bőrének biztosítása (gyakran előfordul ez a szövösztetétel személyes ismerősei visszaemlékezéseiben), mint minden egyéb... Magyarázható-e mással az a viselkedés, amikor egyetlen-egy feltétel sem fogalmazódik meg benne azután, hogy minden hatalom az ő kezébe került? Nem gondolt a kormánynak tett ígéretére, „az oroszokkal békealkut nyitni”, ahol másként, világosabban fogalmazza meg a magyar fél álláspontját, mint azt a két miniszter, Szemere és Batthyány tették az ő ártándi főhadiszállásán fogalmazott levelükben? Teljesítette ígéretét: nincs világosabban megfogalmazott ajánlat, mint feltétel nélkül letenni a fegyvert! Ahogy a halál a legjobb „orvosság” minden betegségre.

Azon túl, hogy a „kívánalmak” megkéstek, mert nem időben (a fegyverletétel bejelentése előtt) lettek megfogalmazva, más baj is van velük. Igaz, hogy Görgei Artúr hallgat róluk, de öccse, István utólag próbálta meg őket „retusálni”, hogy a közvélemény szemében elfogadtassa bátyja „békealkujának” tisztességes szándékait.¹¹⁵

Tekintettel arra, hogy a tárgyalt kívánalmak nem kerültek eredeti formájukban a magyar kutatók, és így az olvasók elé sem, ezért Görgey István emlékezetére hagyatkozott mindenki, akit a szabadságharc utolsó napi történései érdekeltek.

Új lehetőséget nyitottak meg az oroszországi levéltárak, ahol fellelhetőek a szabadságharc Magyarországon nem található dokumentumai is; ezek között kutatott Pach Zsig-

113 Steier Lajos: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédeztudós visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról, Budapest, 1924, a Magyar Történelmi Társulat kiadása, 188. old.

114 Magyar Demokrata, 1998. augusztus 20. (33. szám, 20. old.)

115 Görgei István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások, Franklin-Társulat, Budapest, 1888, III. kötet, 607. old.

mond Pál 1954-ben, aminek eredményeit a Századok c. folyóiratban publikálta „Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából”¹¹⁶ címmel.

Először nézzük Görgey István könyvét, „aki ugyan az iratot magát nem tette közzé, de Ármin bátyja jegyzeteire és saját „élénk emlékezetére” hivatkozva, arról számolt be, hogy a csapatoktól „begyült” nyilatkozatokból a következő pontok állítottak össze a főhadiszállásban:

- a tábornokok és főtiszték megtarthassák kardjaikat;
- az egész hadsereg és hozzá csatlakozott polgári sorsúak részére amnesztia kieszközlése;
- személyes szabadság és szabad rendelkezés a körülöttünk lévő ingó vagyonokról (ló, kocsi stb.);
- a magyar pénzjegyek beváltása;
- az orosz cár ő felsége járjon közbe Magyarország érdekében az 1848. évi törvényes alkotmány helyreállítása végett;
- legyen szabad az e végre jelentkező magyar katonatiszteknek orosz szolgálatba lépni ugyanazon ranggal.

A szóbanforgó irat ismerete híján a továbbiakban Görgey István fenti közlésére támaszkodtak mindazok a történetírók, akik a fegyverletétel előadása kapcsán szót ejtettek a kívánságok átnyújtásáról és ismertették azok tartalmát. Pedig Görgey István „élénk emlékezte”, mint oly sok kérdésben, e helyütt sem működik pontosan. A Rüdigernek a fegyverletételt közvetlenül megelőzően átnyújtott, Görgei által aláírt levél ugyanis – amely orosz fordításban megmaradt a cári külügyminisztérium levéltárában – a következőképpen hangzik:

„Önként letéve a fegyvert a parancsnokságom alatt álló magyar seregekkel Öfelsége az Orosz Cár seregei előtt és feltétel nélkül meghódolva bátor bajtársaimmal együtt, feladatomnak tekintem átnyújtani Önnek, Tábornok Úr, szerény óhajtaikat, és a legteljesebb tisztelettel megkérni Önt: ne utasítsa vissza kielégítésükre szolgáló közbenjárását Öhercegségénél, az Ön Magas Parancsnokánál és Öfelségénél, az Orosz Cárnál.

Bajtársaim kérései a következők:

- 1/ *Ne adják át őket, mint bűnösöket Ausztriának kivált azokkal szemben ugyanis, akik eredetileg osztrák szolgálatban álltak, féltő hogy olyan módon járnának el, amelynek következménye az életüktől és esetleg a becsületüktől való megfosztás lenne.*
- 2/ *Minden tiszt kapjon engedélyt kard vagy szablya viselésére és mindenki közülük kész becsületszavát adni, hogy fogsága idején nem fog visszaélni ezzel a kegyvel.*
- 3/ *Azoknak, akik közülük azt a kívánságot fejeznék ki, hogy orosz hadiszolgálatba lépnek, ezt a kérését ne utasítsák vissza.*
- 4/ *Mindazoknak, akik önként megadják magukat, ingó vagyona, úgymint szekereik, lovaik, stb. kegyesen birtokukban hagyassék.*

116 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 198-226. old.

- 5/ *Ha az osztrák kormány önkényes rendelkezése folytán a magyar papírpénz elveszteni értékét, akkor nyújtsanak számunkra lehetőséget, hogy beváltjuk azokat az általános forgalomban lévő pénzjegyekre, mert különben, nem rendelkezvén más pénznemmel, nyomban a legkeservebb megélhetési gondokkal lennénk kitéve.*
- 6/ *Mint hogy a Magyarország előtt álló jövő előttünk még ismeretlen, és mint hogy lehetséges, hogy e harc minden résztvevőjét vérpad vagy legjobb esetben száműzetés várja, amennyiben Öfelsége az Orosz Cár ismert nagylelkűségétől és igazságosságától indítatva, nem tagadja meg Magyarországtól nagyhatalmú közbenjárását, akkor mindannyian bátorkodunk, nem annyira a magunk, mint minden honfitársunk javára, Öfelsége az Orosz Cár nagylelkű közbenjárását kérni avégett, hogy e szegény ország, amely már annyi szenvedésen ment keresztül, ne legyen újabbaknak kitéve.*

Velük együtt több polgári állású személy, hazájának békéltetése céljából, kész önként alávetni magát sorsa végzetének, az Orosz Cár Öfelsége belátása szerint. Ezek a polgári állású személyek Világosan maradnak és megvárják az orosz cári bizottság odaérkezését, amely teljhatalommal bírna a tekintetben, hogy hatáskörébe vegye mind az ott lévő egyéneket, mind pedig az állami javakat.

Világos, 1849. augusztus 13.

Görgei Artúr, tábornok¹¹⁷

Pach Zsigmond Pál oroszországi kutatásai megmutatják, hogy a Görgey István által fel-tüntetett „kívánalmak” és a Rüdigernek valóban átnyújtott kívánságok között jelentős el-térések vannak. Az egyik ilyen az 1848-as alkotmány ügye, amit Görgei szinte mindig védelmébe vett, ha a kormányt vagy Kossuthot akarta túlzott radikalizmussal vádolni a „mérsékelt” 48-as vívmányokkal szemben. A ”kívánalmak” listáján ott szerepel Görgey Ist-ván szerint, Pach Zsigmond Pál viszont nem találta. Ahogy a polgári személyek védelmére irányuló kérés sem fogalmazódik meg a cárnak szánt „méltányos óhajtasok” között. Az amnesia szó pedig nem is szerepel a szövegben.¹¹⁸

Eddig két félrevezető információt ragadtunk ki a Görgeit rehabilitálni igyekvő szakiro-dalomból: az egyik az a közlés volt, hogy a kormány tudomásul vette Görgei fegyverletételi szándékát, a másik a haditanács jóváhagyására vonatkozott. Az első felmentésnek szánt jóvá-hagyás meg sem történt a kormány részéről, a másik eset pedig nem úgy zajlott, ahogyan azt elhithetni próbálják velünk. Itt maga Görgei is bevallja emlékirataiban, hogy a jóváhagyást csak egy rögtönzött tanácstól kapta, ahová csak a szolgálaton kívüli tisztek és tábornokokat hívtak meg. És csak azokat, akiknek a véleményében biztosak voltak. Ennek mestere volt a fővezér.

Fennmaradt egy összetűzés Görgei és Irányi Dániel között, amely augusztus 12-én játszódott le a világosi Bohus villában, ahol a főparancsnokság volt és ahol az oroszokkal folytatott megbeszélések zajlottak. Irányi Dániel gyerekkori játszótársa volt Görgeinek; országgyűlési képviselő, a pesti forradalmi ifúság egyik vezéralakja, így emlékszik vissza:

117 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 205-206. old.

118 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 207. old.

„Augusztus 12-én este érkeztem Radna felől Világosra s rögtön a Bohus kastélyba siettem, hol Duschek pénzügyminiszterrel, Nyáry Pállal, Csányival, Kálóczy Lajossal s többekkel találkozáván, kértem tőlük, hogy állanak a dolgok?

– Görgei leteszi a fegyvert, viszonzák

– Valóban?... S mily feltételek alatt?

– Azt mondják, a katonaság részére amnesztiát eszközölt ki; különben bizonyosat nem tudunk.

Elmosolyodtam.

– Önök képviselők és miniszterek semmi bizonyosat nem tudnak s mégsem kérdik meg, mi történt?

– Csak voltunk képviselők.

– Önök most is azok. Én az vagyok. Avagy önök benyújtották lemondásukat? Én nem nyújtottam be az enyémet, – mondtam.

– Eh, ha te azt hiszed, hogy számadásra vonhatod a diktátort tetteiért, ám tegyed! jegyzé meg egyikük.

– Én számadásra vonom.

Ezzel Görgei lakosztálya felé mentem, s az ott levő tisztektől megtudtam, hogy a diktátorral most nem beszélhetek, mert orosz főtiszt van nála. Nemsokára kijött Görgei a belső szobából Frolovval, s midőn ezt kikísérve visszatért, megszólítám:

– Beszélni óhajtok veled, nem mint a nép képviselője a diktátorral, hanem...

– Mint férfi férfival, – vágott szavamba Görgei.

– Legyen! mint férfi férfival, – viszonzám.

– Te a legfőbb hatalommal ruháztattál föl, úgy a katonai, mint polgári ügyekben. Én azt hallom, hogy le akarod tenni a fegyvert. Igaz ez? Lehetséges az, hogy a kapituláció föltételeibe csak a katonaságot foglaltad be?

– Ez nem igaz! Ki mondta?

– Éppen most hallottam.

– Ah! Tehát te félsz meghalni, – mondá Görgei gúnyosan.

– Jobban nem, mint te.

– Úgy, menj hát az osztrák előőrsek közé s fogasd el magadat!

– Az én személyem nem sokat nyom a latban. Itt a polgárok azon ezreiről van szó, kik a haza ügyének szentelték magukat.

– S mit tettetek ti a haza ügyéért? Igen, szájatokkal! Ti vesztettétek el a hazát!

– Mit, én!?

– Te és a többiek!

– A történelem fogja megítélni azt, hogy ki veszté el a hazát.

E szavaimra Görgei indulatba jött, s haragosan mondá: Közlendöm van a tisztikarral, hagyj magunkra, – s ezzel hátat fordított.

Kiss Ernő altábornagy hevesen közbeszólt:

– *A hadsereget nem ítéli el a történelem.*

– *Én a hadsereget nem sértettem, – viszonzám – különben nem az a kérdés, karddal-e vagy másként teljesíti valaki kötelességét, hanem ki teljesíti azt férfiasan mindvégig.*

Görgei erre visszavágott: A tisztikarral van közlendőm. Nagyon leköteleznél, ha távoznál.

– *Megyek! mondám sóhajtva. Nekem, látom, nincs már itt keresni valóm.*”¹¹⁹

A polgári személyek bizonytalan kilátásai mellett a katonák sem voltak biztosak a jövőjükben. Csak ködös ígéreteket kaptak feletteseiktől az oroszokkal kapcsolatos kilátásokról is. Egyre több orosz futár jelent meg táborukban, de felvilágosítást nem kaptak ezen látogatások eredményeiről.

119 Hentaller Lajos: Irányiról, Kecskemét, 1892. november 20., 1-2. old.

DAMJANICH MEGTÉVESZTÉSE? VÉGJÁTÉK ARADON...

Damjanich János 1849 júliusában vette át az aradi vár parancsnokságát, április 28-án ugyanis Komáromban baleset következtében bokáját törte és nem tudta teljes mértékben ellátni feladatait a harctéren.

Görgei Artúr a katonai és polgári hatalom birtokában nem múlatta fölöslegesen az időt és beváltotta ígérését: levelet írt Rüdigernek, amelyben közölte vele fegyverletételi szándékát. Nem mellékes körülményként meg kell jegyeznünk, hogy Kossuth lemondása még nem lépett érvénybe (esti 20:00 órától). Ezt a levelet terjesztette a hirtelen és hiányosan összehívott haditanács elé. Döntéséről így vall emlékirataiban: „... *augusztus 11-ről 12-re virradó éjszaka... Damjanich tábornokot a hadseregnek küszöbönálló, az oroszok előtti föltétlen megadásról előzetesen értesítettem, és erre ő nekem önként kijelentette, hogy ebben, mint Aradvár parancsnoka, a hadsereg példáját követni szándékozik...*”¹²⁰ Damjanichnak a „hadsereg példáját követni szándékozó” kijelentéséről nem találtunk bizonyítékot, ellenben Hamvay Ödönnek *Damjanich levelei feleségének* című kötetének Függelékében – Damjanicsné emlékezése szerint – olvashatunk a két tábornok közötti kapcsolatról ezekben a kritikus napokban:

„Görgey volt a fegyverletételi nap előtt az aradi várban Damjanich várparancsnoknál. Csak sejtették a tiszték, hogy szándékát közölte. Férjem az ágyba kötve lehangolt, hallgatag maradt. Estefelé egy katonát előszólitott, hogy rögtön induljon Világosra egy levéllel, Görgeynek átadandó, választ kérve. Hajnalban megérkezett a válasz. Férjem arra szólította fel Görgeyt, hogy vonuljon Erdélybe, a még 13 000 vagy 17 000 emberrel, ott előnyösebb feltételekkel teheti le a fegyvert. Görgey válaszát, mint már tudja kegyed, azzal kezdte, hogy mindketten, mint nem magyarok eleget tettek és a sereg már kimerült, különben már bevégzett tény, hogy holnap a fegyvert lerakják.”¹²¹

„Szegény férjem borzasztóan szenvedett az ágyban. Testi fájdalma és lelki izgatottság gyötörték; már akkor a magyar sereg csillaga lefelé járt. Komáromból Pestre hozták, két hét múlva Aradra vittük hajón. Akkor már nagyon rosszra fordultak a viszonyok, s mint várparancsnokot bevitték az aradi várba. Görgey a fegyverletételi nap előtt felkereste őt és közölte, hogy már mást nem tehet, mint megadni magát, holnap Világoson a magyar sereg leteszi a fegyvert. Férjem csendes volt, délután egy tisztet a városba küldött és kérte Görgeyt, hogy csak 5 percre jöjjön a várba. A tiszt visszajött azon válasszal, hogy lehetetlen, mert már kocsira szállt Világosra. Férjem indulatosan felkiáltott, hogy talán megérezte, hogy a várt el nem hagyná. Éjjel Világosra küldött valakit Görgeyhez egy levéllel. Korán reggel visszajöttek a válasszal, azt nem közölte senkivel. Délután valakivel közölte szándékát, mert ő tehetetlen, az ágyhoz kötve nem tehet,

120 Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben Magyarországon 1848-ba és 1849-ben, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988., II. kötet, 415-416. old.

121 Hamvay Ödön: Damjanich levelei nejéhez, Budapesti Hírlap Nyomdája, 1905, 93-94. old.

hogy a várat légberöppíteni. Ezt nekem is mondta, mily rémület! Este ablaka alatt hangosan mondták, hogy ők meghalni nem akarnak ilyen módon.”¹²²

Az „értésítést” a Rüdigernek elküldött levél másolatának hátsó oldalára írta Görgei, amely így szólt: *Kedves Damjanich, a túloldali levelet számos törzstiszt és tábornok jóváhagyásával küldtem el gróf Rüdiger orosz tábornoknak. Láthatod belőle hadseregem határozatát és annak hadműveleti következményeit. Írj nekem holnap Világosra, vagy üzend meg, hogy mit készülsz tenni a várral; hogy én veled egyetértésben kezdhessem meg az orosz csapatparancsnokkal az erre vonatkozó mindenképp szükséges tárgyalásokat.*

*A történelem, a nemzet, a hadsereg, talán a legjobb barátaim is el fognak átkozni: tudom, és mégis meg vagyok győződve róla, hogy – mint igaz hazafi – minden más módon teljesen tönkretennem a hazát, csak ilyen módon sikerülhet talán a teljes pusztulástól megmentenem. Bár igazolná a siker meggyőződésemet. Isten velünk! Őszinte bajtársad Görgei Artúr.*¹²³

Augusztus 12-én Schlick osztrák tábornok seregével körülrzárta a várat és hadikövétél felszólította Damjanichot a megadásra. Damjanich tisztában akart lenni az oroszok szándékával, ezért két emberét Rüdigerhez küldte. Ez Paszkievics hercegtől várt eligazítást, aki Buturlin tábornokot bízta meg a vár feladására vonatkozó kérdések tisztázásával és vele küldte Damjanichhoz Görgei második levelét is, amit ő Nagyváradra érkezése után írt Aradra. Ezen második levelet sikerült megtalálnia Pach Zsigmond Pálnak az orosz levéltárakban, innen ismerhetjük tartamát mi is. Lássuk a magyar fordítást:

„Kedves Barátom Damjanich,

Amire érett megfontolás után elhatároztam magam, azt tegnap végrehajtottam. Mindaz (a kötelek), amely parancsnokságom alatt állott s egy sor olyan csapatrészt, amely csak utólag jelentkezett parancsnokságom alá, a fegyvert feltétel nélkül letette és most olyan bánásmódban van része, amely meglep, sőt szinte megszegyenit bennünket; mert ha én a fordított esetet próbálom elképzelni, akkor alig hiszem, hogy összes tisztjeink részéről feltétlenül ilyen szívélyes és lovagias bánásmódról tudnék kezeskedni ellenséges hadifoglyok iránt. Azért közlöm ezt Veled, mert ez idő szerint nyilván ez érdekel Téged a legjobban. S most áttérek soraid megválaszolására, amelyeket két hadiköveted révén vettem kézhez és gróf Rüdiger tábornok úr önagságával közöltem. Amiként Te, úgy én is feltételeket akartam szabni, ám a bár udvarias, de egészen határozott válasz ez volt: a cári orosz hadsereg nem azért jött Magyarországra, hogy tárgyaljon, hanem azért, hogy (ellenfelét) megverje, s ugyanez a válasz érvényes Rád s az összes többi csapat- és várparancsnokokra is. Így hát csak az marad hátra, mindenegyes parancsnokunk számára, hogy mérlegre tegye, melyik kötelesség szentebb: vajon az, hogy személyes becsúgyával törődjék és ennek még sok ember életét feláldozza, vagy az, hogy a hazát s annak szerencsétlen békés lakosait megóvja a háború további nyomorúságától.

Az én nézetem s a parancsnokságom alatt álló legbátrabbaké az, hogy nekünk már semminő más kötelességet nem lehet teljesítenünk, mint azt, hogy szegény, sokat sújtott hazánkat, minden olyan szenvedéstől megkíméljük, amelyért már semmiféle kárpótlást sem tudunk számára nyújtani. Fontold ezt meg s hidd el nekem, hogy én azt a szomorú tapasztalatot szerez-

122 Hamvay Ödön: Damjanich levelei nejéhez, Budapesti Hírlap Nyomdája, 1905. 91-92. old.

123 Katona Tamás: Az aradi vértanúk, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983. II. kötet, 23. old.

tem, hogy éppen azok, akik a veszély pillanatában a leggyávábban viselkedtek, hasonló pillanatokban, amikor nekik már többé nem kell veszélytől félniök, a legnagyobb szájat nyitják.

Öfensége Paskievics herceg tábornagy úr azt a kijelentést tette: a maga részéről semmiféle feltételt előzetesen nem fogadhat el, de azt hiszi, az irántunk tanúsított bánásmóddal kiérdemelte a vár helyőrségének bizalmát; tárgyalásba Öfensége már csak azért sem bocsátkozhatik, mert akkor lehetetlenné válnék számára, hogy az osztrák körülxáró hadtestet orosszal váltsa fel, ami a vár Öfelsége a Cár csapatainak történő feltétlen átadása esetén könnyen megtörténhetik s meg is kell, hogy történjenek.

Én Neked, a vár parancsnokának nem parancsolhatok, sem tanácsolhatok; legföjlebb kérhetlek Téged, hogy szívedet inkább nyisd meg az emberiség, semmint a becsvágy előtt.”¹²⁴

Buturlin tábornok Aradra érve jelentkezett az ágyban fekvő Damjanicsnál és az imént ismertetett levél birtokában „... a legszeretreméltóbb modorban tudatta a jelenvoltakkal, hogy a tábornagy a legcsekélyebb feltételeket sem engedélyezheti az őrségnek, ezért felhívja őket, kövessék Görgei példáját s adják meg magukat feltétlenül, bízva az orosz cár kegyelmébe és nagylelkűségébe. Baudisz (Damjanich szárnysegéde – megj. F. S.) utalva a vár védképességére, kifogásokat emelt az ellen, mi Buturlint nagy felindulásba hozta. Hangosan tiltakozott a cár nagylelkűségének kétségbevonása ellen. Erre békítőleg veté magát közbe Damjanich, mire Buturlin lassankint lecsillapult és előbbi kijelentette, hogy ha más feltételektől elállnak is, azt az egyet írásban akarják biztosítani, hogy sohasem fognak Ausztriának kiszolgáltatni. Buturlin önként érthetően erre is kijelentette, hogy ezt nem teheti, de ismételve hivatkozott uralkodójának nagylelkűségére s végre kezét nyújtva Damjanichnak erkölcsi felelősséget vállalt magára a fennebbi feltétel megtartásáért. Ezzel aug. 17-én délután 3 órára tüzetet ki a vár átadása (...) 200 várágyún kívül találatott Aradon nagy lelmi és lőszerkészlet, a magyar egyenruházati bizottság nagy készletei, tömérdek felszerelési tárgy (...) Az Aradon és környékén talált hadi-készletek értéke több millióra rugott...”¹²⁵

Görgei fentebb intézett levelének burkolt „eligazítása” és Buturlin tábornok „lehangzó” stílusa nyomán a gyengélkedő és elkötelezettségében megingott Damjanich is elfogadta a megváltozhatatlannak hitt helyzetet. Csak összevetés végett érdemes felidézni, hogy később Komárom védőit is próbálta Haynau megfélemlíteni azzal, hogy nem hajlandó feltételekről tárgyalni, de Klapka és társainak megingathatatlan kitartása végül eredménnyel járt: a vár védői és Komárom város lakói számára gyakorlatilag amnesztiát sikerült kialakítani. Talán nem tűnik meggondolatlannak az a vélemény, hogy hasonló eredményekre Világos és Aradvár esetében is lett volna esély, ha a védők nem azzal szembesülnek, hogy a még le nem győzött magyarok Görgeivel az élen, feltétel nélkül is hajlandóak voltak magukat megadni. A csatatereken rettenthetetlen Damjanich sem kapott támogatást a teljhatalom birtokában lévő fővezértől; ellenkezőleg, az oroszok kíméletes viselkedésétől elvakítottan szinte gyermeki bárgyúsággal terelte a szabadságharc vezéreit Haynau karjaiba. Így a még

124 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 210-212. old.

125 Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-48-ben., Budapest, 1888., III. kötet, 885. old.

harcképes magyar sereg és erődök bomlasztásához Görgei tevélegesen és önkéntesen hozzájárult, amint Paszkevicz herceg 1849. augusztus 16.-án megírta Schwarzenberg altábornagynak: „A célból, hogy (Görgei – megj. F. S.) példájára hivatkozva meggyorsítsuk a lázadás más seregeinek fegyverletételét és az ország erődítményeinek átadását, Görgei a maga részéről leveleket küldött szét.”¹²⁶ Megerősíti ezt a tényét Zichy Ferenc gróf Schwarzenberg hercegnek címzett levelében: „Ugyanazon a napon (1849. augusztus 14.-én – megj. F. S.) Görgei kijelentette, hogy nemcsak a többi hadtestparancsnokot szólítja fel a fegyverletételre, hanem arra is hajlandó, hogy a felkelők kezén lévő három erőd parancsnokát írásban azok átadására ösztönzi, azáltal, hogy egyúttal egy ilyen, Damjanich parancsnokhoz címzett írásos felszólítást az aradi várral kapcsolatban Rüdiger grófnak átadott. – Rüdiger gróf ezzel a küldetéssel a velem kiküldött Buturlin tábornok urat bízta meg, aki a rábízott feladatot a legkitünőbbben végezte el.”¹²⁷

Görgei már az oroszokkal történt levél- és üzenetváltások idején meggyőződhetett arról, hogy tábornok- és tisztársai nem számíthatnak kegyelemre, ennek ellenére mindent megtett, hogy kövessék példáját és tegyék le a fegyvert, valamint adják át az általuk birtokolt várakat. Természetesen más megítélés alá esnek a harcoló csapatok, valamint a várak, amelyek több hónapos lőszer és élelem készlettel bírtak; a várparancsnokok döntését a megadásról ezért is elhamarkodottnak tartjuk. Így vélekedik Gelich Richárd is a szabadságharc történetéről írott könyvében: „... Csak a saját helyzet teljes félreismerése és tévútravezetés idézhette elő ily módon egy oly vár átadását, minő Arad...”¹²⁸

Csak egyet lehet érteni Steier Lajos véleményével, miszerint Görgeinek „... még Nagyváradon is elég alkalma volt és lehetett a többi sereg megadására vonatkozó felszólítások körüli szolgálatait ellenszolgáltatásokat és feltételeket szabnia. Mihelyt Görgei látta, hogy csapdába került, egyetlen sort, egyetlen szót, egyetlen betűt sem lett volna szabad az oroszok és osztrákok akciójának megkönnyítésére áldoznia. Ezzel szemben Görgei éppen az ellenkezőjét cselekedte. Behatárolt informálta Paszkievicset a még fennmaradt magyar seregrészekről és egyre-másra küldözgette Paszkievicset a leveleket Aradra, Munkácsra, Péterváradra, Komáromba, Kazinczyhoz, hogy adják meg magukat. A fogságban levő diktátor úgy szerepelt, mint Paszkievicz szószólója...”¹²⁹

Igaz, hogy Steier Lajos nem ismerte azokat az előzményeket, amelyek elvezették Görgeit az oroszok „karjaiba”, ahonnan már nehéz volt szabadulni. (Ha egyáltalán volt ilyen szándéka?) Az állítólagos nagybácsi krakkói jelenése Rüdigernél, majd a Boryné által közvetített fegyverletelési üzenet után már nehéz lett volna követelőznie; inkább hálás köszönettel kellett reménykednie, majd fogadnia, hogy az oroszok kiszabadítják Haynau

126 Steier Lajos: Haynau és Paskievics I-II., Ismeretlen adalékok az 1848-49-iki szabadságharc történetéhez, Budapest, é.n., II. kötet, 386. old.

127 Orosz Állami Történelmi Levéltár – RGIA, Fond. 1018, Ircs. 4., Ügyirat 214.

128 Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-48-ben., Budapest, 1888. III. kötet, 886. old.

129 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 216. old.

vérszomjas karmaiból. Meg is érkezett néhány nap múlva a cári kegyelem, amelyet már Ferenc József nem utasíthatott vissza. Meg is hozta a császár kegyelmét tartalmazó levelét Haynau szárnysegédje, akivel már nyugodtan indulhatott Klagenfurtba. De még tett egy szolgálatot Paszkievicsnek: A kegyelmi irat megérkezésének napján, augusztus 27-én keltezte a „*Rövid szemle a felső-magyarországi hadjáratról az orosz beavatkozás kezdetétől a világosi fegyverletételig*”¹³⁰ című beszámolóját, melyben hangsúlyos érdemekkel illeti a cári beavatkozás eredményeit az osztrák seregekkel szemben.

„...*Legföljebb kérhetlek Téged, hogy szívedet inkább nyisd meg az emberiség, semmint a becsvágy előtt.*”¹³¹ – írta Görgei előbb ismertetett levelében Damjanichnak, aki megnyitotta szívét Görgei és a várát annak akarata előtt. Ezzel aláírta saját halálos ítéletét. A katona szolgálatkészsége meghajolt a gyanakvás és „becsvágy” előtt: a végsőkig harcolni és nem meghódolni az ellenségnek. Nem gondolhatta, hogy már a volt parancsnoka is azt szolgálja. Így lett az egyik legjobban védhető várból a szabadságharc leggyászosabb vesztőhelye. Bár az ide elzárt tábornokok némelyike érezte a szomorú véget és elfogadta azt (Nagysándor József vagy Aulich Lajos), voltak, akik reménykedtek sorsuk jobbrafordulásában.

Még szeptember 19-én hoztak Komárom várába Klapkának egy levelet az osztrák hadikövetek, amelyet az Aradon bebörtönzött Kiss Ernő tábornok írt és „*fogolytársai nevében is arra kéri a komáromi őrséget, hogy mielőtt adják át a várat, mivel Komárom feladásától függ szabadulásuk.*”¹³²

Nem volt könnyű helyzetben a harmadik erős vár sem: Pétervárad. Kiss Pál tábornok, várparancsnok hajlott a vár föladására, de a döntésbe bevont védősereg honvéd tagjai elutasították a feltétel nélküli megadás gondolatát, amely kitarást siker koronázta. A vár védői végül ígéretet kaptak arra, hogy ugyanolyan kedvezményekben részesülnek majd, mint komáromi sortársaik; így is történt, az osztrák fél méltányolta a Péterváradit döntést, miszerint nem az oroszoknak adták meg agukat.

Komárom és Pétervárad esete is azt bizonyítja, hogy az oroszok előtti fegyverletétel, amihez Görgei minden logikus magyarázat és indoklás nélkül ragaszkodott, a lehető legrosszabb megoldás volt a szabadságharc végkimenetét illetően. Hogy a hiszékenység vagy a személyes érdek vezette Görgeit a döntésében? – azt a tisztelt olvasóra bízunk.

Közvetlenül kivégzése előtt meglátogatta Damjanichot Sujánszky Euszták aradi minorita-rendi szerzetes. Az ő tanúságtétele is mutatja, miként gondolkodott Damjanich egykori harcostársáról: „*Fél öt felé ígéretéhez híven Sujánszky minorita atya is meglátogatta Damjanichot. Mikor belépett, Damjanich ágyában feküdt és egy könyvet olvasott. Szívélyesen kezelt szorított a lelkésszel és a brünni hóhért, valamint az öröket kiparancsolta a szobából.*

130 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 217-222. old.

131 Pach Zsigmond Pál: Kiadatlan Görgei-iratok 1849 augusztusából, Századok, Budapest, 1-4. szám, 210-212. old.

132 Szénássy Zoltán: Klapka György, a forradalom katonája; Irodalmi Szemle, Pozsony, 1973/5, 436. old.

Ezután barátságos beszélgetést kezdett a rokonszenves páterrel. A beszélgetés nagyrészt politikai volt. Sokat beszélt Kossuthról és gyűlölettel szólott Görgeyről.

*– Tisztelendő barátom! – mondá. – Bennünket csak a véletlen bonyolított a testvéri harc-
ba. Görgey gyalázatosan megcsalt bennünket, ő csak a maga élete biztosításáról gondoskodott,
bennünket cserben hagyott! Leginkább vitéz bajtársaimnak sorsa szomorít engem...”¹³³*

133 Hamvay Ödön: Damjanich János élete története és szemelvények nejéhez intézett leveleiből, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata, 1904., 173. old.

A LEGNAGYOBB HADVEZÉR?

Mitől változik meg egy nemzet ítélete, hogyan lesz hős hadvezér egy gyűlölt árulóból? Óhatatlanul felmerül ez a kérdés mindenkiben, aki Görgei élettörténetével foglalkozik, de az átlagolvasó sem érti: ilyen keskeny lenne a mezsgye az agyondicsért katona és a társait hóhérekre juttató tábornok jellege, tettei között? Hogy még bonyolultabb és nehezebben fölfogható legyen a dilemma, tegyük még hozzá: ugyanazon tettel akarják igazolni mindkét nézet védelmezői saját álláspontjukat. A fegyverletétellel.

A Görgeit kárhoztatók véleménye abból gyökerezik, hogy a feltétel nélküli béke már magában megszégyenítő egy seregvezérre; harc nélkül egy gyengébb ellenség előtt nem szokás meghódolni, még ha a jövőbe vetített kilátások reménytelenek is voltak. A katona kötelessége harcolni, a parancsnok feladata a győzelem érdekében minden eshetőséget figyelembe venni és kihasználni, vagy ha minden veszni látszik – lemondani.

Akik Görgeit védelmezik, vagy inkább magasztalják, azok a megkímélt élettel érvelnek igazuk mellett. A fölöslegesen és értelmetlenül kiontott vérré hivatkoznak, amelyet a magyar sereg vesztett volna, ha tovább folyik a harc. Hiszen az ellenség számbeli és anyagi előnye már eldöntötte a háború sorsát, a csodában nem bízott már szinte senki...

Pedig mesterséges ez a szembeállítás: mert az ördög a részletekben rejlik.

Igazat kell adnunk azoknak, akik a háború kilátásait a magyarokra nézve már sötétben látták. Csak az ide vezető utat másképpen értékelik: ebben Görgei meghatározó szerepére figyelmeztetnek. A szabadságharc vezetőinek hibái, tévedései, a rossz döntések, a nemzetközi helyzet kedvezőtlen konstellációi – letagadhatatlanul kisebbítették ennek a heorikus küzdelemnek az esélyeit; de keresve sem találunk kártékonyabb személyt Görgeinél, aki annyi embert áldozott fel és lehetőséget pazarolt el értelmetlen csatáival, amiket saját maga kezdeményezett, Budánál, a Vág mentén, Komáromnál és a kihasználatlan győzelmek „elteközlésével” Isaszegnél, Nagysallónál, ahol futni hagyta a már legyőzött ellenséget – időt, teret engedve neki a „feltámadásra”. Nem is beszélve azokról a morális károkról, amelyek folyamatos engedetlenségével, maga által is bevallott politikusi üzelveivel, a polgári kormányzat elleni káros hangulatkeltéseivel és az ellenséggel való folyamatos tárgyalásaival keltett katonái, főleg tisztjei között.

És ezek után fel kell tennünk a kérdéseket:

Mivel szolgált rá Görgei az „egyik legnagyobb magyar hadvezér” címre? Melyik csatája, milyen hadseregszervezői munkája (hadügyminisztertől elvárható lett volna) tette őt erre érdemessé?

Milyen hadügyminiszter az, aki fölesküszik a függetlenségi nyilatkozatra, majd mindent megpróbál megtenni annak visszavonásáért?

Hogyan értékeljük egy fővezért, aki főhadiszállásán tűri, hogy tisztjei az ellenséghez való átlépés „toborzó jegyzékére” föliratkozzanak?

TÁBORNOKOK A HADVEZÉRRŐL

Hívjunk segítségül két tábornokot, hogy fejtsék ki véleményüket Görgei hadvezéri kvalitásairól, lehet-e egyáltalán őt a legnagyobbak közé sorolni.

Az első: Számvald Gyula, 1848-49-iki főhadnagy, Petőfi jóbarátja. A forradalom bukása után sikerült külföldre menekülnie, majd Amerikába vándorolt. Itt új nevet vett fel, Julius H. Stahelként élte életét, 1861-ben az ottani polgárháborúban egy ezredet toborzott, 1863-ban már altábornagy és egy hadtest parancsnoka lett. Elismert és megbecsült tábornokként vonult nyugállományba, majd főkonzulként 20 évig szolgálta új hazáját. A Magyar Nemzeti Múzeum megszerezte a hagyatékát, ahol maig őrzik azt az amgol nyelvű levelet, amelyben Görgei katonái jellemzése található. Ennek magyar nyelvű fordítását közli könyvében Kacziány Géza:¹³⁴

Igen tisztelt Uram! Megtisztelő figyelmét méltányolva és érte köszönetet mondvá, ismerem el múlt hó 21-éről kelt becses levele vételét, melyben Ön véleményemet kérdi Görgei tábornok felől. Nagyon kell sajnálnom, hogy válaszom nem lesz teljesen kielégítő az Ön számára, mert részben az akkori körülmények némely ténybeli részének nem ismerése, a hosszú idő eltelte azóta, az emlékezetemet fölfrissíthető adatok teljes hiánya, mert fájdalom! – hajlott koromnál fogva emlékezetem már gyakran cserbenhagy, végül pedig az a tény, hogy Görgei tábornokkal igen kevésé voltam személyes érintkezésben, Guyon tábornok alatt szolgálván (ki nemcsak kiváló és derék katona volt, de ügyünknek rendíthetetlen híve, hasonlólag nagy vezetőnknek, Kossuth kormányzónak is), érhetővé teszi, hogy teljes szemlét tartani nem tudok Görgei tábornok, mint férfi, mint katona, parancsnok és diktátor tettei felett az 1848-49-i polgárháború alatt. Leszek bátor mindazonáltal nézeteimet és véleményemet a szabadságért folytatott óriási harc némely pontjáról kifejteni, amint ezek megmaradtak emlékemben, így például: határozottan azon a véleményen vagyok, hogyha Görgei tábornok hasznára fordította volna azokat a győzelmeket, melyeket honvédseregünk az 1849. év tavaszán különböző helyeken kivívott s egyenesen Bécs felé nyomult volna előre, ahelyett, hogy hátrament Budára, rákényszeríthette volna az osztrák kormányt arra, hogy előnyös feltételek mellett kössön velünk békét s ezzel elháríthatta volna az orosz beavatkozást. Szent ügyünknek másik nagy szerencsétlensége az volt, hogy Görgei tábornok-fővezér és a kormány között teljesen hiányzott az egyetértés és összhang, melyért én nagyon is hajlandó vagyok Görgeit kárhozzatni, mert igen jól emlékszem, hogy jóval a kapituláció előtt járt Klapka tábornok Görgeinél Kossuthal és minisztereivel folytatott tanácskozás alapján azzal a célzattal, hogy közbenjárjon ily irányban, azonban neki sem sikerült összhangzó megértést hozni létre. Midőn azután Kossuth kormányzó és miniszterei, előttem ismeretlen okból azt határozták, hogy hatalmukat Görgei tábornok kezébe teszik le, bizonyára a leghalványabb sejtélemmel sem bírtak arról, hogy ennek a szándéka a fegyverletétel, mert Kossuth kormányzó az ez alkalomból a nemzethez intézett kiáltványában a többi között e szavakat is mondja:

134 Kacziány Géza: Görgeiről/Második Könyvem, A „Magyarok Lapja” Nyomdai Lap- és Könyvkiadó Vállalat Szövetkezet, Budapest, 1936, 37-38. old.

„Isten és a nemzet előtt őt teszem felelőssé, hogy a legfőbb hatalmat a nemzet megmentésére használja föl!” S mégis két, legfeljebb három nappal azután, hogy Görgei tábornok átvette a diktátorságot, már minden föltétel nélkül kiszolgáltatta seregét az oroszoknak, ki aztán rögtön az osztrákoknak adta, szintén minden kikötés, föltétel vagy ajánlás nélkül. Görgei tábornok fegyverletétele volt függetlenségi harcunknak halálos csapása; ez vitte hazánkat a romlás szélére s a nemzet legnemesebb fiai közül igen sokat áldozott föl a vértanúság oltárán. Mind e legnemesebb hazafiak haláláért Isten és a nemzet előtt Görgei minden kétségen kívül felelős, mert maga az a tény, hogy Görgei kegyelmet nyert, sőt, amint tudom, az osztrák kormánytól nyugdíjat is kapott, holott minden tábornok, sőt a hazafiak egész tömege kivégeztetett, a leghatározottabb alakban bizonyítja az ő bűnösségét. Ha a dolgok akkori állásánál fogva seregünkre nézve a fegyverletétel kikerülhetetlennek látszott volna is, nagyon világosan áll előttünk Görgei tábornok kötelessége, hogy általános amnesztiát kössön ki s erre kezességet nyerjen, amint azt Klapka tábornok megtette, visszautasítván a neki kínált személyes sértetlenséget, de ragaszkodván összes tisztjei és legénysége számára megadandó mentességhez s ily tisztességes feltételek mellett adta át Komárom várát. Mindenesetre jobb lett volna Görgeinek, ha az amnesztia határozott visszautasítása esetén tovább küzd és karddal kezében hősi halált hal, minthogy lefegyverezve és föltétlenül védtelenül szolgáltatja ki seregét az ellenségnek. Kossuthnak, a nagy hazafinak, ki a nemzet bálványja volt s kinek minden tettét a legfelségesebb eszmények és hazafias indokok vezették nemzete és hazája üdvére, Kossuthnak ítélete végérvényes marad mindig Görgei bűnösségét illetőleg. Legkitünőbb nagyrabecsülésem kifejezésével maradtam Önnek Mélyen Tisztelt Uram, kiváló tisztelője: Stabel Gyula, tábornok.

A másik katona, aki jellemzést adott Görgeiről: Balás György tábornok, aki az első világháború alatt a legfelső honvédtörvényszék elnöke volt, majd a háború után a tábornokok tevékenységét igazoló megbízott szaktekintélyként ismerték el stratégiai és taktikai tudását. Az alábbi véleményyt egy nyílt levélben fogalmazta meg, amit egy egyetemi tanárnak szánt, miután az Görgeit legnagyobb magyar hadvezérnek nevezte. A nyílt levélnek alábbi sorai vonatkoznak Görgeire, melyekből látható, hogy e nagy magyar katona Görgeit egyáltalában nem tartja hadvezérnek, s hadi cselekedeteiért őt súlyosan elítélendőnek mondja. Azok ellenében, kik Görgei 1849. január-februári bánnyavárosi és szépassági kalandozásait stratégiai mesterműnek hirdetik, báró Balás ezt írja: „Bárminő katonai visszavonulásról kizárólagosan érdektelen katonai szakközegből álló haditörvényszék van hivatva bírálatot mondani és ítéletet hozni. A világháború elején egyetlen vidéki határváros kiűritésének megvizsgálására kirendeltetvén, mint a bizottság elnöke, a kardcsapás nélkül való visszavonulás miatt legszigorúbb azonnali haditörvényszéki vizsgálatot követeltem. Kellő készségű rátermett történetírók mondhatnak véleményt, de ennek elfogadása előtt jól meg kell nézni a forrást és megvizsgálni az érvényesült befolyásokat. Tudom, hogy idegen és különösen ellenséges források téves fogalmakat terjesztettek, hogy ezáltal ellenségeink tehetetlenségét kendőzzék és dicsőségüket fokozzák, vagy kárhoztatandó cselekedeteiket el ne gáncsolják; de ebben itthon őket követni nem szabad, hanem a dolgokat valódiságukban örökké igaz törvények szerint kell elbírálni. Csakis ez készlet arra, hogy fáradságot nem kímélve, teljes határozottsággal – mint el nem vitatható katonai szakvéleményt – a következőket leszögezzem: 1. A felsődunai hadtestnek Görgei Artúr vezérlete

alatt való visszavonulása a Lajtától Budapestig (210 km, 20 nap), anélkül, hogy a vezér a harcot kereste volna, anélkül, hogy az országba betörő ellenségnek egyetlen egyszer is igyekezett volna komoly ellenállással a lehető legnagyobb kárt okozni s hódító előnyomulásában megakadályozni, a vezérrel szemben főbenjáró katonai büncselekmény ismérvét állapítja meg. A vezér ezzel azonkívül lehetővé tette, illetve előidézte Perczel elszigetelt megveretését Mórnál: a fővárosnak az ellenség által sem remélt, kardcsapás nélkül való átengedésével általános csüggedést okozott s a haderőbe vetett bizalmat kiirtotta. A visszavonulás által a legjobb hadsereget demoralizálta és fizikai erejét tetemesen csökkentette. Fokozta a harmincéves tábornok bűnét még az, hogy a kormány, illetve Kossuth határozott utasításainak és parancsainak ellenszegült. 2. A visszavonulás folytatása Pestről Vácon át egy, a Debrecenbe menekülő kormány utasításával s a Magyarországon fennállott katonai, politikai helyzettel szöges ellentétben álló, téves, a stratégia elveibe ütköző, Görgei által kierőszakolt haditanácsi határozat álarca alatt a váci hírheft pártütő szellemű proklamációja után megkezdte, a vezér ezen határozatot sem hajtotta végre, hanem a visszavonulást – az ellenséggel minden összeütközést kerülve – minden kényszerítő ok nélkül és teljesen céltalanul a bányavárosokba fogatosította. A hadügyminisztertől vett, a helyzetnek megfelelő, teljesen indokolt és határozott parancsát: hogy seregét a legrövidebb úton Kassára vezesse, Görgei nem teljesítette s innen Eperjesre vezette. A Lajtától a Tarcáig minden kényszerítő ok nélkül 41 nap alatt 600 km-t hátrált. Mi sem demoralizálja a sereget inkább, mint a szakadatlan visszavonulás és mi sem emeli erkölcsi erejét annak jobban, mint a vitéz, bátor küzdelem és a legcsekélyebb siker is. A visszavonulás módszere az ellenséggel való találkozás iszonya jellegével bírván, a hadicikkbe ütköző, a parancsnak való ellenszegülés által fokozott, súlyos elbírálás alá eső cselekmény kritériumát meríti ki. Csakis a visszavonulásnak eme módszere bátoríthatta fel Windischgraetzet arra, hogy Rózsabegyven Görgeinek hadikövet útján azon mindkettőjükre nézve megalázó ajánlatot tegye, hogy seregét vezesse át hozzá, aminek ellenében neki egész életére gondtalan életet biztosít; mire Görgei a váci proklamációjának egy példányát küldötte meg az ellenséges fővezérnek. E szinte példa nélküli visszavonulásnak eredménye nem volt egyéb, mint az erkölcsi tényezőknek a lefokozása és a fizikai erőknek 30.000 emberről 15.000-re, vagyis 50 százalékra csökkentése. 3. Eperjesen ok nélkül vesztegelvén, Görgei meghíúsította Klapkának azt a tervét, hogy Schlick hadtestét egyesült erővel összezúzzák s lehetővé tette annak csatlakozását az osztrák főerőkhöz. Ezen súlyos mulasztás is haditörvénszéki beavatkozást igényelt volna és szintén megállapítja az ellenséggel való összeütközés kerülését, ami annak lehetett a következménye, hogy a tiszteknek egy része már Schwechatnál kijelentette, miszerint nem akarnak volt osztrák bajtársaik ellen harcolni. 4. Schlick menekülése után Kassára érkezvén, Görgei a kinevezett fővezérnek, Dembinszkynek az összes erők összpontosítását célzó parancsát nem akarta teljesíteni, irván neki a köteles tisztelet mellőzésével: »Figyelmeztetem Önt Kassa és Eperjes fontosságára, mivel ezek biztosítják az összeköttetést Galiciával.« stb. Egy tényleges katonai-politikai helyzettel szemben stratégiai szempontból képtelen és neveléses figyelmeztetés. Mire gondolhatott a galíciai összeköttetés biztosításával? Nem csoda, hogy igen sokan rosszhiszeműséget, dolus malust teteleztek fel s azt következtették magatartásából, hogy már akkor a fegyverletétel gondolatával foglalkozott. 5. Görgei azután Dembinszky és utódjával, Vetterrel szemben is nyíltan fellázadt, ami

szintén hozzájárult a kápolnai kudarchoz és a kormány által dorgálásban részesült. Vetter súlyos megbetegedése után elérte törekvéseinek célját s mint helyettes fővezér, Klapka tanácsát követvén, a sereget Isaszeg előtt összpontosította, de fogalma sem volt arról, hogy itt április 6-án döntő csatát kell megvívnia, minélfogva a csata a felsődunai hadtest tétlenségénél fogva s mert a II. hadtest a fővezér távolléte miatt nem kapott parancsot, délután 3 órakor már igen rosszul állott. A kötelességét mulasztó fővezér csak akkor, véletlenül értesült egyik lovásza által Nagykátán, hol gondtalanul mulatott, a csatáról. Lelkiismereti furdalástól gyötörve, dicséretes gyorsasággal jelent meg a csatatéren s a II. hadtestet harchoz rendelve, jelenlétével győzelemre fordította a magyar fegyvereket. Ez volt legkimagaslóbb ténykedése. Budavár visszafoglalása a magyar fegyverek dicső ténye, de a fővezérnek fontosabb feladata lett volna Magyarországnak az ellenségtől való megtisztítása, valamint Bem József is csak akkor vetette tekintetét Gyulafehérvár felé, amidőn Erdély vérről áztatott földjét az osztrák-orosz haderőtől végleg megtisztította.”¹³⁵

Eddig báró Balás véleménye Görgeiről. Hozzá még a következőket fűzi Kacziány:

„Mikor Görgeinek német nyelven írott könyve 1852-ben megjelent, erről Kmetty György tábornok, szabadságharcunk egyik kitűnő katonája írt lesújtó bírálatot. Elmondja ebben, hogy Görgei Vetter Antal fővezérről plagizálta el az áprilisi hadjárat tervét s azt kitűnő alvezéréivel, kivált Aulichbal, Damjanichcsal és Klapkával olyképpen hajtatta végre, hogy abban neki lehetőleg semmi szerep ne jusson. A csatákban sem vett részt, nehogy alvezéréit befolyásolja, mint monda, a valóságban pedig azért, nehogy ezek kitűnő működését fejtelten intézkedéseivel paralizálja. Görgei ilyenkor csak a tábori csendőr szerepét játszotta, ki utána eredt egy-egy megfutamodónak hitt ordonánc tisztnek és azt lováról levágta.

Kmetty nem szól arról, de mi tudjuk, hogy Görgei, míg a csaták heve dúlt, távol azok színhelyétől, egy-egy gazdagon terített asztalnál dözsölt kedves Bayerjével együtt, ki éppen olyan jó ivó volt, mint ő s kiről megállapították, hogy csak ittas fejjel volt kitűnő stratégia. Kossuth írja Görgeiről, hogy Görgei oly szenvedélyes pálinkaivó volt, hogy néha a legfontosabb tanácskozások közben aludt el székén ülve, mámorosan. Hogy tisztikarát is hasonló jó ivókká képezte ki, erről Mészáros Lázár hadügyminiszter tesz bizonyosságot, ki a bányavárosi kaland alatti korcsmaadottságok fejében 8000 forintot volt kénytelen kifizetni s emlékirataiban Görgei tisztikarának „szörpölési tehetsége” feletti bámulatának ad kifejezést.

Hogy ő és Bayer milyen fejreesett intézkedéseket tettek (úgy látszik, ez utóbbinak józan állapotában), bizonyítja az a tény is, hogy az isaszegi csatát csak április 7-ére tervezték, addig elkerülve az ellenséget, holott ez azután már 6-án lezajlott. A tápióbicskei csatára vonatkozó ferde intézkedésére vonatkozólag megemlíthetjük, hogy a tartaléklőszerkészlet a várható csatától néhány mérföldnyire eső Jászberényben volt, minek következménye az lett, hogy a honvédek kénytelenek voltak lőszer hiányában kézitusában harcolni az ellenséggel, mi sok drága honvéd életébe került. E csatában nem az ő megjelenése lelkesítette fel a honvédeket annyira, hogy a győzelmet kierőszakolják, mint inkább Kossuth jelenléte, kiért szívesen adták oda a honvédek életüket. Miképpen leste Görgei a földön fekvé, távol a csatától az első ágyú

135 Kacziány Géza: Görgeiről/Második Könyvem, A „Magyarok Lapja” Nyomdai Lap- és Könyvkiadó Vállalat Szövetkezet, Budapest, 1936, 40-41. old.

*megszólalását, holott az ütközet már teljes három órája tartott, miként küldözött Bayer a csataterre az alvezéreknek fejreesett parancsokat, mire Aulich bosszúsan izente vissza a szintén több mérföldnyire levő vezérkari főnöknek, hogy ő jobban tudja a helyszínen, hogy mit kell csinálni, mint Bayer attól távol, – erről Kossuth iratai II. kötetének 280. oldalán mulatságos leírás van. Ennek elolvasását ajánlom a szíves olvasó figyelmébe.”*¹³⁶

136 Kacziány Géza: Görgeiről/Második Könyvem, A „Magyarok Lapja” Nyomdai Lap- és Könyvkiadó Vállalat Szövetkezet, Budapest, 1936, 42. old.

HADTÖRTÉNÉSZEK A HADVEZÉRRŐL

Hogyan ítélik meg Görgei tevékenységét azok, akiknek ez a hivatásuk, mesterségük?

Nem vagyunk messze az igazságtól, ha egyetértünk Gyalókey Jenő egyik kijelentésével, miszerint:

„Vannak, akik azt mondják, hogy Görgei haditudománya egy őrmesterével állott egy színvonalon, mások viszont a XIX. század legnagyobb hadvezérei közé sorozzák őt. Komoly hadtörténészek se az egyik, se a másik véleményt nem fogadják el...”¹³⁷

Kifejti azirányú véleményét is, hogy ez a politika elvárása miatt van így, amit az ún. művelt közönség és a történészek is szeretnek kiszolgálni, illetve megfelelni kívánalmainak. Mivel lehetne egyébként magyarázni azt az elképesztő véleményhadjáratot, amely napjainkban folyik Görgei érdekében, már a magyar történelem egyik legjelentősebb hadvezérévé emelve őt? Egemást licitálják felül a tudomány emberei és intézményei a dicséző jelzőkben és magasztaló rendezvényekben, amelyeket megkérdőjelezni sem szabad, vagy ha valaki ellenkező véleményen van, akkor az (intellektuális) alvilágba taszítja magát. Egy olyan ember vezette be a közbeszédbe ezt a jelzőt, aki egykor a tudományos élet csúcsán helyezkedett el és máig kísért nem eléggé elítélhető hasonlatával.

Gyalókey Jenő ki tudta magát venni a politika befolyása és koreszme elvárása alól, ezért csak köszönetünket érdemli; az érdeklődő nagyközönség is olyan jellemzéshez juthat, amely kielégíti legmesszemenőbb vágyait is.

Ha némely következtetése és ítélete nem is állja ki teljesen az idő próbáját, mentse őt fel az a tény, hogy ha elég nagy időtávból is tudta figyelni a szabadságharc történéseit, de korlátozva voltak még az orosz és osztrák levéltárakban való kutatások, amelyek mára már – majdnem – felszabadultak.

Gyalókey beavatja az olvasót értékelésének vezéreszméjébe, amely szerinte három nagyon fontos kérdés megválaszolását jelenti:

1. Hogyan ítélte meg az általános hadászati helyzetet akkor, amikor önálló cselekvésre volt utalva s helyes volt-e ebből folyó hadműveleti tervének alap gondolata?
2. Mennyiben volt képes egy, már kész, hadműveleti terv korlátain belül, a reá háramló hadászati feladatot megoldani?
3. Hogyan viselkedett valamely nagyobb csatában, mint hadseregparancsnok?

Kövessük őt az események időrendjében:

Megállapítja, hogy a gyors rangbéli előrelépése – főhadnagyból ezredesig – úgy következett be, hogy azt érdemleges haditettel meg sem szolgálta.

Hogyan hatott ez a gyors emelkedés a fiatal tisztre, csak későbbi tetteiből, viselkedésből tudjuk kikövetkeztetni; önhittségének biztosan nem tett jót, mert eleve hiányzott

¹³⁷ Gyalókey Jenő: Görgei mint hadvezér, Századok, Budapest, 1916. szeptember-október, 444. old.

belőle az a mértéktartó szerénység, amely megakadályozhatta őt idősebb, tapasztaltabb társai lenezésében vagy a fiatal, forradalmi hevülettől fűtött hazafiak megvetésében. Gyalócai Jenő szándékosan nem vet számot Görgei ezen jellembeli tulajdonságaival, pedig ezek figyelembevétel nélkül nehéz lesz megérteni tettei mozzatát. A frissen kinevezett tábornok olyan feladatot kapott, amelyek jócskán meghaladta képességeit, hiszen önálló parancsnokként kellett az osztrákok éppen meginduló támadásával szembeszállni; közben seregének harckészségét – morális és technikai felkészültségét arra a szintre emelni, hogy megfeleljen egy valóságos háborús helyzet követelményeinek. Nehezítette helyzetét még az is, hogy a vele szembe állított elvárások (Kossuth részéről) is „hadvezérhez méltóak” voltak: győzelmet, győzelmeket vártak tőle, amiktől az ellenség megállítását és a sereg önbizalmának a fokozását várta mindenki. A hogyanra már neki kellett megadni a feleletet.

Adott is választ. Ígérte, hogy életre-halálra menő küzdelemben száll szembe a császári csapatokkal, de csak hátrálás lett belőle. Egymás után adta fel Győrt, a vértess-pilisi vonalat, majd harc nélkül a fővárost is.

Felmerült egy további probléma is: Görgei engedelmessége a Honvédelmi Bizottmány irányában, amelynek csak egy katona tagja volt, a honvédelmi miniszter, aki nem tudta érvényesíteni akaratát; így bármilyen parancs visszautasított és Görgei megtapasztalta, hogy ezirányú fegyelmezetlenségéért semmilyen büntetésre nem számíthat.

Miután az országgyűlés és a kormány Debrecenbe költözött, a hadügyminisztert helyettesítő Vetter tábornok hadművelési terve szerint Görgei azt a feladatot kapta, hogy vonuljon északra, Lipótvár felszabadítása céljából és az ott tevékenykedő császári seregek lekötésével enyhíti a kormányt veszélyeztető fenyegetéseket. Nem került sor Lipótvár felszabadítására sem; csata helyett a bányavárosok oltalmát kereste, ahonnan Kassára vonulni kapott parancsot.

A további eseményekről így szól Gyalócai:

„Nem lehet feladatomban, hogy a menet végrehajtását és a közbeeső harcokat részletezzem. Elég, ha annak felemlítésére szorítok, hogy a hadtest az ellenség, időjárás és terep támasztotta nehézségeket egyaránt derekasan leküzdötte s Görgey, a nyomában haladó osztrákokat jócskán megelőzve, február 6-án már Eperjesen állott. Itt azonban nagy hibát követett el. Ahelyett, hogy a Tiszától gyorsan visszavonuló Schlicket megtámadta volna, két napot töltött hiába Eperjesen; viszont Klapka gyors előretörésébe az időközben hadseregparancsnokká kinevezett Dembinszki altábornagy szólott bele. Így azután Schlick szerencsésen megszabadult attól a veszedelemtől, hogy Görgei és Klapka csapdába szorítják, ami pedig vajmi könnyen beállhatott volna. A Görgei elé szabott hadászati feladat meg lett ugyan oldva, mert a két magyar hadtest február 10-én Kassán egyesült, de a hadászati sikert a harcászati döntő csapás ezúttal sem tetőzte be...”¹³⁸

A tavaszi hadjárat sikereiről Gyalócai azt állítja, hogy az időközben ideiglenes fővezérré kinevezett Görgei vezérlési elve egy hibás meggyőződésen alapult: a beosztott hadtestparancsnokainak teljes cselekvőszabadságot adott, és ő – lehetőleg távol a csatától – csak akkor avatkozott a harc menetébe, amikor arra már égetően szükség volt. Bírálata így szól:

138 Gyalócai Jenő: Görgei mint hadvezér, Századok, Budapest, 1916. szeptember-október, 449. old.

„Elve, hogy a hadtesparancsnokokat minden fölösleges és aprólékos gyámkodástól mentesíteni kell, bizonyára helyes és üdvös volt, de ebből még nem következik az, hogy a csatát intéző fővezérnek a harc terétől távol kell tartózkodnia, ahol, a mostani eszközök hiányában, a küzdelem ide-oda hullámzásáról csak elkésve és hiányosan értesülhetett s így nem is állapíthatta meg, melyik az a pillanat, amikor közbelépése szükségessé válik és még meg sem késett.

*A rideg valóság Isaszegnél ugyancsak rácsfolt Görgeire, aki a délben kezdődött csata helyére csak délután 4 óra tájban érkezvén, a majdnem beállott kudarcot elhárította ugyan, de már nem tudta a csatát azzá tenni, amivé annak úgy a kedvező hadászati helyzetnél, mint a magyar sereg számbeli túlsúlyánál fogva válnia kellett volna: az osztrák hadakon veendő döntő diadallá...”*¹³⁹

Gyalókey súlyos kritikával illeti Görgeit, amiért Komárom felszabadítása után megtorpant és nem folytatta tovább az osztrák sereg üldözését:

„A győztes magyar hadsereg előbb megállapodott Komáromnál, majd legnagyobb része visszafordult Buda alá, hogy ezt a jelentéktelen váracskát megvívhassa.

Ez volt a legnagyobb, hatásában legvézetelesebb mindazon hibák között, amelyeket Görgei a szabadságharc folyamán elkövetett (...) nyilvánvaló, hogy Görgei is meg volt már akkor a szabadságharc balsikeréről győződve, de azért neki, mint a felsődunai hadsereg parancsnokának mégsem lett volna szabad a további viadalt elkedvetlenedve abbahagyni, hanem éppen a közelgő veszedelem nagysága miatt kellett volna minél nagyobb, bárha csak ideiglenes sikerre törekednie, hogy ilyenformán a kötetendő béke számára, elfogadható feltételeket biztosítson. Mert nem mindegy ám, hogy egy ország leküzdése minden komolyabb ellenállás nélkül, avagy pedig lépésről-lépésre vívott makacs védő-harc után következik-e be. A könnyen szerzett diadal fennhéjázóvá, elbizakodottá teszi a győzőt, a nagy áldozattal járó pyrrhusi győzelem megfontolásra, mérsékelre inti. Így tehát a béke feltételei a két különböző esetben mások és mások lesznek. (...) Görgeinek az osztrák sereget annyira meg kellett volna, és pedig minél hamarabb, bénítania, hogy az – legalább egy ideig – mindenféle támadó hadműveletre képtelenné váljék, a magyar sereg zöme pedig az oroszok ellen fordulhasson, s azokat az osztrákoktól, ameddig csak lehet, távoltartsa.

Végzetes hiba volt tehát, hogy Görgei a teljesen még le nem tört ellenfélnek a kudarcra kibeverésére még időt adott, s lehetővé tette, hogy az – alaposan megerősödve – hátrálóból támadóvá változzék át. (Kiemelés – Gyalókey Jenő)

(...) Görgeiről, a hadvezérről lévén szó, nem tartozik e sorok keretébe azoknak a politikai okoknak boncolgatása, amelyek – az ő saját vallomása szerint – a támadó hadjárat fennakadásának hathatós tényezői voltak. Elég itt megállapítanunk azt, hogy a felsődunai hadsereg parancsnoka olyan térre kalandozott, amelyen a katonának semmi keresnivalója nincs. **Görgei feladata – akkor egyetlen feladata – az osztrák hadsereg letörése volt, sikert tehát csakis a harcmezőn s nem a politikai élet téren lett volna szabad keresnie.** (Kiemelés – Gyalókey Jenő)

139 Gyalókey Jenő: Görgei mint hadvezér, Századok, Budapest, 1916. szeptember-október, 452. old.

(...) Talán egy kissé hosszadalmasan foglalkoztam a tavaszi hadjárat zátonyrajutásával, de szükségesnek tartottam, mert ez volt Görgei legnagyobb balfogása s nem maga Budavár ostroma, mint némelyek állítják. A Buda alá való hátrálás már csak okozat, amely a támadás megfenekléséből önként folyt. A hadsereget valamiképpen foglalkoztatni kellett, s miután Görgei az osztrákok további üldözéséről hallani sem akart, legközelebbi hadműveleti tárgyként Buda kínálkozott, amelynek visszafoglalását Kossuth is kívánta.

Nem baj, ha a katonában van egy kis nagyravágyás, mert ez – alkalomadtán – nagy tettek rugója is lehet, de határozottan veszedelmes akkor, ha minden más fölött uralomra jutva, zabolátlansággal és önzéssel párosul. A féktelenséget megszokni vajmi könnyű, lemondani róla annál nehezebb. Görgei, miután megtanult a maga lábán járni, a maga fejével gondolkozni, más ember akarata szerint többé nem akart; amit azzal is dokumentált, hogy a kormány kinevezte hadseregearanccsnokkal – Dembinszkiével – nyíltan ujjat húzott. Nem való e sorok keretébe annak elbírálása, vajon Dembinszki mint hadseregearanccsnok megállta-e a helyét; itt csak arról a tényről kell szólnunk, hogy Kossuth a tiszafüredi sajnálatos és minden katonai fegyelmet csúfító tevő jelenetek után sem merte Görgeit megzabolázni. Pedig ez lett volna az utolsó alkalom, amikor a gyorsan alkalmazott orvosság még hatásos lett volna. Az engedetlenkedő, egymással civakodó, majd az egyik, majd a másik fővezérjelölt ellen korteskedő tábornokok typusa ettől az időtől fogva állandósul a magyar hadseregben; de állandósul egyúttal a politizálás is, amelynek magvát Görgei hírhezt váci kiáltványa már jóval előbb elhintette.

A hadvezetés művészete egész embert kíván, akinek minden gondja, minden törekvése csak egy célra, az ellenség leküzdésére irányulhat. A hadvezérnek olyan sok tényezővel kell számolnia, annyiféle dologgal kell törődnie, hogy más egyéssel csak tulajdonképpeni hivatása kánára foglalkozhatik. **A nagyravágyástól elkapott Görgeinél is az volt a baj, hogy figyelmét, mindegyre jobban, a katonai állásával és feladatával össze nem egyeztethető, de nálunk Magyarországon mindent domináló politika foglalta le. A politikus az áprilisi hadjárat végén legyőzte a katonát s Görgei, a sok fáradtsággal és küzdelemmel kivívott eredményt feláldozva, fésíkerrel hagyja abba hadműveleteit.** (Kiemelés – F. S.)

A nagy hibát, amelyet elkövetett, akkor látja először a maga valójában, amikor az osztrák hadakkal szemben, a Vág vonalán, határozott kudarcot vall.¹⁴⁰

Innen már csak az események sodorják Görgeit; látva a helyzete kilátástalanságát csak a dac vezeti tetteit és a béke kérdése köti le figyelmét. Meghatalmazás és ellenőrzés nélkül bocsátkozik tárgyalásba.

Egy fényesen induló katonai pályafutást zárhatunk itt le, azzal, hogy Görgei nem használta azokat a táltumokat, amelyekkel – minden kétséget kizáróan – rendelkezett. Mi akadályozta őt meg abban, hogy a magyar történelem egyik legnagyobb idősza: a jogos önvédelmi harc nem nyitott utat tehetségének, hanem egy dicstelen vég főszerepét kellett eljátszania? Egy katona, főleg egy fővezér számára nincs megalázóbb egy **feltétel nélküli** fegyverletételnél. Az ugyanis Gyalóky Jenő tanulmányából is kiolvasható, hogy a két császári hatalom szorításában vergődő Magyarország egy jobb fővezért érdemelt volna,

140 Gyalóky Jenő: Görgei mint hadvezér, Századok, Budapest, 1916. szeptember-október, 472-473. old.

aki a kínálkozó katonai lehetőségek kihasználásával méltányos feltételeket tudott volna kialakítani egy megkötendő békéért cserébe.

Közelebb haladva a mához adjunk szót Borus Józsefnek, aki már a 21. század történészeinek teszi föl a nagyon fontos kérdést: milyen ismérvek alapján lett Görgei egyik legnagyobb hadvezérünk?

„Volt-e valaki mostanság, aki akár Rüstow, akár a gazdag nemzetközi szakirodalom segítségével megpróbálta volna Görgei hadvezéri tevékenységének elemzését? Állítást sokat lehet találni, de hol marad a bizonyítás?”¹⁴¹

Nehezményezi, hogy Görgei visszaemlékezéseit, amelyet a legtöbb történész alapműként kezel és minden kritika nélkül hivatkozik rá, még nem vetették „a tényekkel egybevetett elemzés” alá. Az *„Életem és működésem Magyarországon... ”* címet viselő mű, amelynek megírásában Görgey István segédkezett nem egy esetben tartalmaz valótlanságot és „megszépítő” részleteket Görgei pályafutásáról.

Joggal kérdezi Borus József: „Értékelheti-e így saját tevékenységét egy magára valamit is adó hadvezér?” Nemmel válaszol a saját kérdésére, de mi hozzáfűznénk: valamit is magára adó történésznek úgy is kell viszonyulnia ilyen műhöz!

Nem kerüli meg Borus József az árulás kérdését sem. Nagyon visszafogott véleménye csak egy hivatkozásban merül ki, amin nem is lehet csodálkozni: szó szerint is kiírja ma magát a „tudományos körökből”, aki Görgeivel kapcsolatban ezt a szót a tollára veszi.

„Aligha akad olyan Görgeivel foglalkozó írásmű, amelyben ne szerepelne az árulás problematikája. A vádat sokak szerint Kossuth fogalmazta meg először, hogy Görgeit tehesse felelőssé a függetlenségi harc bukásáért. Az igaz, hogy a gyakran idézett, 1849. szeptember 12-én kelt vidáni levélben benne van ez a vád: a valóság azonban ennél jóval bonyolultabb. Görgeit Perczel Mór már hónapokkal korábban árulónak minősítette. Ez a minősítés a világosi fegyverletétel utáni napokban nyomban felbukkant, élt és hatott már akkor, még mielőtt Kossuth megírta volna említett levelét – nem kellett azt kívülről terjeszteni.

Madarász József, aki több mint 80 éven át folytatott politikai tevékenységet, és aki 1848/49-ben a radikális baloldalhoz tartozott, »Emlékirataim« című, 1883-ban megjelent könyvében leírja, hogyan tért vissza harmadmagával a Dunántúlra, Világosról 1849. augusztus 13-án elindulva.

Útjukról ezt írja:

Hallotta volna Kossuth a népet, mint mi egész utunkban hallottuk és megfigyeltük. Hallotta volna az, aki Világosnál lerakatta a magyar fegyvereket, hogy miként nyilatkozott a nép, amikor maguk között beszélgettek, hallották volna ezt azok a Görgeit mentetőök.

Nem akarták hinni, lehetetlennek tartották; s midőn el kellett hinni, az alföld magyar népe keserűséggel szívében, átkozva a sors csapását, ezt mondá mindenfélé:

»Hát nem volt az Istennek egyetlen egy nyila sem, hogy agyon sújtotta volna vele Görgeit, hogy az árulást el ne kövesse!«¹⁴²

141 Borus József: Görgei fogadatlan prókátorai, Magyar Demokrata, 2001. március 15., 21. old.

142 Borus József: Görgei fogadatlan prókátorai, Magyar Demokrata, 2001. március 15., 21. old.

MELLÉKLETEK

Bevezető Máriássy János „Visszaemlékezéseinek” VI. fejezetéhez

Az Argumentum kiadó gondozásában jelentek meg Máriássy János visszaemlékezései 1999-ben.¹⁴³ A kötet nagyon értékes korrajza egy honvédtiszt szolgálatának abban a küzdelemben, amelyet a nemzet vívott Európa két legerősebb hatalma ellen. Szinte látjuk magunk előtt a fegyelmezett katonát, aki hűen szolgálja uralkodóját, de mikor választania kell a birodalom és a népe között, akkor a szív sugallata őt az igazság oldalára állítja, ahol hűségesen szolgál és Világosnál teszi le a fegyvert. Azok sorába tartozott, akiket Haynau bosszúja halálra zánt, de az ítélet az olmtüzi várbörtönben letöltendő büntetésre mérséklődött.

Az eredetileg írt naplója a debreceni csatában elveszett, de jól érezte, hogy emlékei hiányoznának a késői értékelők munkái mellől, akik néha nehezen tudják majd megkerülni a politikai elvárásoknak „megfelelő” elemzéseket. Hogy mennyire jól érezte ezt a veszélyt, azt a „Visszaemlékezések...” sorsa is bizonyítja. Amikor nyomdakész állapotba jutott a kézirat, akkor azt megmutatta néhány harcostársának, akik lebeszélték a publikálásról. Az érvük az volt, hogy kímélje meg a még élő parancsnokát, Görgei Artúrt, aki éppen eleget szenvedte az árulás rásütött bélyegét, és ne okozzon neki további fájdalmat a kéziratban fellelhető kritikákkal és jogos elmarasztalásokkal. Tekintettel rokonai kapcsolatokra is és tapasztalva az ország általános megvetését a volt fővezér iránt, hajlott a javaslatra; meghagyta, hogy ha ő korábban hal el, akkor a visszaemlékezések csak Görgei halála után jelenhessenek meg. Béla nevű fiának azzal a kikötéssel adta át 1900 decemberében a nyomdakész kéziratot, hogy azon „a netalán szükséges nyelvi és stílárís javításokon kívül, semminemű más változás ne történjék.”¹⁴⁴ Mintha látta volna a jövőt: amikor már erősen mutatkoztak Görgei felmagasztalásának újabkori hullámai, az ő szigorú és szakmai megalapozottságú őszintesége már zavarólag hatott. Egy év híján 100 évet kellett várni a nyomdára, amikor egy egri amatőr történész, Sugár István vállalta a „Visszaemlékezések” megjelentetését. Már nem fogjuk megtudni, hogy ki döntött a – Máriássy kérése ellenére – VI. fejezet (Máriássy kéziratában szakasz), a „Görgey Artur jellemzése és működésének megbírálása” című mellőzése mellett, mert Sugár István ebben az évben elhunyt. A széljegyzetben felhozott érv nevetségessé tekinthető, miszerint a jelzett fejezet „tudatosan túllépi a memoárműfajt”¹⁴⁵, hiszen olvasva a „Visszaemlékezéseknek” ezt a részét teljesen más érzésünk támad. Máriássy ebben

143 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999

144 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 17. old.

145 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 18. old.

a fejezetben olyan információkat oszt meg az olvasóval, amelyek nemhogy túllépnek bizonyos határokat, de inkább a történések lényegére mutatnak rá. Mert éppen azokra a máig vitatott személyes természetű és a szabadságharc katonapolitikai konfliktusaira próbál rámutatni, amelyek a magyar önvédelmi harc bukásához vezettek. Ki merné azt mondani, hogy Görgei szerepének tisztázó szándéka már nem fér bele egy naplószerű visszatekintésbe, amellyel egy kulcsfontosságú tisztet betöltő honvédeztárs akarja beavatni az utókort történelmünk egyik legvitatottabb korszakában? Erre Máriássynak több oka is megvan. Rokoni érintettsége jogán, akit – saját elmondása szerint – elvarázsolt Görgei tehetsége és katonás fellépése, egy igazi hadvezért sejtett a mindenkit elvakító pálya fényében; annál keserűbb volt a csalódása, amikor testközelből figyelhette a mások babérjait ügyesen begyűjtő, a döntésektől és vezéri cselekedektől rendszeresen távol maradó unokatestvért. Továbbá elmondhatjuk, hogy jogot szerzett a szólásra azáltal is, hogy nem állt be a Görgeit „kiátkozók” közé akkor, amikor ezt a kor méltán jutalmazta volna; hallgatott barátai intésére, akik a kézirat elolvasása után lebeszéltek a megjelentetésről, azzal az indokkal, hogy: *„Ez a szerencsétlen ember (Görgei – megj. F. S.) balítéletéből már ötven éven át viseli a legnagyobb bűn: a hazaárulás bélyegét; élete a léthez való ragaszkodás mártírúma e hosszú időn át. Ne okozzunk neki új keserűséget, ne tartsuk eléje az igazság tükrét: jobban szeretted magadat, mint hazádat. Hadd higgye még végső napjaiban is, hogy a história talán majd kegyelmes lesz iránta.”*¹⁴⁶

Vannak ennek a mostohán kezelt fejezetnek olyan részei, amelyek azért is érdemelnek kiemelt figyelmet, mert Görgei ténykedésének olyan mozzanatait érintik, amelyeket ma az ő zseniális hadvezéri képességeinek alátámasztására szokták használni az őt dicsőítő történeteszek. Ezek közé soroljuk az ún. bányavárosi kalandot, amikor 1849 telén, Buda és Pest feladása után, a Debrecenbe költöző-menekülő kormányt ő – úgymond – azzal védelmezte, hogy magára vonta és lekötötte az osztrák csapatok nagy részét. Máriássy másképpen írja le ezeket az eseményeket: a haditanács és a kormány utasítását megszegő Görgeiről beszél, aki Lipótvár és Komárom felszabadítása helyett – kikerülve a harccal járó kockázatot – inkább a felföldi hegyek közé való menekülést választotta.

Másik „silány” – ma már fölmagasztalt – hadműveletének Máriássy Buda ostromát tekinti. Minden komolyabb stratégiai cél nélküli döntésnek tartja, ahelyett, hogy Görgei a meggyengült ellenséget tovább szorongatta volna és a dicsőséges tavaszi hadjáratot – legrosszabb esetben is – egy elfogadható békekötésre használta volna. Ehelyett Buda bevétele aránytalanul magas ember és anyagáldozatba került.

Közvetlen szemlélőként olyan hadvezéri hiányosságairól számol be Máriássy, amelyek megkérdőjelezik Görgei méltatónak katonai ismereteit, vagy fölvetik azok elfogultságát – történjék az politikai elvárásból vagy a „nagy elődök” iránti kötelező tiszteletből. Elsősorban Kosáry Domokosra gondolhatunk, aki az Akadémia elnökeként szállt síkra Görgei Artur rehabilitációjáért, de fontos szerep jutott ebben a máig tartó felbuzdulásban a már nem élő Katona Tamásnak is.

146 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra, Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 24. old.

Összegezve az elmondottakat: érthetetlennek tartjuk a Visszaemlékezések VI. fejezetének kihagyását a kötetből és ezért is ítéltük hasznosnak közreadását jelen kiadványunkban. Máriássy Jánosnak is elégtételt kívántunk szolgáltatni felbecsülhetetlen értékű munkája okán, teljessé téve „*Visszaemlékezései*” nyomtatásban történő megjelenését kívánsága szerint.

MÁRIÁSSY JÁNOS: GÖRGEY ARTHUR JELLEMZÉSE ÉS MŰKÖDÉSÉNEK MEGBÍRÁLÁSA¹⁴⁷

Azt hiszem, hogy e nehéz feladat megoldásánál helyesen és igazságosan járok el, ha ezen kiváló – de sok ellentétes tulajdonságai miatt homályos és rejtélyes – embert előbb: mint hazafit és politikust, mint katonát és hadvezért, s mint embert – külön-külön jellemzem és bírálok meg; általános bírálatomat pedig csak azok után – a végén mondom el.

a/ Görgey mint hazafi és politikus

Görgey Arthur, noha egy előkelő régi magyar nemes család sarja, nem volt sem lelkes magyar, sem lelkes magyar hazafi. Magyarul csak törve és ritkán, azaz csak szükség esetén beszélt. Kedvencz nyelve és gondolkodása német volt. Ennek egyszerű oka az: hogy Görgey kis korától kezdve csak német és pedig nagy részben osztrák katonai német – nevelésben részesült, és magyarul beszélni és érezni csak később – úgy hiszem csak a magyar gárdában – kezdett.

De ha még oly német is volt Görgey, ő azért a magyar államnak mégis híve volt; nem tartozott azon rövidlátó vérmes hazafiakhoz, kik a jelenlegi nemzetiségi vagy csoportulásokot ignorálva, Magyarországnak egykori hatalmát, egységét és nagyságát Ausztria nélkül is fenntarthatónak hiszik, hanem tartozott azon higgadt komolyabb politikusokhoz, kik az őseink által bölcsen megállapított és az 1848-ki törvények által megszilárdított állami függetlenségünkkel teljesen megelégedtek, és egyedül csak annak fenntartására és megvédelmezésére vállalkoztak.

Hogy Görgey a magyar alkotmánynak is híve volt, azt ő „Mein Leben und Winken in Ungarn” című könyvében erősen állítja, de hogy ő alkotmányos érzékkel nem bírt, azt számos önkényes és alkotmányellenes ténykedései világosan bizonyítják.

Ily bűnös alkotmányellenes cselekményei miatt Görgeyt az ország közvéleménye hazaárulással vádolja.

Ez a borzasztó vox populi, nézetem szerint, helytelen. Hazaáruló az, ki öntudattal és szabad akaratából kárt akar okozni a hazának. Nem hiszem, hogy legyen ember, ki Görgey ténykedéseiből ily borzasztó tényt kimutatni és bebizonyítani képes volna. Görgey addig, míg a haza – az ő meggyőződése szerint – fegyverrel megmenthető volt, azt híven és dicséretesen szolgálta; ő a hazának, sem közvetlenül, sem közvetve, kárt okozni nem akart.

Görgey ténykedéseiben nem csak kifogásolható, hanem határozottan rosszallható és elítélhető az: hogy ő akkor, amikor – az ő kislelkű egyéni meggyőződése szerint – a haza fegyverrel megmenthető nem volt, önkényüleg katonai forradalom, mindenféle rút fon-

147 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848/9 évi szabadságharcz alatt végzett szolgálataimra. VI. szakasz, Széchenyi Könyvtár Kézirattára OSzKK Fol. Hung. 3274

dorkodások és seregének szándékos demoralizációja által, a harcnak beszüntetésére és egy elkülönített fegyverletétel létrehozatalára törekedni merészelt és azt tényleg létre is hozta.

Görgeynek ezen – a haditörténelemben unicumot képező s őt mint katonát és hadvezért örökké megbélyegző – tényét, katonai szempontból, később fogom szigorúan megbírálni.

Hogy – polgári szempontból ítélve – micsoda bűnt követett el Görgey az által: hogy ő ezen békeapostoli missziót önkényüleg magára vállalta és azt minden áron foganatosítani akarta és foganatosította? – jogász nem lévén, megnevezni nem tudom; de egyéni nézetem szerint, azt lehet bárminek másnak, csak hazaárulásnak nem csak nem lehet, de nem is szabad minősíteni; nem szabad pedig azért: mert ha azok, kik az orosz interventio beálltával, Görgeynek ezen törekvése iránt – ha nem is nyíltan, de szívükben rokonszenvvel viseltetvén, azt – ha nem is a Görgey által választott formában, de lényegében – helyeselték, mindannyian hazaárulók volnának; úgy az ország akkori dicsőséges nemzedékének igen tetemes és nyomatékos része hazaárulókból állott volna.

A leghelytelenebb bíráló az, mely Görgeyt hazaárulónak mondja azért, mert ő a szerencsétlen temesvári csata után nem folytatta tovább a harcot, hiszen seregével letette a fegyvert. Aki tudomással bír azon szorult helyzetről, amelyben Görgeynek kis serege Aradon létezett, az nevetni fog ily bágyú bírálaton. Görgey¹⁴⁸, mint Kossuth által – a nemzet nevében – kinevezett diktátor jogosan és egyszersmind helyesen is cselekedett, midőn – az összehívott haditanáccsal egyetértőleg – seregével letette a fegyvert Világosnál.

De ezzel korántsem akarom azt mondani: hogy Görgeyt a fegyverletételnél mi sem terheli, sőt ellenkezőleg nem habozom nyíltan és határozottan kijelenteni: miszerint meg vagyok győződve, hogy Görgeynek a capitulációt megelőző, általam szolgálatom elbeszélésénél előadott és világosan kimutatott fondorkodó ténykedései, nevezetesen: seregének a Vág mentén ok, cél és ész nélkül történt megtizedeltetése Pered és Zsigárdnál; a déli sereggel való egyesülésének mesterséges megghiúsítása Komáromnál; hadtestének nyilatkozatra való felszólítása Rimaszombaton; a debreceni véres ütközetnek szükségnélküli elrendelése; és végre a Nagy-Váradtól Aradig kiadott gyanús menetintézkedései és ezen menet alatt ágensei által űzött bűnös machinációi; – nagyon is elősegítették ezen – általa óhajtott és várva várt – külön capitulációnak bekövetkezését.

b/ Görgey mint katona és hadvezér

Görgey tagadhatatlanul ritka szellemi tehetséggel és sok kiváló katonai tulajdonokkal és kellékekkel volt megáldva. Magas edzett imponáló alak. Nyugodt hidegvérű, feltevéseiben állhatatos és erélyes. Ezen kívül van a katonánál igen fontos és szükséges adománnyal is bírt nagy mérvben, hogy parancsolni és parancsainak – minden körülmények között – érvényt szerezni tudott, és hogy rendet és fegyelmet tartani par excellence képes volt.

Mind ez, de főleg szellemi fensőbbsege, és biztosnak látszó és annak tartott hadvezéri nagy képessége, neki, általánosan, de főleg a volt császári királyi tiszteknél nagy tekintélyt és nyibuszt szerzett; ezt emelte még az: hogy Görgey ezen tisztek iránt különös figyelemmel és vonzalommal viseltetett; azokat mindenben kitüntette és csak azokhoz volt bizodalma.

148 Indulatos, váltó meg elosztó, bölcs és bolond, ember és démon együtt – szerző megjegyzése

Mint legtöbb cs. és k. tiszt, ő is, lenézte a polgári osztályt, és ezen lenézést még a polgári osztályból lett honvéd tisztekre és legénységre is kiterjesztette. Feltűnő, hogy Görgey a volt cs. és k. tisztek közül sem azokat, kik meggyőződésből és hazafiságból szolgálták a magyar ügyet, hanem főleg azokat kedvelte és pártolta, kik inkább csak morális kényszerűségből vagy rangnyerészkedésből maradtak nálunk. Görgeynek ezen – nem tudom politikus-e vagy rokonszenvből eredt – eljárása szerezte neki nem csak seregénél, hanem az egész hadseregünkénél, azon nagy és hatalmas népszerűséget, amellyel ő bírt. Minden ily fajtájú volt cs. k. tiszt benne támaszát látta s azért őt nem csak bálványozta, hanem őt tüskön-bokron követni is kész volt.

Ezt szükségesnek tartottam itt előhozni azért: hogy kimutassam honnan merítette Görgey azon vakmerőséget a kormánynak ellenszegülni. Hát bizony azt csak onnan merítette: mert egyrészt igen jól tudta azt, hogy a sereg – mely leginkább volt cs. k. tisztek vezetése alatt állott és kik között ily fajtájú tisztek nagy számban léteztek – nem fogja őt cserben hagyni, és mert másrészt azt is jól tudta: hogy Kossuthnál és kormánytársainál az ily vakmerőség ellensúlyozására szükséges erély és bátorság hiányzott.

De bármily éles eszű ember is volt Görgey, és bármily kitudnőek is voltak katonai tulajdonai, hadvezéri képességgel és tehetséggel – a szónak magasabb értelmében – mégsem bírt. E tekintetben, úgyszólván mindnyájan – Kossuthal együtt – felültünk nagyképűségének, katonai frázisokban gazdag svádájának, élces gúnnyal mindent kritizáló éles eszének és más ügyes fogásainak. (Ezek következők voltak: dispositiókat alparancsnokainak soha sem adott; maga a csatatérről nagyon sokszor távol maradt és tartózkodási helyét az illetékesekkel csak igen ritkán tudatta. – szerző megj.) Hogy Görgey kitűnő katonai parancsnok volt, és a hadvezéri szerepet is imponáló egyéniségével és említett ügyes fogásaival bámulatosan jól adta, az nem szenved kétséget, de valódi hadvezéri képességet és tehetséget nem tanúsított semmiben és sehol sem; egész működése alatt sem a hadászat sem a harcászat terén ő maga különöst nem művelt; rohamos előléptetését, nagy hírnevét Görgey nem saját katonai magasabb tudományának, tetteinek és érdemeinek, hanem csak Kossuth protekciójának, ügyes fondorkodásainak és mások érdemeinek köszönheti; ő e részben csak igen ügyes svindler és nagy szerencse fia volt, kinek a sült galambok a szájába repültek.

Jól tudom, hogy sokan lesznek – főleg a laikusok között – kik ezen, elismerem, nem finom módon kifejezett állításomat fejcsóválással fogják fogadni, de az engem egy csepp sem confundál; én arra egyszerűen csak azt mondom: hogy én magamat – szakértő által – szívesen hagyom kapacitálni az ellenkezőről, és arra nem is kérek sokat, csak azt: nevezzen nekem a fejcsóváló azon helyes hadászati műveletek közül, melyek ezen hadjárat alatt részünkről eszközöltettek, csak egyet, mely Görgey agyából vagy tanácsából keletkezett, és nevezzen nekem a harcászat terén – azon sok csaták közül, amelyben győztünk csak egyet, amelyet Görgey intézkedése, vezénylése vagy vezetése folytán nyertünk. Ilyet én nem ismerek egyet sem, mivel ilyen – mint azt később világosan ki fogom mutatni – nem létezik.

De ha nem ismerem Görgeynek helyes hadászati és harcászati műveleteit, ismerem hadiműveleteket, melyek Görgeynek legsajátabb és elvitathatatlan produktumai, melyek oly nagy mérvben silányak, hogy az embert – tekintettel Görgey rendkívüli éles eszére

– akaratlanul azon gondolatra hozzák: hogy ő azokat nem vette komolyan, azaz: hogy ő azokat nem a végcél, vagyis a győzelem kedvéért, hanem valami más titkos célok elérése végett eszközölt.

Ily silány és egyszersmind ügyünkre nézve végzetessé vált hadművelete Görgeynek mindenek előtt: Budavár ostroma. Hadászati tekintetben ezen hadművelet minden kritikán alól áll, s az erre nézve tett harcászati intézkedései is oly silányak, hogy inkább botrányosaknak minősíthetők.

Görgey jól tudván mily nagy katonai hibát követett el az által, hogy a részben megvert és nagyjában megingatott ellenségnek további támadását beszüntetvén vitéz és lelkes seregének javát és nagyobb részét egy jelentéktelen várnak megostromlására visszavitte; – azt a szükséges lőszer hiányára, Kossuth határozott parancsára és Klapka tanácsára akarja háritani. Görgeynek ezen hadvezéri képességét a legnagyobb mérvben compromittáló, silány mentegetése, fájdalom, némi valóságon alapszik, de azért mégsem felel meg a valóságnak. Tény és való az: hogy a kiegészítésre szükséges lőszerzállítmány (melynek útban való létéről Görgeynek tudomása volt) kissé késett, de az Görgey könyve szerint pár nappal később megérkezett, tény az, hogy Kossuth intézett Görgeyhez, nem egy határozott parancsot magába foglaló, hanem csak egy egyszerű indokolt felszólítást: Budavárának mielőbbi visszafoglalására nézve, és tény az is, hogy Klapka – kinek az orosz intervenció beálltáról még akkor semmi tudomása nem volt és nem is lehetett, Kossuthnak felszólítását melegen pártolta.¹⁴⁹ De hogy Görgey, ki többször a kormány határozott parancsainak sem engedelmeskedett, most Kossuthnak egyszerű – egy katonai nonsenszt tartalmazó – felszólításának és Klapka ajánlatának – vezérkari főnökének mint maga mondja könyvében (I. Görgey: II. 56.odal) indokolt ellenzése dacára – oly könnyen minden comonstratio nélkül – engedett, annak, meggyőződés szerint, nem az, hanem valami más oka lehetett.

Egy akkor Görgeyvel igen jó barátságban álló magas rangú tisztől hallottam (később), hogy Görgey, ki szerinte akkor Kossuthal igen jó s bizalmas lábon állott, és ki akkor az orosz intervenció beálltáról még mit sem tudván, helyzetünket a váratlan győzelmek után – egészen más színben látta, mint később az intervenció tényleges beálltával – ezen hadművelettel kedveskedni akart Kossuthnak, kiengesztelve akarván azzal az akkor hatalma csúcán álló kormányzót hírhedt váci proklamációja miatt, mely akkor még mindig mint Damoklész kardja függött feje fölött. Hogy Görgeynek kedveskedési hajlamai oly hamar az az: már Budán egészen ellenkező irányba csaptak át (mint azt ott személyesen tapasztaltam) annak egyedüli magyarázata az: hogy Görgey Budán az orosz intervenció beálltáról már biztos tudomással bírt, mi elégséges volt a hidegen számító szemében Kossuthnak hatalmi kapitálisát értéktelenné és a váci proklamáció kérdését tárgytalanná tenni.

Hogy ez volt-é egyedüli oka azon feltűnő kedveskedésnek, melyet itt Görgey Kossuthal szemben tanúsított, s hogy nem okozta-é azt azon nagyszerű országos renumeratio is, melyet neki Kossuth Gödöllőn kilátásba helyezett, azt én nem tudhatom, de hogy ez való-

149 Hogy Klapka ezen hibáját helyre akarta hozni, mihelyst az orosz intervenció beálltáról értesült bizonyítja azon levél, amelyet ő május 1.-én Görgeyhez írt, s melyre Görgey május 6-án tagadólág válaszolt.

ságos kedveskedés volt Görgey részéről Kossuthal szemben, azt kétségtelessé teszi Görgeynek Komáromban április 29-i kibocsájtott proclamációja¹⁵⁰, melynek antidinasztikus Kossuth szellemű tartalma világosan bizonyítja azt: hogy Görgey még akkor Kossuth iránt egészen más érzellemmel viseltetett és ügyünket s helyzetünket még más színben látta, mint néhány nappal később Budán, hol az orosz intervenció beálltáról már biztos tudomással bírt.

Görgey ezen antidinasztikus és Kossuth szellemű proklamációjának jelentőségét megváltoztatni akarván azt írja könyvében: hogy ő ezen proklamációt kettős szándékkal adta ki. Hát én a kétkulacsos politikájú circumspectus Görgeynek ezen naiv bevallását nem vonom kétségbe, de már azon nevetséges meséjének, melyet ő könyvében erre nézve előad és elhiteni akar, részéről hitelt nem adhatok, mert sokkal valószínűbbnek tartom azt, hogy a szándék, mely őt e proclamatio kibocsájtásánál vezette, ikertestvére volt azon fennemlélt titkos szándékának, mely őt Budavár ostromára indította.

Hogy Görgeynek ezen proclamációja igaz folyamánya az említett kedveskedésnek, ezt nem csak a proclamációnak antidinasztikus és Kossuth szellemű tartalma, hanem az is bizonyítja, hogy ennek kibocsájtása és a seregnek Budára való elindítása egy időben történt, és hogy Kossuth Görgeynek e két tényét nagy örömmel és meglepéssel vette, minek ő világos kifejezést is adott azáltal, hogy Görgeyt Budavár bevételénél – minden érdem nélkül – az I-ő osztályú katonai érdemrenddel kitüntette.

Ezen nyomatékos bizonyítékokat, úgy hiszem, hogy nem csak nem gyengíti meg, hanem talán még megerősíti azon tény: hogy a circumspectus Görgey ezen kitüntetést – jól ismervén annak valódi okát, és azt az orosz intervenció beálltával értéktelen és veszélyes (azaz őt az osztrákok előtt kompromittáló) ajándéknak tartván – el nem fogadta. A másik silány hadművelete Görgeynek az: amelyet ő a már akkor megállapított és általa hallgatólag elfogadott új haditerv dacára és Klapkának tanácsa ellenére június közepe után az alsó Vág mentén – Zsigárd és Pered mellett – eszközöltetett.

Silány Görgeynek ezen hadművelete először azért: mivel az minden magasabb cél nélkül egy igen kedvezőtlen terepen, az ellenség erejének és állásainak ismerete nélkül, elforgácsolt erővel, és a hadtestparancsnokok minden információ nélkül való hagyásával történt; és silány továbbá azért is, mivel Görgey, ki az első napi ütközet után két vitéz és jeles hadtestparancsnokot: Knézics tábornokot és Asbót ezredest – ezt túlságos önállóság, amant önállóság hiánya miatt és két hadosztályparancsnokot – csak ő tudja, mi okból – parancsnokságuk további vezetésétől megfosztotta, – másnap ugyanazon gyenge és a szenvedett vereség által még meggyengített erővel – két új és ki nem próbált hadtestparancsnokkal – Leiningen és Kászonyi ezredekkel – és két ugyanilyen hadosztályparancsnokokkal, – a támadást elhatározta és azt még akkor is folytatta és forcírosta, amikor már világosan látta,

150 Görgeynek ezen lelkes proclamációja utolsó buzdító szó volt, melyet ő seregéhez intézett, ezután Görgey nemcsak nem buzdított többé senkit, hanem ellenkezőleg – főképp a Pered-Zsigárdi ütközet után – alparancsnokai közül sokakat s ezek között főképp Földvári Károly ezredest – seregünk legbátrabb katonáját – maga capacitálta ügyünk menthetetlensége felől. Ezt nekem – később – Földvári maga mondta el pedig könnyes szemmel és nagy indignációval.

hogy az ellenség – a csatárra megjelent orosz hadosztály által megerősítve – igen nagy túlerőben van; és mindezt oly terepen tette, ahonnan megveretés után a visszavonulás – két vízszoroson át – csak nagy áldozatokkal történhetett, és tényleg meg is történt – serege megfizetésével.

Görgey hírhedt könyvében még azt is mondja: hogy ő a vitéz és értelmes Asbóth ezredes és hadtestparancsnokot azért fosztotta meg a parancsnokságtól: mivel ő egy helységnek bevételét túlságosan forcírozta, ezt ő élces szavakkal indokolja: ... Hát Görgeynek ezen élces szavai nem alkalmazhatók Asbóthra, aki minden dispositió nélkül lévén, saját belátása szerint igyekezett Görgey ész és terv nélküli hadműveletét foganatosítani, hanem igenis alkalmazhatók Görgeyre, azon különbséggel, hogy ő itteni bűnös, hiábavaló forcírozása miatt nem gyámság alá helyezendő, hanem hadi törvényszék elé volt állítandó.

Görgey ezen bűnös forcírozását indokolni akarván azt mondja könyvében: hogy ő azt részben azért tette, mert meg akarta mutatni seregének, hogy nem álruhában öltözött, hanem valódi oroszokkal áll szemben.¹⁵¹

Görgeynek ezen naív bevallása akaratlanul azon gyanút ébreszti bennem, hogy ő ezen hadműveletet nem a végcél, a győzelem kedvéért, hanem valami más, akkor még titkos cél elérése végett eszközölte. Úgy látszik, hogy Görgeynek, ki ekkor már másra mint fegyverletételre gondolni nem tudott és nem is gondolt, itt két titkos célja volt. Az egyik úgy látszik az volt, hogy seregének ad oculos demonstraltassék, miszerint túlnyomó ellenséggel szemben minden további harc hiábavaló vérontás. Ezen célját Görgey a III. hadtestnél, mint azt később láttuk, teljesen elérte. A másik titkos célja úgy látszik az volt, hogy két ügyes és népszerű, de a kormányhoz hű hadtestparancsnok seregétől eltávolíttassék és két titkos tervének megnyerhető hadtestparancsnokkal felcseréltessek.

Hogy valóban ez volt-e célja Görgeynek ezen hadművelet eszközzésénél?, azt határozottan nem állíthatom, mivel azt bizton csak az ég tudhatja, de miután Görgey később még több és sokkal feltűnőbb ilyféle machinációkat és fondorkodásokat vitt véghez, silány terve foganatosítása céljából; ezt nem tartom lehetetlennek.

A legsilányabb és egyszersmind perfid hadművelete Görgeynek az, melyet ő Komáromban mindenféle fondorkodó machinációk, ámítások és katonai forradalom segítségével kierőszakolt, midőn – a kormány rendeletének ellenére – a három hadtestnek a déli hadsereggel való egyesülését nem a Duna bal partján – hol az akkor még minden akadály nélkül megtörténhetett – hanem egy észtelen, erőszakos áttöréssel a Duna jobb partján akarta (?) eszközölni; a keresztülvitelét ezen nyaktörő hadműveletnek Klapkára bízván. Hogy mi volt célja Görgeynek ezen silány s egyszersmind perfid és lelkiismeretlen hadműveletnél? azt a Komáromi események elbeszélésénél világosan elmondottam.¹⁵²

151 Hogy Görgey azzal seregét nem lelkesíteni, hanem ellenkezőleg megfélemlíteni, vagyis demoralizálni akarta – az több mint valószínű.

152 Máriássy János: Visszaemlékezések az 1848-1849. évi szabadságharc alatti szolgálataimra, Argumentum Kiadó 1999, 136-156. old.

E három silány hadműveletein kívül ismerek még egyet, melyeknek helyes és nagy-szabású hadászati koncepciója nem Görgey agyából keletkezett ugyan, mely azonban úgy, amint azt Görgey – saját kislelkű diszpozíciójához képest módosítva – foganatosította, egészen sajátjának mondható, mely hadműveletet akkor sokan (velem együtt, ki azt akkor csak hírből ismertem) genialis hadműveletnek tartották, és a tudatlanok még most is annak tartják, értem az ő híres diverzióját a bányavárosokba.

Mielőtt azonban ezen nevezetes hadműveletéhez hozzászólnék, szükségesebbnek tartom előbb kimutatni, mire állapítom én azon állításumat: hogy Görgey nem tanúsított valódi hadvezéri képességet, hanem csak nagy szerencse fia volt, akinek a sült galambok a szájába repültek.

Ennek kimutatása céljából átfutok itt Görgeynek egész működési pályáján, s kimutatom így tételenként, mily kevés része és érdeme volt Görgeynek azon fényes tetteiben, melyek az ő tényleges parancsnoksága alatt álló, de minden tényleges vezetés és vezénylés nélkül hagyott alparancsnokai által véghezvittettek, és mily számosak voltak azok között olyanok, amelyekbe Görgey sem közvetlenül, sem közvetve be nem folyt, s melyek mégis – mások rovására – mind Görgey hadvezéri genialitásának produktumai dicsőítettek – tudatlanok által.

Ismeretes dolog, hogy Görgey az 1848-i események előtt – mint kvittírozott huszár fő-hagynagy a prágai egyetemen a vegytant tanulmányozta. Mint ilyen sietett Görgey az események beálltával Szepességről, hol akkor időzött, a felállítandó tíz honvéd zászlóajhoz szolgálatát az új magyar kormánynak felajánlani és június hónapban ki is neveztetett – miután a huszároknál főhadnagy volt – századosnak az V. honvéd zászlóaljhoz. Vajon hazafiság vagy csak ambíció hozta-e Görgeyt a honvédséghez? Ki tudná azt biztos megmondani? Későbbi viselkedése és ténykedései, fájdalom, az utóbbira vallanak.

Hogy mit művelt itt Görgey különöst? Azt nem tudom, de hogy ezen zászlóalj az akkor már nagyban folyt rácháborúban részt nem vett és hogy Görgey mégis már augusztus végén őrnagynak és a Tiszán inneni önkéntes csapatok vezérének lett kinevezve, azt tudom.

Mint e csapatok vezére Görgey csak következő két, előmozdítására nézve fontos műveletet tett, um. először: felakasztatta a gazdag, az udvarnál nagy tekintélyben álló Zichy Jenő grófot, és másodsor: részt vett a Perczel Mór parancsnoksága és vezénylete alatt álló csapatnál azon expedícióban, amelynek – nem katonai fegyverművelettel, hanem csínnel – sikerült a Róth és Philipovics cs.k. tábornokok vezetése alatt álló, Jelacsics bán által cserbenhagyott nagy számú horvátokat Ozoránál fegyverletételre bírni.

Hogy mi különöst és kitűnőt művelt Görgey ezen expedíciónál? Azt nem tudom, valamint azt sem tudom biztos, hogy e két művelet közül melyik volt az, mely Kossuthot arra indította, hogy ő Görgeyt rohamos előléptetésbe részesíttette? De arra nagyon jól emlékszem, hogy az akkori közvélemény ez utóbbit főleg a szerencsétlen gróf kivégzésének tulajdonította.

A szerencsétlen Schwehati ütközetben (október 30) Görgey már mint ezredes és dandárparancsnok vett részt. Hogy itt nem csak semmi kitűnőt nem művelt Görgey, hanem hogy itt csapatai csúfosan viselték magukat, és hogy itt ő maga is – mint azok parancsnoka

– rosszul viselkedett, az az ő saját könyvéből kiolvasható. Görgey itt ezen ütközet leírásánál azt mondja: hogy csapatai mindjárt az ágyúzás kezdetén csúfosan és gyáván futottak szét és nem voltak többé rendbe szedhetők. Görgey szokott gúnyos és magyarelles szatírával beszél el csapatainak ezen gyalázatos viselkedését és nem tudja, hogy ezzel nem csak csapatajáról, hanem még inkább maga magáról – mint e csapatok megalkotójáról és vezérééről – állít ki egy szegénységi bizonyítványt; mert aki mint ő két hónapi vezérése alatt még annyira sem tudta hozni csapatait, hogy ágyútűzbe álljanak, az nézeteim szerint lehet igen eszes ember, de egy csapat kiképzésére és vezetésére alkalmas vezérnek nem tekinthető. Ivánka Imre, a Dunántúli csapatok alkalmas vezére bebizonyította a pákozdi csatában, hogy önkéntesei nem csak megállani tudtak az ágyútűzben, hanem az ellenség visszavertésére is alkalmasak voltak.

És csodálatos, hogy Görgey saját elbeszélése szerint éppen akkor, amidőn ezen gyarló csapatait egy megtámadás fenyegette, ő képes volt azokat elhagyni és ellovagolni – új utasítás kikérése végett – a hátul tartózkodó főparancsnokához Móga tábornokhoz és néki – Kossuth jelenlétében – azon vakmerő és egyszersmind impertinens megjegyzést tenni; hogy ő (Móga) oly helyen áll, ahonnan az egészet átlátni lehetetlen, de még csodálatosabb az: hogy Móga tábornok mint öreg katona, Görgeynek ezen kvalifikálhatatlan fegyelemellenes viselkedését és vakmerőségét megtorlás nélkül hagyta és azt csak igen szelíden utasította vissza, azt mondván neki: „Ich stehe dort wo ich das Ganze übersehe und Sie vollziehen schweigend was ich befehle!”¹⁵³ (Ott állok, ahonnan az egészet áttekinthetem, ön pedig szó nélkül teljesítse parancsaimat!) Ez bizonyára igen humánus eljárás volt Móga részéről, de erélyesnek nem mondható.

Bárki más vallott volna ily kudarcot csapatjával és merészkedett volna azt ily veszélyes pillanatban elhagyni és azonfelől még egy ily súlyos fegyelmi vétséget is elkövetni az ellenség színe előtt, azt bizonyára egy súlyos büntetés érte volna, de Görgey – l' enfant chéri de Kossuth – egy busásan megérdemelt példás büntetés helyett néhány nappal később nem csak tábornoknak, hanem egyszersmind az egész dunai hadsereg tábornokának neveztetett ki Kossuth által.

Görgey az mondja könyvében: hogy Móga volt az ki őt Kossuthnak utódjául ajánlotta. Ha az igaz, akkor Móga igen nagy emberismerő volt, ki jól tudta, mivel bosszulja meg magát Kossuthon azon méltatlanságokért, melyeket tőle szenvedett. Meg vagyok győződve, hogy Kossuth semmit sem bánt meg életében úgy, mint azt, hogy az engedelmeskedni nem tudó, féktelenül nagyravágyó és megbízhatatlan Görgeyt ily könnyelműen a sereg élére állította.

Bárki más részesült volna ily rendkívüli szerencsében, az bizonyára igyekezett volna megkettőztetett odaadással szolgálni azon ügyet, mely neki ily nagyszerű kitüntetés hozott és egyszersmind lekötelezve érezte volna magát azok irányában, akik őt – érdem nélkül – abban részesítették. De Görgey telhetetlen ambícióval, öntúlbecsléssel? és cinikus háládatlansággal telt kebelében ily természetes érzelmek nem léteztek, amint azt kitüntetni alkalmam lészen.

153 Görgey Artúr: Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849, 1-2. Bde, Leipzig 1852, 1. 79. old.

Átvévén a dunai sereg parancsnokságát Görgey seregével egész Pestig folyton hátrált s ezen egész hosszú úton át az utána nyomuló ellenséggel – a jelentéktelen mosonyi lovas csetepatén kívül – semmi más összeütközése nem volt. A már akkor nem szeretett vitéz Guyon ezredes megveretését Nagyszombatnál és a már akkor gyűlölt Perczel Mór ezredes még nagyobb szerencsétlenségét Móránál nem csak közönbösen hanem inkább kárörömmel nézte. Pesten, miután a kormány Debrecenbe költözött át, annak megbízása folytán, egy haditanács Görgeyt seregének nagyobb részével Simonics ellen küldötte, azon határozott feladattal, hogy erélyes támadó fellépése által egyrészt az ellenséget a Tiszától elvonja, és hogy másrészt Komárom és Lipót várakat lehetőleg biztosítsa.

Ha Görgey valódi hadvezéri képességgel és tehetséggel bírt volna, akkor őt ezen szép, fontos és helyes feladat bizonyára felvillanyozta és szép katonai műveletekre serkentette volna. De Görgey, fájdalom, nem igazi, hanem csak oly gyarló hadvezér volt, kit ily magasztos feladat nem dicső haditettek, hanem csak circumspectus – bőrét biztosítani akaró spekulációra volt képes felvillanyozni. Ezért Görgeynek ezen katonai feladat sehogy sem tetszett, nem tetszett neki az, hogy a kormány Pestet elhagyva Debrecenbe vonult a harc folytathatása céljából; nem tetszett neki az sem, hogy a kormány Windischgrätz hereceghez békeküldöttséget menesztett; a kormánynak ezen intézkedései őt és csapatjának néhány kislelkű tisztjeit arról győzték meg; hogy ügyünk már menthetetlené vált és őt – a nagy hős hadvezért és politikust – arra indították, hogy mindjárt diverziója kezdetén Vácon a katonai forradalom terére lépven önkényüleg egy reakcionárius, csak csapatjának demoralizálására alkalmas, proklamációt intézett seregéhez: amelyben ő ugyanazon kormányt, amelytől ő pár hét előtt a dunai sereg fölötti parancsnokságot minden scrupulus nélkül elfogadta, és mely kormány azóta semmi tekintetben sem változott, mindenféle hamis és valótlan okok miatt teljesen desavonálja: kijelentvén, hogy ő csak oly parancsokat fog elfogadni, amelyek az akkor már lemondott V. Ferdinánd király Őfelsége által kinevezett honvédelmi miniszter Mészáros tábornok vagy helyettese által kiadatnak.

Ezen kétszínű és perfid proklamációra és ezen – a sereg bámulatos kitartására nézve kitűnő, de fővezetésére nézve silány – diverzióra később még visszatérek; azért itt az utóbbira nézve csak néhány – Görgey hadvezéri gyarlóságát kimutató – megjegyzést akarok tenni; u.m.

1-ször, hogy Görgey a proklamáció után nem sokára a nyert feladattól (támadólag működni) önkényüleg és minden szükség nélkül eltért, és Léván állva sem a tőle csak pár mérföldnyi távolságban – Nyitrán – álló, nálánál sokkal gyengébb Simonicsot, sem az őt követő, Ipolyság felé tartó szintén gyengébb Csoricsot meg nem támadta, hanem Falstaff harcászati elvét: „Vorsicht ist das bessere Theil der Feigsamkeit”¹⁵⁴ követve mindkettő elől – kiket ily szép alkalma volt egyenként megtámadni és megverni – valótlan és üres ürügyek alatt csúfosan megszökött és a bányavárosokba – hol ellenség nem volt – vette útját, mi által lehetővé tette a két tetemes erővel bíró ellenséges csapatnak őt egyesült erővel megtámadni és tönkretenni. Görgey jól ismervén ezen intézkedésének gyarló voltát, azt könyvében új vezérkari főnökének tanácsára hártja, akiről maga mondja: hogy igen művelt, de iszákos és rendkívülieg gyáva katona volt. De midőn ezt bámulatos naivitással

154 Az óvatosság a gyávaságnak a jobbik része

elmondja, bölcsen elhallgatja azon okokat, amelyek miatt ő Léván volt vezérkari főnökét a művelt, vitéz és hazafias érzelmű Pusztelnik őrnagyot Bayerrel felcserélte. Több hiteles, a diverzióban részt vett tisztektől hallottam: hogy az ügyes Pusztelnikot Görgey csak azért bocsátotta el magától, mert az neki nem szökést, hanem támadást tanácsolt.

2-szor, hogy Görgey ezen általa önkényüleg megváltoztatott, silánnyá vált diverzióból soha ki nem menekült volna, ha egyrészt az őt követő osztrák csapatok jobban végzik kötelességüket, és ha másrészt, Klapka és később Dembinszky Schlicket nem gátolta volna elébe elég erős csapatot küldeni. Végre.

3-szor, hogy egy ilyen hiányos, csak egy katonai bujósdit játszó, minden támadástól tartózkodó, csupán csak a védelemre szorítókozó diverzió, az osztrákokat legkevésbé sem gátolta volna kormányunkat Debrecenből is kiszorítani, ha azoknak parancsnoka valódi hadvezér lett volna.

Dembinszky és Vetter főparancsnoksága alatt Görgeynek csak a kápolnai február 27-i csata alkalmával lehetett volna, ha nem is hadvezéri, de legalább tábornoki képességének és tehetségének tanújelét adni, miután őt Dembinszky e napon jobb szárnyunk vezetésével bízta meg. De Görgey ezen megbízatásnak csak úgy felelt meg: hogy Klapkától csak átvette a parancsnokságot, de nem intézkedett semmit, hanem csak tétlen nézője maradt a csatának.

Sokan vannak, kik a dicsőséges tavaszi hadjáratnak sikereit Görgey hadvezéri genialitásának és kitűnő harcászati intézkedésének tulajdonítják. Hát ez egy óriási nagy tévedés, mint azt azonnal ki fogom mutatni.

Vetter tábornok megbetegedvén, Görgey tőle nem csak a sereg fölötti parancsnokságot, hanem azzal együtt Vetternek kész működési haditervét is átvette, és ezen működési terven mit sem változtatott, hanem azt egészen magáévá tette. Hadászati tekintetben tehát Görgeynek ezen hadjáratnál vajmi csekély érdeme vagyon. Harcászati tekintetben Görgeynek nem csak e hadjáratban, de egész működése alatt még kevesebb érdeme volt az elért sikerekben, miután ő egész működése alatt hadtestparancsnokainak soha semmiféle dispositiókat nem adott és miután ő – egész működése alatt – egyetlen egy csatát sem vezetett és vezényelt, sem szóval sem írásbelileg. Miután én ezen hihetetlennek látszó tényt a legmegbízhatóbb szemtanúktól és résztvevőktől, magasabb alparancsnokaitól hallottam, nem habozom kijelenteni: hogy a hatvani, tápióbicskei, isaszegi, Pest-előtti, váci, nagysarlói és komáromi (ápr. 25. és 26.-i) ütközetek, mind megannyi sült galambok, melyeket főleg a vitéz és ügyes taktikus Damjanics, részben pedig Klapka és Aulich süttettek számára; melyeket csak a szerencsétől elkapott Görgey nagyzási hóbortjában képes sajátjának tartani, a mint az a hodricsi ütközet leírásánál tett következő nyilatkozatából kivehető: „Die braven Jäger schossen offenbar etwas zu hitzig. Mit etwas Ruhe im Zielen konnten sie sich und ihren Oberfeldherrn manche Kummer im nächsten Frühling ersparen.”¹⁵⁵ (A derék vadászok egy kissé mohón találtak lövöldözni; valamivel több hidegvér a célzásban sok gondtól menthette volna meg fővezérüket a jövő tavaszon.)

155 Görgey Artúr: Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849, 1-2.Bde, Leipzig 1852, 1. 172. old.

Kivéve az isaszegi és a komáromi (április 26-i) csatákat, a többieknél Görgey nem csak jelen nem volt, hanem azokhoz, miután ezek csak rencontre-k /véletlen összeütközések/ voltak, ő maga semmi tekintetben hozzá nem járult, ezeknél tehát Görgeynek, úgy szólva, semmi érdeme nincsen.

Görgey azon igen gyakori – sőt feltűnő – távolmaradását a csatáktól, és álhatatos tartózkodását minden dispositió adásától leplezni akarván azt mondja könyvében: hogy ő azt szándékosan tette azért, hogy alkalmat szolgáljon alparancsnokainak képességük és tehetségük bebizonyítani. Hát ez egy oly parancsnoktól, ki maga hadvezéri képességeiről még mit sem mutatott, oly tábornokokkal szemben mint Damjanics, Klapka és Aulich, nem lehet más, mint vagy a saját hadvezéri gyarlóságát leplező ügyes fogás, vagy a vakszerecsétől elkapatott és nagyzási mániába esett embernek öntúlbecslése és önhitsége.

Az isaszegi csatánál Görgey jelen volt, de a csataterre csak délutáni négy órakor érkezett.¹⁵⁶ Hogy miért jött oly későn a csataterre? azt nem tudom, de hogy a csata már délelőtt folyt, és hogy Görgey ezen hosszú idő alatt a csatavonal jobb szárnyánál, mely Gödöllő környékén állott, nem tartózkodott és ott nem is volt, azt bizton tudom. Pedig ott igen szép alkalma lett volna Görgeynek bebizonyítani a magasabb vezetésben való képességét, miután itt – mint azt Görgey jól tudta – oly parancsnok állott az ő kedvenc hadteste élén, kinek a katonai magasabb vezetésről csak igen korlátolt fogalmai voltak, és kinek beható információja és határozott diszpozícióra volt szüksége. Ha Görgey ezt teszi, akkor talán nem következett volna be az ami történt, t.i. hogy ezen hadtest nem tett a csata egész folyama alatt semmit, és nem járult hozzá semmivel sem a csata sikeres eldöntéséhez.

Isaszegen Görgey csak annyit tett: hogy Klapkát – kinek hadteste az ellenség által visszaszorítottatott – azon hírrrel, hogy Aulich hadteste nemsokára megérkezik, a kitérésre felbuzdította; a csata egyébkinti vezetésébe nem avatkozott és be nem folyt. Ő maga ezen csatának folyama alatt csak egy kis csapattal bibelődött. Aulichnak megérkezése a kellő időben, saját bevállása szerint, nem az ő műve, tehát nem is az ő érdeme.

156 A tervet ezen csatához nem Görgey, hanem Klapka csinálta, amint azt Görgey maga mondja. E csata említésénél nem hagyhatom megcáfolás nélkül Görgeynek azon rosszakaratú insinuatíváját mely szerint Klapka hadteste itt gyávaságból szándékosan eldobta volna történeteit. Miután én, ki két hónapon át folyton e hadtestnél szolgáltam, ily csúfos bűntényről sem itt sem más hadtesteknél soha egy szót sem hallottam; kénytelen vagyok azt egy Klapka és hadteste iránti gyűlöletből eredő maliciózus koholmányoknak tartani, annál is inkább, mert azt maga Görgey művében legfényesebben megcáfolja, következő elismerő szavaival: „Mit Befriedigung erkannte ich hieraus das es Klapka mit seinem entschlossenen „Vorwärts“ womit er meine Vorstellungen gegen die Fortsetzung seines Rückzuges unterbrochen ernst gewesen sei. Energetisch hatte er die Offensive wieder ergriffen.” – Görgey Artúr: Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849, 1-2.Bde, Leipzig 1852, 1. 325. old. („Megalégedéssel láttam, hogy Klapka önnön elszánt „Előre!” kiáltását, mellyel a visszavonulás ellen felhozott érveimet félbeszakította, komolyan is vette. Erélyesen ragadta meg újból a félbeszakadt támadást.”) Képzeltető-e az, hogy: egy csapat, mely gyávaságból szándékosan eldobja történeteit, képes legyen azután még négy órán át egy túlerővel bíró ellenséggel harcolni és azt végre oly vitéziül visszaverni, mint azt Klapka hadtestével itt tényleg megtette.

A komáromi (apríl 26-iki) csatánál jelen volt ugyan, de itt is ahelyett, hogy az egészet vezette volna, ismét csak egy jelentéktelen kis csapattal manevőrozott a monostor hegyen és szokásához híven, még tartózkodási helyét sem adta tudtára hadtestparancsnokainak, mi itt nem csekély zavart okozott, mivel a hadtestparancsnokok az ellenségnek megveretése és elűzése után következő teendőikre nézve Görgey részéről semmi utasítással sem voltak ellátva. De ez alkalommal a vitéz Damjanics – ki e dicsőséges hadjáratban derék hadtestével legtöbbet művelt és leginkább kitűnt, bosszankodván Görgeynek helytelen eljárásán, és megsokalván azt, hogy Görgey a csatákban csak jelenemléttével szeret tündökölni, és ha jelen van csak kicsinyes, nem hadvezéri tiszttel járó tettekkel foglalatoskodik – a nagy nehezen megtalált Görgey ellen nyíltan kikelt, azt mondván neki fennszóval többek hallatára: „Was verbrichst du dich in eine Compagnie? das ist nicht deine Aufgabe, du hast das Ganze zu leiten.” („Mit keresel te egy századnál? Ez nem a Te feladatod: Neked az egészet kell vezetned.”) ^{157, 158} Görgey alantosától kapott ezen erős leckét szépen zsebre dugta, és Damjanichot – talán ezen lecke miatt – másnap maga helyett Debrecenbe rendelte hadügyérihelyettes minőségben. De Görgey szerencsésére s ügyünk szerencsétlenségére, ezen egyetlen ember – ki vitézségénél, képességénél, hazafiságánál és erélyénél fogva képes lett volna Görgeynek későbbi fondorkodásait ellensúlyozni és megakadályozni – elmenetele előtt eltörte lábát, és szolgálatképtelen lett.

Megemlítendőnek tartom még a július 2-ki komáromi csatát, amelyben Görgey szintén részt vett, és amelyben – saját hibája folytán – súlyosan megsebesítettett, mi bizonyára meg nem történt volna, ha ő – mint főparancsnok – el nem vál az általa „utánam” vezényszóval személyesen elővezetett nagyszámú lovasságától, és nem barangol – mint terepku-tató – úgyszólván magában a két ellenséges fél közötti téren, hanem oly helyen tartózkodik, ahol ily botrányos eshetőség meg nem történhetett volna, és ahonnan lehetséges lett volna neki, nem az általa választott sajtáságos vezényleési módon: kalap intéssel, hanem annak rendje szerint intézkedni.

Görgei ezen csatában is főleg csak mellékes és nem had- és fővezéri tiszttel járó hadműveleteket végzett; öntudatos vezetésnek – általában vezetésnek – nyoma itt sem található. A nagyszámú lovasságnak tervnélküli – az ég tudja mi célból történt – személyes elővezetése, és egy egészen ismeretlen és bizonytalan támadási tárgynak választása egy rendes és tülerővel bíró hadsereggel szemben – nem más és nem egyéb mint egy valódi szakismeretet nélkülözö dilettantizmus és pusztá merő kapkodás.

Görgey ezen nagy emberáldozatba került műveletét áttörési tüntetésnek nevezi, és indoklásul azt mondja könyvében: hogy ő azzal Klapkát akarta indirecte segíteni Ó-Szőny visszafoglalásánál. Ezen indoklás – tekintettel a nagy áldozatokra amelyekkel a művelet járt és tekintettel a nagy távolságra Ó-Szőnytől, amelyben az történt – még akkor sem volna elfogadható, ha Klapkának segítségére szüksége lett volna és ő azt kérte volna; miután azonban Klapkának arra szüksége nem volt, és ő azt nem is kérte, hanem ellenkezőleg ő

157 Ezt én többektől hallottam kik a jelenetnél jelen voltak, nevezetesen Knezich tábornoktól, Földváry Károly, Kőkényessy Szaniszló ezredesektől s még többektől.

158 Hentaller Lajos: Görgey mint politikus, Budapest, 1889, 106.old.

küldötte Görgeynek lovasságának nagyobb részét segítségül; e minden alapot nélkülöző indoklás a valóságnak még látszatával sem bír. ¹⁵⁹ Ezzel kimutattam Görgeynek összes hadműveleteit, és azok által úgy hiszem, máris eléggé világosan kimutattam és bebizonyítottam azt: hogy Görgey, bármily éles eszű ember és bármily erélyes katonai parancsnok is volt: hadvezéri képességet és tehetséget – a szónak teljes értelmében – sehol sem tanúsított; és hogy ő nagy hírnevét nem saját tetteinek és intézkedéseinek – melyeknek nyoma még saját könyvében sem található – hanem egyedül csak mások érdemeinek köszönheti.

De nem hallgathatom el Görgeynek még egy igen lényeges hiányosságát, mely az ő hadvezéri képességeit nagyon is kérdésessé teszi, és az nem kevesebb mint az: hogy nála a minden hadvezérnél feltétlenül szükséges és minden körülmények között megkívánható morális bátorság – minden kritikus helyzetben – nagy mérvben hiányzott.

Vajon a morális bátorság hiánya Görgeynél csak onnan származott-e, mert ő kritikus helyzetben, vagyis túlerővel szemben, katonai tudatlanságból nem volt képes a haditudományt kellőleg érvényesíteni? S nem járul-e ahhoz – és milyen arányban? – még egy gyarló peur pour la peau ¹⁶⁰ ha nem is a csatatéren (mint Görgeynél – dacára annak, hogy feltűnően gyakori, úgyszólván folytonos távolmaradása a csatatérről e tekintetben is gyanút ébreszt – feltenni nem akarok) hanem a politikai téren? azt – az arányra nézve – precíse meghatározni nem vagyok képes. De tekintve azt, hogy Görgey – ha nem is volt a haditudományokban kellőleg kiképezve, e hiányt ritka éles eszével – ha azt ilyes valami nem befolyásolta volna – bizonyosan jobban pótolhatta volna, mint ahogy ő azt tette; s főleg tekintettel Görgeynek minden kritikus helyzetben tanúsított kislelkűségére és circumspetus, bőrért biztosítani törekvő viselkedésére és eljárására; nem szenved kétséget, hogy nála a morális bátorság hiánya egy csúnya vegyes házasságból, vagyis a katonai tudatlanságnak a bőrbiztosítási törekvéssel való egyesülésből származott.

Két ízben jutott Görgey oly kritikus helyzetbe, amelyben őt a morális bátorság egészen elhagyta, és amelyben – túlerővel állván szemben – ügyünket menthetetlennek tartván immár csak a végsőre, azaz a fegyverletételre és bőre biztosítására gondolt.

E kritikus momentumok egyike akkor állott be Görgeynél, amikor őt a kormány egy haditanács által Pesten Simonics elleni diverzióra rendelte azon határozott meghagyással: hogy erélyes és támadó fellépése által az osztrák sereget egy Debrecen elleni működéstől elvenni, és egyszersmind Komárom és Lipótvárakat lehetőleg biztosítani törekedjék.

Hogy Görgeyt ezen fontos és helyes intézkedés nagy desperatióba hozta, s hogy ő ennek folytán ügyünket már elveszettnek tekintván midjárt a kezdettől fogva a biztonság bekövetkező fegyverletételre gondolt, az világosan kitűnik nem csak a levert desperatus hangulatból, amelyben ő – saját könyve szerint – az egész diverzió alatt sinylődött, s mely – egyes kislelkű főtisztjeit kivéve – egészen ellenkező volt serege hangulatával, lelkesedésével

159 Hogy Görgey ezen áttörési tüntetésnek keresztelt hadművelettel nem Klapkát segíteni, hanem egy – az ég tudja mi célból eredő – határozott áttörést akart eszközölni; azt én úgy Klapkától, mint az áttörést tényleg vezető és vezénylő Pöltenberg tábornoktól is hallottam.

160 Hivatkozás a Bibliára: Jób 2,4: A sátán pedig ezt válaszolta neki: **Bőrért csak bőrt**, életéért azonban mindent odaad az ember, amije csak van.

és vitéz kitartásával; nem csak azon a nyert feladattól támadólag fellépni – egészen eltérő s pusztán csak védelemre szorított intézkedéseiből; de kitűnik az főleg és leginkább azon önkényű reactionárius és circumspectus proclamációjából, melyet ő diversiója kezdetén Vácon kibocsájtott, és melynek nem lehetett és nem is volt más célja, mint desavouálni és forradalmnak előtüntetni a fennálló – eddig mindég általa is legálisnak elismert – magyar kormányt, és az által mentséget és bőrbiztosítást szerezni – maga és cinkos társai számára – az osztrákoknál azon esetre, ha a bizton várt capituláció bekövetkezik.

Görgey haragszik, hogy Debrecenben ezen proclamációt így értelmezték, de azt nem csak Debrecenben, hanem Pesten is így értelmezték – Windischgrätz főhadiszállásán; sőt itt biztosra vették, hogy Görgey capitulálni akar és fog; és alig szenved kétséget, hogy Görgey azt meg is tette volna, ha egyrészt cinkostársai számosabban lettek volna, és ha másrészt Windischgrätz küldöttje őt nem Rózsahelyen, hanem Hodricsnál találja azon desperatus hangulatban és helyzetben, amelybe ő mint parancsnoka az egész diversionnak, és mint egyesegyedüli védője a cserbenhagyott ágyúknak – egy egész vadászszázalóaljal szemben – megfoghatatlan módon jutott, s mely helyzetből őt – saját szavai szerent – csak erővel lehetett eltávolítani. Nem tehetek róla, de én reám Görgeynek ezen nevetséges művelete akaratlanul azon benyomást tesz: hogy ő itt minden áron szabadulni akart veszélyes politikai helyzetéből, s hogy ő itt követni akarta egy kedves barátjának a példáját, ki – állítólag – szándékosan elfogatta magát Windischgrätz által.

Hogy Görgey még a branyiszközi állás megtámadásánál is inkább a capitulációra, mint a győzelemre gondolt, azt az ő Hamlet féle monológia nagyon is elárulja, és feltűnően rossz támadási intézkedései megerősítik. Monológjából igen tisztán kivehető, hogy ő a Sein oder nicht Sein kérdésnek – vagyis a katastrofának – a bekövetkezését másnapra várta; és az kétségkívül be is következett volna, ha Schlicknek lehetséges lett volna a Braniszkóra vagy Kluknóra nagyobb csapatot disponálni; amelynek gyermekjáték lett volna a kifaradt, nagyon meggyengített, teljesen izolált és különböző irányba előre küldött két hadosztályt egyenként megtámadni és tönkre tenni. Görgey silány és egyszersmind gyanús intézkedését elpalástolni akarván, azt mondja könyvében; hogy a két izolált hadosztály fedezésére egy hadosztály Szepes-Váralján maradt. Ez nem felel meg a valóságnak, mert február 5-én, amikor Guyon hadosztálya Szepes-Váraljából jókor reggel a branyiszközi állás megtámadására, Kmetty hadosztálya pedig Szepes-Olasziból Kluknó felé küldetett és elindult, akkor Görgey törzskarával és gárdájával – Szepesváraljától számítva – még kilométernyi távolságban Lőcsén; Piller hadosztálya 16 kilométernyi távolságban Iglón; és Aulich hadosztálya 40 kilométernyi távolságban Poprádon állott. Egy ily taktikai támadási intézkedés Görgey részéről, ki mint maga mondja könyvében, Schlick szorult helyzetéről mit sem hitt, tehát mit sem tudott, komolynak nem vehető, hanem inkább gyanúsnak tekinthető, hanem inkább úgy látszik hogy Guyon és Kmetty ezredesek – mint a kormánynak hívei – itt csapatjaikkal együtt ugyanazon célnak szolgáltak, mint később Nagysándor tábornok és hadteste Debrecennél.

A másik kritikus momentum akkor állott be Görgeynél, amikor ő biztos tudomást nyert az orosz interventio beálltáról; mi elégséges volt őt teljesen meggyőzni arról: hogy

ügyünk immár menthetetlen, és hogy nem marad egyéb hátra mint capitulálni és bőrét biztosítani.

Hogy az interventio beállta után Görgeynek ez volt egyedüli célja, s hogy mily esz-
közőkhöz folyamodott Görgey e cél elérése végett; azt szolgálatom elbeszélésénél – mint
szemtanúja a történeteknek – úgy hiszem, eléggé bőven elmondottam, és eléggé világosan
kimutattam.

Előadván ekként nézetemet és bírálatomat Görgeynek katonai és hadvezéri minősíté-
sére nézve; nem maradt egyéb hátra mint kimondani egyszersmind nézetemet és bírálato-
mat – katonai szempontból – azon ténykedései fölött is, melyeket feljebb rosszallandónak
és elítélendőnek jeleztem. Ebbéli bírálatomat egyedül csak Görgeynek az orosz interventio
beállta után követett eljárására és viselkedésére terjesztendem ki, dacára annak, hogy eljá-
rása és viselkedése mindkét kritikus helyzet beálltával – minden tekintetben – úgy hasonlít
egymásra, mint egy tojás a másikhoz.

Hogy Görgey az orosz interventio beálltával ügyünket menthetetlennek tartotta, és hogy
ő ennek következtében minden további fegyveres ellentállást és harcot haszontalan vérontás-
nak tartván, annak beszüntetését szükségesnek találta; azt én indokoltnak elismerem; mert
hisz ily nagy túlerővel szemben csak egy lángoló hazaszeretettől áthatott katonai és politikai
lángész, csak egy Hannibál, Nagy Frigyes, vagy egy Hunyadi János – kiknek Görgey még
árnyékába sem volt – lett volna képes ily aránytalan harcot sikerrel folytatni.

De bár mily indokoltnak ismerem is el Görgeynek ebbéli nézetét és meggyőződését; a módot
és az utakat, amelyeken ő ezen meggyőződésének érvényt akart szerezni és végre szerzett is;
én nem csak nem helyeslem hanem azt határozottan rosszalom és elítélem; azt sem az igazi
hazafisággal, sem a katonai egyeneséggel és becsületességgel nem tartom öszeegyezethetőnek.

Görgey nem csak magas katonai parancsnok, hanem egyszersmind hadügyér és kép-
viselő is volt; s mint ilyennek neki nem csak joga és módja, hanem kötelessége is volt ezen
meggyőződését ott, ahol annak egyedüli helye volt: a kormánynál és az országgyűlésen
érvényesíteni. De Görgeynek ehhez nem volt morális bátorsága, és ezért ő ezt itt nem tette,
hanem csak sötétben fondorkodott az úgynevezett békepárttal Debrecenben; és miután itt
sem tudott homályos tervének preselitákat szerezni, ahelyett hogy mint jó hazafi és tisz-
teséges ember kilépett volna a kormányból, és a katonai főparancsnokságot is átengedte
volna másnak; jobbnak és magára nézve előnyösebbnek találta maradni az ami volt, és
ily minőségben – katonai forradalom útján – a csúfos serve qui suit terére lépni; kilátást
helyezvén – titkos de nagyon is világos ténykedései által – követőinek egy elkülönített s
azért előnyösnek látszó capitulationnak kieszközlésére. És fájdalom! sikerült is neki ezen
csalétekkal a III-ik és VII-ik hadtestek magasabb főtisztjeiből sokakat eltántorítani.

Görgeynek ezen itt előadott cselekményei oly súlyos katonai bűntényeket képeznek,
amelyekért ő mindenütt a világon életével lakolt volna; hogy ő azokat nálunk büntetlenül
tehetta, azt egyrészt gyámoltalan és erélytelen kormányunknak, és másrészt az általa ügye-
sen előkészítet catastrofa rohamos bekövetkezésének köszönheti.

De bármily súlyosak is azon katonai bűntények, melyek itt Görgeyt terhelik, a nagy-
lelkű és méltányos magyar nemzet azokra már régen fátyolt vetett volna, ha azt Görgey két

utolsó silány tetteivel, úgy szólva, lehetetlenné nem tette volna, mely tettek, őreá nézve, nemcsak még súlyosabbak, hanem egyszersmind végzetesek is, amennyiben, kétség kívül, egyedül csak azoknak tulajdonítható az: hogy az egykor bálványozott tehetséges Görgey, már egy félszázad lefolyása után is, még mindég csak mint elhagyott, került és elszigetelt élőhalott tengődik az országban.

Tudom, sőt meg vagyok győződve, hogy Görgeynek az legtávolabbról sem állott szándékában, és hogy ő azt nemcsak nem tudta, hanem nem is gondolta lehetségesnek, hogy az osztrákok ily borzasztó bosszút fognak állani cserben hagyott társain, de ha azt nem is tudta és nem is gondolta lehetségesnek, annyit mint éles eszű embernek, és mint olyannak, ki az osztrákokat ez oldalról jól ismerte, még is csak tudnia kellett, hogy egy ily eclatans és sértő kihívás – mely Kossuthnak april 14-ki kihívásának méltó pendant-ja – nem fog maradni megtorlás nélkül; és tudnia kellett azt is: hogy a megtorlás osztrák részről főleg őket fogja sújtani; és azért Görgeynek – mint Bayard szerepét játszó hősnak – nem volt szabad e kiváltáság tetteinek bármely consequentiája elől menekülni. Görgey tehát az által, hogy ő az oroszok által – csak a maga és néhány kedvencei számára – kieszközölt amnesztiát elfogadta, egy – magas állásához, hírnevéhez és őseihez nem méltó – silány tettet követett el, és hogy ő azon felől még pénzt is elfogadott az oroszoktól, azon neki, bármily okból és bármily módon felajánlott és adott 1100 féldoublonok elfogadása, viselkedését még silányabbá teszi.

Ha Görgey visszautasítja ezen reá nézve gyalázatos kedvezményt, és együtt maradván félrevezetett bajtársaival, megosztja – mint kötelessége lett volna – azok dicső sorsát, volna-e ember az országban, aki őt hazaárulással merné vádolni? És vajon ily hősi és hazafias elhatározással nem bizonyította volna-e be Görgey jobban eljárásának önzéstelenségét, és nem szerzett volna-e az által nem csak a hazának, hanem saját nevének is nagyobb fényt és dicsőséget, mint ily, csak nyomorult életét biztosító, de minden egyebet tönkre silányító amnesztia elfogadásával? Sajnos, hogy cinizmussal saturált, talmi hősi és hazafias érületeinél fogva, ily dicső elhatározásra nem volt képes!

A másik silány tette Görgeynek az: hogy ő akkor, amikor az elvérzett bajtársainak és sok más jeles honfiaknak vére még párologott, és amikor az eltiport kesergő nemzetnek kínos szenvedéseiben csak a dicső hősiek védelemnek emléke képezte egyedüli vigaszt: ő akkor képes volt undorító cynizmussal, nemtelen bosszúvágyból és saját bűnös tetteinek szépítése és igazolása céljából egy, valótlanágokkal és rágalomokkal telt, a magyar vitézséget, a magyar ügyet és annak legelesebb bajnokait kigúnyoló, ügyünk kiváló híveit gyalázó, s így a történelmi igazságot meghamisító, és a nemzet büszkeségét mélyen sértő, botránys könyvet írni.

E két tetteinek egyikével Görgey compromittálta önkényű eljárásának önzéstelenségét és tönkre tette egyéni reputatióját; a másikkal megsértette a magyar fajt és a magyar nemzetet, s elidegenítette azt magától – miután scripta manent – örök időkre, szóval: e két kvalifikálhatatlan tettel Görgey erkölcsileg megölte magát. Az egykor bálványozott hős és hazafi Görgey Artúr megszűnt élni a magyar világban; írhat Aschermann, írhat testvére és írhat a világnak bármely írója foliantokat mellette, e morális halálból őt fel nem támasztja itt, míg magyar magyar marad, semmiféle toll a világon.

c/ Görgey mint ember

Nem tudom, hogy voltak-e Görgeynek valami különös jó emberi tulajdonságai, de ha mint nem kétlem, voltak is, azokat fájdalom, nagyon elhomályosítják sok és csúnya természetes hibái, u. m. nagy hálátlanság, nemtelen bosszúvágy, kétszínűség, szívtelenség, lelkiismeretlenség és kegyetlenség, amelyeknek Ő úgy rövid szereplése alatt, mint botrányos könyvében, számos és világos tanújelét adta.

d/ Görgey általános megbírálása

Az itt híven előadott tényekből, úgy hiszem, világosan kitűnik az: hogy a nagy hadvezérnek, nagy hazafinak és nagy hősnak vélt és tartott Görgey Arthur ezen szép és tiszteleltre méltó tulajdonságoknak és erényeknek csak szerepét játszotta, s hogy a valóságban Ő csak egy idegen tollakkal ékeskedő hadvezér, egy rideg, minden magyar érzelmet nélkülöző hazafi és egy életét nagyon is szerető és kímélő hős volt. Miért is meg vagyok győződve: Hogy Görgey nem hazaáruló, még kevésbé igazi nagy ember, hanem csak egy nagyszerű színész és intrikus volt, kinek sikerült pokoli játékával egy egész országot kormányával és hadseregével együtt elvakítani és vele elhíttetni, hogy ő az ország igazi és egyedüli mentőcsillaga, holott a valóságban ő csak egy fényes, de értéktelen, az országra csak egyenletlenséget és vizsalyt, tehát csak szerencsétlenséget hozó vézsmeteor volt, ki, amely fényesen jött, oly csúfosan tűnt el az erkölcsi megsemmisülés fertőjébe!!!

Ez bírálatom Görgey s ténykedései fölött, melyet azon rövid megjegyzéssel zárok be: hogy én Görgeynek a komáromi fondorkodásokig nagy bálványozója voltam, s hogy nekem vele soha legkisebb összetűzésem sem volt, miért is bátran mondhatom: hogy mind az amit róla előadtam, nem egy személyes ellenszenvnek vagy valami más személyes ellenséges indulatnak kifolyása, hanem csak egy alapos és szakszerű vizsgálatból kifolyó erős meggyőződésnek és egy tényeken alapuló – tisztán csak a történelmi igazság érdekében írt – tárgyilagos kritikának megnyilatkoztatása.

KMETY GYÖRGY: GÖRGEI EMLÉKIRATAINAK KATONAI BÍRÁLATA¹⁶¹

ELŐSZÓ

Az 1861-ik évi nyár egy részét külföldön töltvén szerencsém volt találkozhatni Kmety György tábornokkal, ki által felszólítottam, hogy Görgei Arthur egykori magyar fővezér című „Mein Leben und Wirken in Ungarn” és most már Magyarországon sem tiltott műve ellen írt röpiratát magyar nyelvre lefordítsam és kiadjam.

Örömmel fogadtam el e megtisztelő megbízást, melynek célja el leend érve, ha sikerül e sorok által eloszlatni azon kételyeket és balhiedelmeket, melyek Görgei Arthur jelleme és hadvezéri tehetségei iránt még sokaknál uralkodnak.

Erdő-Tagyoson, november 5-én 1861.

H. I.
(Huszár Imre)

Ezen irat szerzője katona működését Magyarországon nem a világsi fegyverletéssel fejezte be augusztus 13-án, hanem egy csatával Lugosnál, aug. 15-én 1849-ben.

Vérző szívvel hazájának eleste, de nyugodt lelkiismerettel a miatt, hogy az utolsó pillanatilag híven és becsületesen küzdött, – elindult Törökország felé, nehogy az aradi áldozatok számát szaporítsa.

E ténynyel akar kezeskedni iratának őszinteségért s nem valótlanysággal, mint azt Görgei teszi előszavában.

Mert Görgei a többi közt, mindjárt előszavában, Bach miniszterhez intézett levelében azt mondja, hogy a háború kezdetén a csapatokhoz nem érkeztek proclamatiók „melyek azokat a fejedelem valódi akarata felől felvilágosították volna.” Néhány lappal hátrább azonban megtudjuk, hogy Zichy Jenő gróf azért lón rögtönítelő törvényszék elé állítva, mivel 43 darab proclamatiót vitt magával. Görgeinek tehát, hogy az olvasót őszinteségéről előlegesen is meggyőzze, ezt kellett volna mondani: „A proclamatiók csakugyan megérkeztek, azonban Görgei Artur által, hozzájukkal együtt, a Csepel szigeten, rögtönítelő törvényszék elé állítottak.”

Legyen szabad kimondanom, hogy inkább azt hittem volna, hogy Görgei hazafiúi fájdalomában egy golyót röpit agyába Sass orosz tábornok pisztolyából, hogyesem két kötetnyi ily gúnyiratot írjon „egy harcias és nemes nemzet vitéz fiáról.” És még ellene is kiadja neki

161 Görgei emlékiratainak katonai bírálata, írta Kmety György volt 48-as tábornok, Wodianer T. kiadása, Pest, 1861

a bizonyítványt. (Lásd: Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849, Pest, bei Landerer und Heckenast 1850. 84. lap)

De nekem úgy látszik, hogy Görgei Arthur nem orosz pisztollyal lőtte agyon, hanem saját tollával ölte meg magát.

Sárral dobálja és lábaival tiporja a véres babérokat, melyeket e nemes nemzet vitéz fiai, csatáról csatára levelenkint hordtak, büntherhelt fejére, és vitéz férfiakat támad meg a sírban, kiket hivatalos hatalmávali visszaélése vitt a vérpadra...”

Semmi se szent előtte, csupán a „kötelesség” az osztrák császártól „önkényesen adott kegyelmet vissza nem utasítani” – mint magát kifejezi.

Azon férfiaknak azonban, kik hazájuknak elestét nyugodtabb lelkiismerettel éltek túl, mint Görgei, kötelességük – amennyiben a vendégszerető idegen föld a szabad szót megengedi, – a nyilvánosság sorompóiba lépni és szembeszállni ezen igaztalan támadásokkal, mik oly nemzet ellen vannak intézve, mely szavát nem érvényesítheti.

A csatátér halottaitól s a vérpad vértanúitól ne várjon választ az egykori magyar fővezér. Az élőknek kell felelniök, körülvéve az elestek szellemeiktől.

Görgei könyvének politikai oldalát érintetlenül hagyjuk. E téren tudatlanságát önmaga bevallja, midőn így ír:

„Miért lett volna a diktátorság kezemben lehetőség, sőt esztelenség? Mert én (Görgei) a legelső ifjúkoromtól, az 1848-ik évi ápril haváig terjedő időt – tehát éppen a legtermékenyebb tanulási korszakot – hazám határain kívül, s azzal csaknem minden összeköttetés nélkül éltem át; a hazai erkölcsökkel, szokásokkal és törvényes intézményekkel csaknem teljesen ismeretlen maradtam, s ezen felül még a legfelületesebb, általános polgári közigazgatási ismereteket és tapasztalatokat is annyira nélkülöztem, hogy például a honvédelmi bizottmány tisztán politikai rendszabályait többnyire csak jóhiszemmel voltam kénytelen célszerűeknek és saját törekvésem vezéreszméjére kedvezőknek elismerni.”

Csupán e néhány sor már előre lefegyverzi politikai reflexióinak egész halmazát.

Dacára annak, hogy Görgei számos tényt elferdít, másokat pedig elhallgat, mégis saját könyvéből hisszük neki bebizonyítani, hogy ő, és egyedül csak ő juttatta tönkre Magyarországot, lépésről lépésre, makacssága és katonai tudományának hiányossága által.

Görgei mindjárt kezdetben valótlanságot mond (I. 122 és 123 lap) a határszél odahagyásáról, Windischgrätz betörésekor (1848. decemberben), midőn így ír:

„Az ellenség nagy túlnyomóságánál fogva, ellentállásunk az egész vonalon – a megsemmisítés veszélye nélkül – csak nagyon rövid ideig tartó lehetett. A parendorfi dandár parancsnoka ezt nem gondolta meg, és nagyon mélyen bebocsátkozott a harcba, míg a Neudorf ellen rendelt ellenséges hadoszlop ott csak jelentéktelen ellentállásra talált. Midőn ezt nekem Gattendorfból jelentették, megparancsoltam, hogy a Parendorf és Pozsony közti egész vonal otthagyassék.

Én ez időben a parendorfi dandárnál voltam, melyhez december 15-én – az ellenség támadását megelőző napon – egymásután három, egymást kölcsönösen megsemmisítő parancs érkezett Görgeitől.

A reggeli parancs így hangzott: Az ellenséget bevárni és csak küzdve engedni a túlnyomó erőnek, és pedig a gyalogsággal a 4 mérföldnyi hosszú parendorfi síkon át visszavonulni.

A délutáni parancs tartalma ez volt: Visszavonulni Óvárra, mihelyt besötétedik.

Az esti parancs végre így szólt: Nem visszavonulni, hanem helyben maradni.

A parendorfi dandár parancsnoka, egy régi katona, a katonai törvények szerint az utolsó parancshoz alkalmazta magát és fényesen visszaveretett. Az ágyúk megmentését a parendorfi síkon át, szemben az ötszörösen túlnyomó ellenséggel, csupán huszárjai vitézségének köszönhette.

A három zászlóalj gyalogság azonban okvetlenül teljesen és tökéletesen megsemmisítetik, ha Görgei rendelete szerint a parendorfi síkon át vonul vissza. A zászlóalj parancsnokok történetesen elég belátással bírtak a biztos megsemmisülést azon irányban előre látni, és a rendeltől eltérve, 36 órai fáradalmas úton, a Hanság félig befagyott mocsárain át keresztülvágták magukat Győrbe.

Görgei persze bámulatát fejezi ki ezen „elveszettnek hitt csapat” megmentése felett. Természetesen, az ő rendeletei szerint el kellett volna vesznie.

A főhadiszállás fejtelensége mellett december 16-án, a parendorfi dandár egészen sorára és Jellasics bánra volt hagyva, és Görgei parancsa állomásának odahagyására csak a „Mein Leben und Wirken in Ungarn, stb. Leipzig, F.A. Brockhaus 1852” című könyv első kötetének 123-dik lapján küldetik meg neki.

Az első kötet 207-dik lapján ismét valótlanságot ír:

„Ezen izgatásokról azonban csak akkor értesítetém, midőn azoknak következtében már három hadosztály nyilatkozott egyenesen Dembinszky parancsai alá történt rendeltetésem ellen és függetlenségem mellett, mint a feldunai hadtest parancsnoka. Sőt Kmety hadosztálya biztosított feltétlen engedelmségéről, különösen még azon esetre is, ha szükségesnek látnám Debrecen (vagyis az országgyűlés és a kormány) ellen vezetni.”

Ezen ügy engem személyesen illet s én egyszerűen kinyilatkoztatom, hogy:

Én soha se biztosítottam őt ily feltétlen engedelmségről az országgyűlés és kormány ellenében, és Görgei valótlanságot állít, midőn ezt el akarja hitetni a világgal.

Az említett izgatásokról azonban pontos tudomással bírt, mivel azokat terv szerint vezettette és izgattatta hajdani testőrtársa, Zuber őrnagy által.

A tények másik, otromba elferdítésére találok a második kötet 24-ik fejezetében, hol Győr odahagyásáról és hadosztályom elvágásáról van szó. Görgei ugyanis azt állítja, hogy június 28-án Győrből Szentmártonon át parancsot küldött hadosztályomhoz, hogy „Romándon és Kisbéren át Komáromba visszavonuljon.”

Szerző az amnestia után kurta emlékező tehetséget tanúsít az amnestia előtt tett rendelkezései iránt. Emlékezzék vissza a következő tényekre:

A Rába négy mérföldnyi hosszú folyamvonalának védelmére felállítva, eredetileg túlnyomó megtámadás esetén a fehérvári úton kellett volna visszavonulnom.

Június 27-én és 28-án az ellenség 60,000 emberrel, tehát valóban túlnyomó erővel – támad, mivel Pöltenberg tábornok és én, kikre az első roham jutott, az előbbi alig 15,000, én pedig alig 6,000 embert állíthattunk csak ellene.

Minden ellenállást céltalannak látván, odahagyom a tarthatatlan folyam-vonalt, azonban katonai point d'honneurből egy ütközettel, az ihászival, június 27-én.

A győri eseményekről nem vevén híreket, június 28-án elhatározom eredeti székelyfehérvári hátrálási vonalomról eltérni és saját belátásomból Románd felé indulok, hogy ezen irányban egyesüljek a fősereggel.

Június 29-én délelőtt 10 óraker Romádon csatakészen megérkezve, két egymásnak ellentmondó parancs által érettem utól.

A középponti iroda ugyanis Tatából június 27-ről oda utasít, hogy Romádon és Kisbéren át Nagyigmánd felé tartsak. Ezen eszme tökéletesen helyesnek látszott előttem. Mert miután később június 30-án Palotáig el tudtam jutni, június 30-án reggelre Nagy-Igmándra is elérhettem, s ott a fősereggel csatlakozhattam volna, miután tudomás szerint Nagyigmánd közelebb van Romándhoz, mint Palota, és Nagy-Igmánd jún. 30-ka délutánjáig nem volt megszállva az ellenség által. Éppen a Nagy-Igmánd felé irányzandó út előkészületeivel voltam elfoglalva, midőn június 29-én délben, Romádon egy szakasz huszár által kísért tiszt, Görgeitől Győrben június 28-kán sajátkezűleg írt parancsot hoz, melyben határozottan a székesfehérvári irányra utasítatom.

A legforróbb vágyat, a fősereghez csatlakozhatni, e parancsnak mindenesetre alárendelőnek hittem. Mert eltekintve attól, hogy későbbi keletű volt, mint a középponti iroda rendelete, okokat is kellett feltételeznem a fővezérnél, okokat – melyeket bírálgatni nem tartozott alárendelt állásomhoz, de melyeket annál inkább tisztelendőnek hittem, mivel a parancs a csatáról a fővezér által sajátkezűleg íratott, s mint legnagyobb fontosságú irat egy szakasz huszár által volt fedezve.

És erre már Görgei nem emlékszik, hanem azt írja a világnak, hogy hadosztályom június 27-én elvágottnak látszott. A középponti iroda rendeletével menti magát, melyet sajtójának ad ki, valószínűleg, hogy ez által katonai szegénységének meztelenségeit fedezze.

De nem kockáztatja egyúttal igényét az olvasó bizalmára? és számolhat-e feltétlen hitre ily ruganyos őszinteség?

Vizsgáljuk meg közelebbről a szerző katonai oldalát, a nélkül, hogy megvakíttatni engednők magunkat a taktikai és stratégiai por által, melyet szemünkbe szór.

Vizsgáljuk meg, mily rész illeti őt a működési tervekből s a legtöbb ütközetből és csatából Magyarországon az oroszok bevonulásáig. Az oroszok bevonulásáig, mondjuk, mert e bevonuláskor, a haza legnagyobb szükségében, Görgei elhagyja a háború színhelyét és Debrecenbe siet terveket kohlolni, nem Haynau s az oroszok ellen, hanem Kossuth és a kormány ellen s ekkép saját személyén kezdi a demoralizációt.

Roth és Philippovics osztrák tábornokok parancsnoksága alatt 8000 horvátból álló és 12 ágyúval ellátott rendes hadtestnek lefegyverzése fényes haditett volt. S ezt a népfelkelés vitte véghez Perczel tábornok vezérlete alatt azon időben, midőn Magyarország még nem bírt rendes hadsereggel.

És hogyan teszi neveltségessé Görgei a népfelkelést?

„A népfelkelés jött” – így ír – „s a népfelkelés ment, amint éppen hangolva volt. Rendesen azonban akkor jött, mikor az ellenség még messze volt; ha ez közelebb jött, akkor a népfelkelés elment. E jó emberek legnagyobb része kaszákkal volt felfegyverkezve, nagyon kevésnek volt ócska, rozsdás puskája, melyek csaknem épp oly ritkán sülték el, mint a kaszák.”

S még se ment szét a népfelkelés egy egész hadtest előtt, hanem elfogta azt tábornokaival és ágyúival együtt, mint később egy helyen Görgei is írja:

„A baloldali magaslatok a Sió folyóig már a megelőző este óta a tolnai népfelkelés által voltak megszállva. E népfelkelési osztály parancsnokának van tagadhatatlanul a legnagyobb érdeme e hadjárat szerencsés kimenetelében.” (Oktober 7. 1848.)

Az annak idejében nagyon csodált visszavonulás a bányavárosokba (január és február hóban 1849) nem Görgei eszméje volt; épp oly kevésbé származott tőle a visszavonulási terv Zólyomtól a felső Tisza felé.

E visszavonulás tábornoki főnökének alapos előterjesztései következtetésében történt.

De dacára e visszavonulási terv szép vázlatának és helyes kidolgozásának, a hadtest még mindig azon aggasztó kelepcebén volt, vagy gondolt lenni, melynek leverő érzetét Görgei, Pestről elvonulásakor magával vitte s melyet seregével is kisebb nagyobb mértékben közlött. Mert a csüggedés ragadós.

Hátul az utánnyomuló ellenség Götz és Jablonowsky alatt azonnal elfoglal minden talpalatnyi odahagyott tért, - oldalt, jobbról és balról, a Kárpátok óriási sziklafalai, – elől Branisko és Kluknó természetes erődítményei Schlick által megszállva. Görgei maga, a helyett, hogy egy felmelegítő szót mondott volna a sereghez e jégvilágban, legalább erkölcsi bátorságát fentartandó, „siralomházi hangulatot” enged magán uralkodni, és kétségbeesésében elhatározza, „négy rossz s a megtizedelésére érett zászlóalját” feláldozni a Braniskon, mint egy már-már elmerülő hajóskapitány, ki legelőször legnehezebb és legrosszabb áruit dobja a tengerbe. De Guyon, egy nemzet fia, mely a tengereken uralkodik, négy legrosszabb zászlóaljával nem szenved hajótörést, hanem diadalmasan felmerül Braniskon. „Az istenek a legbátrabbal vannak.”

A hadtest meg van mentve, az ellenség elveszti működési alapját, haditanácsot tart Kassán és odébb áll. Mi szabadon lélekezünk, a lakálytalan hegységet felcseréljük a gabona és szőlődús tiszai síksággal, kezünket nyújtjuk Klapka és Damjanics előnyomuló hadtestének, kezünket nyújtjuk a kormánynak. Csak Görgei vonja vissza az övét.

És mit tett ő február 5-én, a branyiskoi napon?

Ugyanezen napon, ugyanezen este, midőn Guyont a legvéresebb csaták egyikében az ellenség és a hideg ellen élet-halálra harcolva találjuk, Görgei, főhadiszállásának tisztjei által „soirée dansante-ot” (táncmulatságot – megj. F. S.) tartat Lőcsén. Ezt, „mint tapasztalt szert” rendelvényezi „siralomházi hangulatok ellen!” Személyesen ugyan nem vett részt benne „mint egyébkor”, hanem számot vet a múlttal, azon gondolat által kínoztatva, hogy vajon nem lett-e volna jobb, már Vácnál „a páncélozott proklamatió helyett” a fegyvert letenni.

A branyiskoi csata kimenetele felőli bizonytalanság kínjai közt a számvetés küszöbén áll, s egy monológban a következő gallimathiást beszéli el önmagának:

„Elkerülhetetlenül közel, nagyszerű veszélyek megismerése, ha az öntudat a szolgálót meg nem tagadja, ellenállhatatlanul felkészítet a szellemi tevékenység azon magaslatára, honnét a még reménylő tekintet a jövő fátyolán a szokottnál vakmerőbben iparkodik áthatni, hogy azon túl kedvezőbb conjuncturákat fedezzen fel; a már kétségbeeső azonban, ellenkező irányban az utak válopontját keresi, hol talán nem a helyeset választottuk stb.”

Az elkerülhetetlen, közel, nagyszerű veszély nem a „szellemi tevékenység magaslatain”, hanem Branyisko magaslatain volt, s a remélő visszapillantást nem mystikus conjuncturákra, hanem gyorsan és vakmerőn Kassára kellett volna vetni.

Ha Görgei a Branyiskonál megingatott és Kluknónál megijesztett ellenséget, táborkarának főnöke által kijelölt ezen két irányban, in flagranti egész erővel üldözöbe veteti, úgy ellenség és barát egyszerre, csakhogy különböző hangulatban ér Kassára, és Görgei megkíméli magát a nyolc nappal későbbi ostromrendelkezésektől Kassa ellen, melyeknek kivételét az ellenséges haditanács be nem várandóndónak ítélte.

Hogy pedig rögtöni, erélyes üldözésre elég erő volt, azt maga is hallgatva elismeri, mert csupán a „legrosszabb” Guyon hadosztály s részben Kluknónál a Kmety hadosztály volt tűzben, e szerint két jó, érintetlen hadosztály állt rendelkezésére. Guyon is számot vetett, hanem szuronytszegezve. És Görgei mégis gyalazza e derék hadfit, ahol csak szerét teheti, és hadteste életének megmentéséért sértő élceskedéssel és epés sarkasmussal rója le háláját. Kárhoztatja és kigúnyolja, hogy Guyon egy ízben egy ütközet előtt égett bort adatott a csapatoknak, és nem gondolja meg, hogy mennyivel megbocsáthatóbb egy vagy két korty égett bor hóban és hidegben a csata előtt, mint egy „soirée dansante” („táncmulatság” – megj. F. S.) a csata alatt.

A tiszai síkon a magyar hadsereg támadólag lép fel. Vetter tábornok készíti a tervet. Mert Görgei maga mondja (I, 301. lap):

„Vetter közölte velem, hogy előlegesen csak tömör előrenyomulásra akar szorítkozni a gyöngyösi postaúton; a Gyöngyösön túl terjedő mozdulatokat pedig az ellenségéihez alkalmazni, a támadó állást azonban mindenesetre, valamely elhatározó eseményig megtartani akarja.”

Görgei is készít egy tervet, tudniillik: Vetter tábornokot, eszméjének hátrahagyása mellett eltávolítani.

Midőn a magyar sereg Gyöngyösre megérkezett, a magyar ég is felderült. Úgy látszott, mintha Isten a tavasszal együtt egy hadsereget is küldött volna Magyarországnak. El lőnek feledve mind a kínos benyomások a hosszú téli visszavonulásból, Parendorfól Pestig, Pesttől a bányavárosokig, a bányavárosoktól a Tiszáig. Ki a mintegy a felhőkől leesett 40.000 magyart, jól felruházva, jól felfegyverezve, fegyelmezve, tiszteletet parancsoló magatartással, a hazaszeretet és lelkesülés tetőpontján látta Gyöngyösön, az lelkében előre látta a hamar bekövetkezett hét diadalt is.

Kossuth, a nemzet elnöke és kedvence, e hadsereg teremtmője, átadta azt Görgei kezébe és parancsa alá helyezé Damjanicsot, a szolnoki hőst és Klapkát, a tarcali győzöt. Görgei

átveszi a hadsereget a branyiskoi, szolnoki és tarcali diadalokkal, mint átvette Vetter tervét, – és elhatározza: hogy Kossuthot félretolja.

A következő mozdulatokhoz, melyek az isaszegi csatát eredményezték, nem Görgei, hanem Klapka készíté a tervet; Görgeinek némi aggályai vannak, azonban mégis „a Klapka-féle terv kivételére szavaz, mivel Windischgrätz ellenében stratégiai vétek is megjárja.”

De hát miért nem terjesztett elő jobb tervet? Ha már Windischgrätz Klapka stratégiai „vétekeivel” is megverhetni hitte, mi lett volna még eredménye a saját stratégiai „erényeinek”? Hiszen kötelessége volt új tervet előadni, ha Klapkáé nem tetszett, s nem kellett szavazni ott, hol mint fővezérnek joga volt parancsolni.

Különös! Megbírálhatja Klapka tervét a közönség előtt, azonban a front előtt hallgatva fogadta el.

A 7-ik hadtest egy része, Gyöngyöst elhagyva, Hatvannál az ellenségre bukkan és megtámadja.

Görgei így ír:

„Én a hatvani ütközet alatt szándékosan gyöngyösi főhadiszálláson, tehát a csatától távol maradtam, nehogy helyettesemet a 7-ik hadtestnél, első fellépésében mint önálló parancsnok, a cselekvés alatt megzavarjam.”

A restség ezen takarója alatt, mely egy fővezérhez nem méltó, s melyet már Branyiskónál is használt, Görgei távol maradt a csatától, s még ezenfelül ilyforma következtetéseket von, hogy a csatától távolléte miatt jövő esetekre is előre kimentve legyen.

„A hatvani győzelem arra határozott engem, hogy jövőre minden hadtest-parancsnoknak szabad kezet engedjek feladatának megoldásában, s csak válságos pillanatok alkalmával vegyek ebben részt.”

A feladatokat pedig a hadtest-parancsnokok részére, vagyis a terveket, Görgei, stratégiai tanácsadóitól veszi, majd itt, majd amott, – a cselekvés alatt a főhadiszálláson marad, nehogy az önálló hadtest parancsnokokat megzavarja; mi történik tehát drága idejével?

Eltékozolja azt a haza, a kormány s a hadsereg ellen szótt ármányokban, és vidor főhadiszállásán vak és siket marad a hallatlan vér és vagyoni áldozatok iránt, melyekkel őt a nemzet bizalom teljesen elhalmozza.

Ha a szeszély őt a csatárra kergeti, ezt „válságos pillanatnak” nevezi. Ily „válságos pillanat” állt be az isaszegi csatában (Április 6-án). E napon Görgei nem is maradt főhadiszállásán Dányon, hanem néhány kísérőjével elment Kókára, s ezt kísérőin s a vendégszerető kókai lelkészen kívül senki se tudta, még a főhadiszállás sem. Kókán „vagy a háborítatlan előnyomulást vagy a netaláni összeütközés kezdetét szándékozott bevárni.”

Kókán nem voltak csapatok, hanem volt jó asztal. Görgei ismét számot vetett a múlttal és a kókai lelkészről csak délután 3 órakor vált el, midőn egy huszár, ki paripáit vezette, esetlegesen egyúttal jelentést tett neki az isaszegi csatáról.

A csatárra érkezve, tagadhatatlanul megilleti őt az érdem, hogy egy vagy két rendtelenségbe jött zászlóaljat megállított, de hogy a diadalt előidézte, vagy hogy az Aulich- és

Gáspár-féle hadtestek célszerű elhelyezése és felhasználása által az ellenségnek biztos és elkerülhetetlen vereséget készített volna, ezen érdem nem illeti meg őt.

Aulich tábornok, a legelső ágyúlövéseket meghallván, ösztönszerűen felkeresi a csatátér, Gáspár tábornok azonban, a diszposícióval kezében, megelégedett Baggal és Aszóddal, és kényelembe helyezte magát Aszódon, mint Görgei Kókán.

Egy egész hadtest, mely 16-18 jó zászlóaljából, 3 huszárezredből és 70 ágyúból állt, a hadtestparancsnok büntetésre méltó közönyössége és tudatlansága miatt nem vett részt a csatában. Mily könnyen lehetett volna visszaverni a két kimerült ellenséges dandárt, mely a besenyői zárdánál a jobbra és balra könnyen befoglalható és megkerülhető defilék öblét tartotta megszállva, s hogyan végződött volna az isaszegi nap, minő sorsot kellett volna ott az ellenségnek találni!

De Görgei erősen ragaszkodott maximájához: az önálló hadtestparancsnokokat feladatuk megoldásában meg nem zavarni, és nem zavarta meg Gáspárt Aszódon, valamint hogy ez se zavarta meg Görgeit Kókán.

Másnap elkészítettett a további működési terv Gödöllőn. E terv, szerény nézetünk szerint, a stratégia remeke. Ítéljenek azon szavazatképes olvasók, kik akkori állásunkat, valamint az ellenségét is ismerik. A tervet szóról szóra adjuk, nehogy Görgei könyvének legjobb részét elhalgassuk. (II. 15. lap.)

„A 7-ik hadtest a fót-dunakeszii vonalra nyomul és kettévágja az egyenes közlekedést Vác és a fővárosok között, úgy a Dunán, mint annak bal partján.”

„A 2-ik hadtest (Aulich) egy kis önálló hadoszloppal erősítve, megszállja a kerepesi postautat, a keresztúri utat és a szolnoki vaspályavonalat.”

„A nevezett két hadtest illető állomásából demonstrál Pest ellen.”

„E közben a 3-ik (Damjanics) és az 1-ső (Klapka) hadtest Gödöllőről a legrövidebb vonalon előnyomul Vác felé, beveszi e várost, ha netalán az ellenség megszállva tartaná, és megállapodás nélkül folytatja útját Rétságon, Nagy-Oroszin, Ipolyságon és Léván át.”

„Mihelyt a legutóbb megnevezett két hadtest Vácot bevette, a 7-ik hadtest két szárnyadosztálya Dunakesziről utánuk nyomul, miközben a központ hadosztálya (Kmety) egyedül folytatja a Pest elleni demonstrációkat, ez által eltakarva másik két hadosztály elvonulását.”

„Miután végre a 3-k és 1-ső hadtest két harmadrésze Vác városát a kijelölt úton Léva felé elhagyta, a 2-ik hadtest (Aulich) azon kívül, melyre eddig utasítva volt, átveszi a Kmety hadosztály demonstratio-vonalát is, miközben az utóbbi Vácra vonul és ott marad.”

„A Vácra át Lévának tartó főhadoszlop további működéseit a Garam folyóni átkelés és Komárom felszabadítása képezendi.”

De ezen egyszerű nagy terv megint nem Görgeitől, hanem a hadseregnek – szintén, mint Görgei, ideiglenes-táborkari főnöke, Bayer ezredestől származik.

A hadsereg e terv szerint lát a dologhoz. Minden, de minden sikerül – Görgei nélkül. Megtörténik a váci ütközet (ápril 10-én) és a nagy-sarlói csata (ápril 19-én).

A váci ütközet alatt nem zavarta meg Damjanicsot, sem Klapkát, s csak a válságos pillanatban jelent meg: – a csata után; felakasztat egy osztrák kémet és eltemetteti Götzt, ellenséges osztálytábornokot. Ezek Görgei egyedüli érdemei a váci ütközet körül.

És hol van Görgei az elhatározó nagy-sarlói csata alatt?

A lévai vár romjai közt, – három órányira a csatatérről. Ő maga beszéli:

„Én szintén Léván maradtam, bár éppen akkor, midőn az első ágyúlövések hallatszottak, Zsemlelérre akartam lovagolni, hogy ugyanott a hídverést, valamint a 7-ik hadtest két harmadrészének átkelését lehetőleg előmozdítsam.”

„Személyesen akartam ugyanis a csata vezetésében részt venni, de csak úgy, ha az határozottan kedvezőtlen fordulatot venne; és hogy éppen ezen esetben lehetőleg hamar kéznél legyek, nem hagyhatám el a lévai régi vár magas romjairól az ütközet folyamat jobban lehetett közvetlenül szemlélni, mint bármely közelebb eső pontról, sat.”

„E napon sorainkban nem voltak szökevények, ellenkezőleg, annál több volt az ellenségénél ezen portékából.”

„Azonban dacára előleges intézkedéseimnek, amelyeket a csataterén, valamint a zsemleléri hídverésnél történő dolgok időnkénti állásárról leggyorsabb értesítésem iránt tettem, mindezt csak április 19. és 20. közt késő éjjel tudtam meg Damjanics tábornok azon írásbeli jelentéséből, hogy az ellenséget megszalasztotta.”

Hogyan? Görgei három órányiról, és madártávlatból akar egy csatát vezetni? A lévai vár magas romjairól csupán távoli sötét csoportokat és lőporfüstöt lehetett látni. Emberi szem azonban, a lévai romokról nem különböztetheti meg a barátot az ellenségtől Nagy-Sarlónál.

És Görgei mégis el akarja hitetni, hogy e pont kedvezőbb a csata vizsgálására, mint minden közelebb fekvő? Mi nem hisszük, s ő maga sem hiszi. Sőt ellenkezőleg, e pont oly kedvezőtlen, hogy csak „késő éjjel” érkezett oda a győzelmi jelentés a vizsgáló Görgeihez.

Görgeinek e makacs ragaszkodása a lévai régi romokhoz még nincs kellőleg felvilágosítva.

Miért – kérjük – miért ily sok ragaszkodás egy régi rom, s oly kevés a haza kormánya iránt?

A nagy-sarlói csatát Komárom felszabadítása követi.

„Komárom teljes felszabadításával” – írja Görgei – „kielégítőleg sikerült a táborkari főnök által Gödöllőn, az isaszegi csata után készített működési terv kivitele.”

Mi történik Komárom felszabadítása után?

Görgei egy kiáltványt intéz a hadsereghez, melyben a többi közt ez áll: „A mieink közül sokan azt hiszik, hogy az óhajtott jövő már el van érve. Ne ámítsátok magatokat! E harcot – nem egyedül Magyarország Ausztria ellen, Európa fogja azt kivívni, a népek legszentebb természetes jogaiért, a bitorló zsarnokság ellen.”

„És a népek mindenütt győzedelmeskedni fognak.”

„És minthogy bennem uralkodik azon élő hit, hogy közületek senki se tenne egy nyomorult életet a dicső halál élébe, hogy mindnyájan érzitek velem, miképp lehetlen egy

nemzetet leigázni, melynek fiai hasonlók a szolnoki, hatvani, tápióbicskei, isaszegi, váci, nagysarlói és komáromi hősökhez, így tehát, még csata legiszonyúbb dörgésében is, ezen-től csak egy szóm van hozzátok:

„Előre, bajtársak, előre!”

„Gondolatok erre, midőn a harcra készültök!”

Görgei megtartotta szavát.

Egy lángra gyújtó kiáltvány álarca alatt, e kiáltással: „Előre, bajtársak, előre!” elvezeti a hadsereget, h á t r a, Buda ellen.

E sajtóhiba ölte meg Magyarországot.

A budai út méreg volt. A gyöngyösi szép hadsereg s az egyenesszívű nemzet öntudatlanul bevette azt a fővezér kezéből. A méreg egy szabadságot lehelő kiáltványba volt burkolva.

Stratégiailag ő, és csupán egyedül ő ölte meg Magyarországot a budai út által.

Mert beszéljünk népszerűen katonailag:

Mi a háború célja?

Az ellenség megsemmisítése.

Mikor és hogyan semmisítetik meg az ellenség?

Egy főcsata után, melyben legyőzetik és üldöztetés által annyira szétszóratik, hogy nem képes többé magát összeszedni.

Görgei ismeri ezen elveket, mert mentegezni iparkodik magát, hogy nem követte Ko-márom felszabadítása után.

A 2-ik kötet 8-ik fejezetében hosszú sorát hozza fel az okoknak, melyek miatt nem Bécs-et fenyegette, hanem Budára ment. Okainak sora hasonlít azon 30 mérföldnyi hosszú vonalhoz Hochstrasstól a Vág folyóig, mely egyik szárnyán se volt fedezve, s melyen az osztrák sereg szedte magát össze nagy bajjal, és honnét a jövő eseményeket várva, nyugodtan nézte Buda ostromát. Görgei a felhozott okokkal mindent és semmit se bizonyít. A ki mindent megszáll, semmit se száll meg; ezt tanítja a hadi tudomány.

Hogyan indokolja egyébiránt Görgei budai útját:

I. April 14-kével.

„Az egész 7-ik hadtestben” – így ír – „valamint Damjanics és Klapka hadtestében is oly hangulat látszott uralkodni, mely mi sem volt kevésbé, mint kedvező az új törvény” (t.i. a függetlenségi nyilatkozat) „iránt, e szerint tehát komolyan félnem kellett, hogy a hadsereg közel van feloszlásához.”

Valótlan. Nem az egész 7-dik hadtestben, mert az én hadosztályom, mely ezen hadtestnek harmadrészét képezte, határozott híve volt a kormánynak, s a kormányzó Kossuthnak, sőt kész volt magát Görgeit a kormány parancsára felakasztatni vagy agyonlövetni

Damjanicsnál nem, mert ez – mint később a II. kötet 384. lapján olvassuk – „a komáromi viták óta Görgei határozott ellenei közé tartozott.” A komáromi vitákat azonban a Görgei s a kormány közti egyenetlenség idézte elő. Damjanics tehát, mint ismeretes határozott jellem, a kormány részén állt, melyet bizonyára meg is védett volna Görgei minden merényétől.

Klapka nem, mert „Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen” című munkájában ápril 14-éről kifejezett nézete Görgeinek ezen állítását tökéletesen megcáfolja.

Marad tehát a 7-ik hadtestkét politikátlan hadosztálya s a főhadiszállás. E két hadosztály iskolázott csapatokból állt, melyek nem igen törődtek Görgei ármányaival s a vezényszónak engedelmeskedtek.

A kendőzetlen kárhözhatása e határozatnak tehát csak azon tisztekre szorítkozik, kik Görgei legközelebbi környezetében, ápril 17-én véletlenül a lévai főhadiszálláson voltak.

Valjon e történetesen Léván volt tisztek a hadsereg organumát képezték?

Nem, – ők azon asztal organumai voltak, melynél nekik a fővezér, demoralizáló rendszerénél fogva, ülési és szavazati jogot adott. A vitéz tisztek nem a főhadiszálláson voltak, hanem állomásaikon, a csapatoknál, s a nagysarlói csatához készültek.

Ezen 8-ik fejezetben egyébiránt egy sajtóságos okoskodást találunk, melynek rövid tartalma a következő:

Görgei függetlenségi nyilatkozat által a hadsereget a feloszláshoz közel látja.

Hogy ezt megakadályozza, Európa függetlenségét proklamálja „a népek legszentebb természetes jogaiért, a bitorló zsarnokság ellen.”

És azt mondja, hogy e „merész kísérlet”: t.i. Európa függetlenségi nyilatkozatát, - hála azon népszerűségnek, melyet ő, nevezetesen a fővezérségnél élvezett, - a legjobb siker követte.

Ha a fogad fáj, vágd le a fejedet.

Görgei nem üldözi az ellenséget, hanem Budára megy, mert:

II. „A csapatok rosszak voltak s csak egy kis részök volt jó.”

De h é t, egymásután megnyert csata által be van bizonyítva, hogy az ellenség csapatai még rosszabbak voltak.

Akár azt mondjuk: az ellenséges csapatok jók, de a magyarok még jobbak voltak; akár pedig, hogy a magyar csapatok rosszak, de az ellenségei még rosszabbak voltak: az egyre megy ki s nem ok arra, hogy a megvert ellenség ne üldöztessék.

Buda ostroma egyébiránt döntő bizonyítványa annak, hogy mily rosszak voltak a csapatok. Mindenki lépést tartott ott a 3-ik és 9-ik zászlóaljjal, – azon kis jó részszel t.i., melyet Görgei kíván értetni.

III: „A reményteljes fiatal hadsereg legnagyobb részét” – állítja tovább Görgei – „még mindig nem lehetett hosszabb időre, mint egy napra közvetlenül előre ellátni eleséggel.”

Egy napi eleség? Elég. Hetven század huszár, kikkel Görgei rendelkezhetett, felesleges számban található ágyúkkal és komáromi lőszerrel egy nap alatt véghez vitte volna a tökéle-

tes szétverést. Hiszen az ellenség rendületlenül futott s a zavarban nem volt már ideje a hátrálási vonalt meghatározni, mint erről Görgeitől már Nagy-Sarlónál igen bölcs oktatásokat kap.

IV. „A legtöbb hadtestek tábora” – írja Görgei – „ezenfelül betű szerinti értelemben hemzsegett a tiszt, altiszt és markotányos fogatoktól.”

„Ezen székérvár, mely a hadseregtől elválhatlan volt, a már annak akadálytalan előnyomulását is rendkívül gátolta, a véletlen által igényelt minden oldalmozdulatot nehezen megfejthető problémává emelt, s a hadvezér minden gondolatát a hátrálás netaláni szükségességére, hajmeresztővé tette.”

Szomorú hadvezér, kinek hajai meredeznek a tiszt-, altiszt- és markotányos fogatok előtt! Ez még egy jó Grand-Profoszt se hoz zavarba. Két sor: „ily kocsik tulajdonosi a győzelemre akadályozólag hatnak, következőleg hazaárulók, s oly eljárás követendő velök, minő Zichy gróffal követtetett.” Aláírás: Görgei. És a székérvár szét van rombolva, s a probléma meg van fejtve.

V. „Az orosz intervenció.”

Különös ok! Mivel a hadifoglyok az oroszok bevonulásáról beszélnek, s ő elhiszi, tehát nem üldözi az ellenséget. – Vajjon nem volt-e annál fontosabb, az ellenség legyőzését még az oroszokkali egyesülése előtt befejezni?

VI. „Lőszerek hiánya.”

Ürügy. Hiszen Görgei, Buda ostrománál maga bevallja: „hogy az élénk vetágyú tüzeleshez, a szükséges lőszerek, kivételképpen, esetlegesen a komáromi vár készleteiből merítettek.”

De mi szükség is volt már sok lőszerre? Egy hétszer megvert ellenség megsemmisítéséhez nem kell nagyon sok lőszer, hanem inkább jó huszár szablyák. Mennyi lőszer van hetven huszárszázadban s jó kardjaikban.

VII. Vélemény-különbség a stratégiai tanácsadók közt, t.i. Klapka tábornok, ki (állítólag) Budára, és a tábornoki főnök közt, ki a támadó működések folytatására szavazott.”

A győztesnek legjobb stratégiai tanácsadója és útmutatója a futó ellenség. Görgeinek a 70 század huszárral a haubitzokkal kellett volna haditanácsot tartania. De már ha teljességgel tanácsra volt szüksége, miért nem tartotta magát kizárólagosan tábornoki főnökéhez, kinek egész stratégiai bizalmát bírnia kellett, a Gödöllői helyes terv miatt?

Követtetett-e valaha nagyobb visszaélés a stratégiával s egy fővezér állásával? A kormány a hadsereget, s a hadsereggel a haza jó vagy bal sorsát Görgei kezébe teszi le. Ő elég szerencsés oly tábornoki főnököt találni, ki minden stratégiai hiányjain segít. Míg a dolgok rosszul folynak, betűszerint követi e tanácsadót, de mikor a hadisten nyájasan pillant rá, nem hallgat a jó tanácsra, s hadvezéri élceivel, szeszélyeivel és makacsságával ekképp lassankint előkészíti a haza elestét.

Nem lehet-e itt elmondani azt, mit ő oly szívesen vet mások szemére: „A szerencsétlenségben gyáva, a szerencsében fennhéjázó?”

A budai út utolsó okául, a következőt hozza fel Görgei:

VIII. „Esélyek a kiegyezésre.”

„Midőn tehát – így ír – Klapka indítványára szavaztam, mely abban állt, hogy Buda bevétele előzze meg az ellenséges deréksereg elleni támadó működésünk teljes erővel folytatását, ezt azon meggyőződésből tevém, hogy a kísérlet, egyezkedést létrehozni az osztrák kormány s a magyar országgyűlés közt, az 1848-ki alkotmány alapján, sokkal több eséllyel bírand, ha a budai vár a mi hatalmunkba kerül, – mintsemha, dacára diadalmainknak, és színleg Bécsset fenyegető támadó működéseinknek az ellenség kezei közt marad.”

Itt van tehát a dolog veleje.

Nem april 14-ke,

nem a rossz csapatok,

nem az élelmiszerek hiánya,

nem tiszti, altiszti és markotányos fogatok,

nem az orosz intervenció,

nem a stratégiai tanácsadók véleménykülönbségei határozták el a Buda elleni hadjáratot, hanem a kiegyezkedés esélyeinek keresése, még pedig az esélyek keresése a diadal tetőpontján, hol az ember, egyébkor az ellenség saját akaratának elfogadására kényszerítheti.

Ezen esélyek akkoriban a Csallóközben voltak, hol a megvert és szétugratott ellenséges hadsereg nagy bajjal iparkodott magát összeszedni. De Görgei nem ott kereste, hanem Budán, május 4-től 21-kéig, éjjel, nappal. Ott pedig nem voltak és később már Csallóközben sem voltak. Mert május 4-től 21-kéig terjedő drága időben eljöttek az oroszok, s az esélyek átmentek az ellenséghez, Ausztriába. És látható és láthatatlan esélyek érkeztek Ausztria számára.

A látható esélyeket Paszkievics gróf, varsói herceg és tábornagy vezette, s ezek a következők voltak 168 zászlóalj, 138 lovasszásad, 52 század kozák, 48 üteg, 528 ágyú, 68 tábornok, 353 törzstiszt, 3,177 tiszt, 14,990 altiszt, 5,914 zenész, 132,626 közlegény, 5,891 non combattant, 26,195 front ló, 11,304 tüzérségi ló, 13,709 vontató ló; és Lüders, vezénylő gyalogsági tábornok és tábornok-segéd, ezen esélyek pedig a következők voltak: 28 zászlóalj, 16 lovasszásad, 18 század kozák, 7 üteg, 56 ágyu, 11 tábornok, 547 tiszt, 2,512 altiszt, 992 zenész, 23,565 közlegény, 962 non-combattant, 4,649 front ló, 2,053 tüzérségi ló, 1,821 vontató ló.

A láthatatlan esélyek pedig sz.-pétervári kabinetben maradtak.

És most nem Magyarország, hanem Görgei fekszik az orosz cár ő felségének lábainál, és pedig a ”famagasságú Görgei, ki egyszerre oly pici és parányi, hogy alig nagyobb, mint kápolnai gránátosaink medvebórsüvege.”

E kétségbeesett helyzetben így szólt:

„Fájdalmasan éreztem a használatlan elmúlt hónapok veszteségét. Most már csak he-
tek szerint számláltam Magyarország létezését. Ezek legalább ne múljanak el használatla-
nul. Néhány hét is elég volt egy utolsó, kétségbeesett eltökélés valószínűsítésére.”

Ezen idő nem is múlt el használatlanul. Néhány hét is elég volt a hadsereg megkezdett demoralizálását Világosnál befejezni. Mert a ravasz Görgei egy lopva odavetett pillantással biztosan előre látta az „orosz lovagiasságtól” nyert pisztoly-ajándékban személyes amnesztiajának előzményeit.

„Magyarország lakosságának nagy részével” (mond igen helyesen a „Der Feldzug in Ungarn im Sommer des Jahres 1849”¹⁶² című hivatalos munka, 416. lap) „az ember akarata ellen is azon meggyőződésre jut, hogy Görgei – akár rövidlátásánál fogva a politi-
kai ügyekben, akár makacssága és büszkeségénél fogva, – szándékosan fel tudta tartani a
csalódást csapatai közt, hogy az orosz sereg előtti fegyverletételüket előidézzék s így legalább
saját személyét megmentse az érdemlett halálbüntetéstől. Mert természetes és elleneinek
nagylelkűségén alapuló volt, hogy azon embernek vétkei iránt elnézést gyakoroltak, ki
példát adott a meghódolásra. De Görgei, valamint mindazok, kik őt követték, az elvakult
makacsság ezen tette által nemzetének zreite döntötte mély nyomorba és szerencsétlenség-
be, és átkukat vont a saját fejére.”

Görgei Arthur, mint fővezér, sokat keres és sokat akar. Majd esélyeket keres a kiegyez-
kedésre, majd saját hadseregének soraiban az egyenletlenség szellemét akarja kijátszani,
majd az elbizakodás szellemét akarja saját hazájának kormányánál megsemmisíteni, majd
hajózható vizet keres a haza megmentésére az olműtzi Scylla s a debreceni Charybdis közt,
majd az 1848-ki szentesített alkotmány alapján compromissz akar a Lajtán inneni és túli
ideiglenes kormányoknak, még az orosz interventio tényleges megkezdése előtt feltukmál-
ni; csak egyet nem keres és nem akar keresni, a mit pedig a fővezérnek keresnie kellene: az
ellenséget és a diadalt.

Vajon működési tervek-e ezek? Vajon nagy tábornok-e Görgei, mint egy angol lap, „the
Examiner” 1853-ik évi május 15-ki száma állítja: „As a General was Görgei undoubtedly
great?” („Görgei tábornokként kétségtelenül nagy volt” – megj. F. S.) Nem, Görgei nem
nagy tábornok, még csak nem is kicsiny. Ő nagy vegyész, ki Magyarországot stratégiai úton,
vegytanilag feloldozta. Ő őrmester, bátor őrmester, egyéb semmi. Egyik vagy másik rendet-
lenségbe jött zászlóaljat rendbe tudja szedni, vagy valamelyik futó nyargonc orra elé oda tud-
ja tartani a kardot. Ezek oly elbeszélések, melyek egy őrmester szájába illenek. Az ellenség is
így ítélte meg őt. Kegyelmet kapott, mint az egykori magyar hadsereg valamennyi őrmestere.

És miért indult el Buda ostromához rossz csapatokkal és ostromszerek nélkül?

„Annak oka – így ír – hogy spitzbergel ütegpítéshez az első réslövésig egy hét múlt el,
egyenesen és egyedül az akkori komáromi várparancsnok Guyon tábornok szűkkeblűsége
volt oka, ki az ostromszerek kiszolgáltatását megtagadta.”

162 Wilhelm von Ramming: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres
1849, Pesth, 1850

E vádnak nem adunk hitelt. De feltéve, hogy Guyon a szükséges ostromszerek kiszolgáltatását csakugyan megtagadta Görgeinek – ki különben az efféle sommás eljárást szerette – erőszakkal kellett volna azokat elvennie. Hiszen 1849.-diki március elején, Tiszafüreden eléggé bebizonyította képességét az ily erőszakoskodáshoz, midőn, mint alparancsnok a főparancsnokot letette. Itt, mint ott, a körülmények segítségére siettek.

Pered erőszakolásáért (Forcirung) Asbóth ezredest kárhóztatván, így ír:

„Az erőszakolás tudomás szerint a legnagyobb ár, melyet az ember a háború színpadán egy helyért fizet. Önálló parancsnok, ki szükségtelenül erőszakol, tékozló. Tékozlók pedig gondnokság alá valók.”

Szép és igaz törvény, de ezen esetben egyúttal ítélet is a törvényhozó ellen.

Mert mi volt Pered erőszakolása, Buda erőszakolása mellett? Mi volt Pered erőszakolása Csallóköz utólagos erőszakolása mellett?

Annyi, mint könnyű ájulás a halálhoz képest. Pered erőszakolásából hamar felépült a visszavert kis rész. Budánál a hadsereg saját vitézsége alá temette magát.

Ellenséges írók hajlandók a budai út által elkövetett vétket Kossuthnak tulajdonítani, ki uralomvágyában a budai királyi várt szerette volna mielőbb hatalmában látni. Ha azonban az ember nyugodtan visszaképzeli magát az események színhelyére, éles szemmel vizsgálja a Görgei által felhozott okokat, és fürkésző pillantást vet e szeszélyes ember sötét lelkébe: akkor csupán a Kossuth elleni kiirthatatlan gyűlölet maradhat meg e gyanúban. Ha Görgeinek becsületes szándékai lettek volna hazája iránt, úgy mint fővezérnek, semmi sem állt útjába, a diadalok láncolatát Komáromnál az ellenség tökéletes megsemmisítésével befejezni; semmi, mondjuk – mert ha akarta, még a kormány irányábani engedetlenségét is megbocsáthatóvá tudta volna tenni stratégiai kényszerűség által. Ha valaha, mióta a világ áll, érvényesek voltak stratégiai tekintetek, úgy bizonyosan érvényesek voltak Komárom felszabadítása után, és toll nem képes levenni Görgei vállairól a bűnt, hogy ott az ellenséget nem üldözte.

Azon férfi, kiről biztosan állíthatjuk, hogy a kedvező pillanatot Komáromnál felhasználta és Magyarország ügyét diadalmasan fejezte volna be – Bem József tábornok, Erdély Blüchere volt.

„Bem megjelenése” – írja Görgei – „reám nézve kellemetlen volt. Nem tudtam, honét jön és mit akar. Hirtelen felmerülése Bécsben, mely még most sincs megfejtve előttem, ottani működése, melyet csak hirből ismertem, és most szintoly megfejthetetlen önfeláldozás hazám védelméért, melyet ajkán hordott, azt gyaníttaták velem, hogy ő is olyan divatos – forradalmi – harcias stílusú kalandor lovag.”

E tekintetben Görgeit az ellenség ítéletére utaljuk, ki Bem tábornokkal Erdélyben ismerkedett meg és ki a már feljebb is említett „Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer 1849” című hivatalos munka 531-ik lapján ezeket írja:

„E vezér (Bem) hadjáratainak valóban igazságot kell szolgáltatnunk. Rosszul fegyelmezett csekély erővel, mely oly sok vereség és veszteség után még fennmaradt, körülvéve túlnyomó haderőktől, és napról napra szűkebb térre szorítva, e harcedzett vezér mindig a legjobbkor és a határozó ponton jelent meg, hogy jelenléte és példája által felbátorít-

sa a csapatokat, és a mindenesetre egyenetlen harcot, makacssága és ügyessége által oly hosszúra nyújtja, a mint csak e jó utak által átmetszett hegyes vidéken lehetséges. Benső helyzetének előnyeit kitűnően tudja felhasználni, és csapatainak különös mozgékonyasága által gyámolítva minden fenyegetett ponton, ha nem is túlnyomó, de elegendő erőt gyűjt össze arra nézve, hogy a hegyes vidékek által nyújtott előnyök mellett a harcot folytathassa. Ezen ügyes és gyors mozdulatok által mintegy sokszorozza haderejét, sőt többször határozó ütközeteket is kockáztat. Valahányszor a szerencse és a haderők aránya reá nézve kedvezőtlen, mindannyiszor a legjobbkor el tudja magát vonni a tökéletes megsemmisítés elől, sőt visszavonulását az egyik vagy másik szárnyra eszközli, hogy a győztest rövid idő múlva újra fenyegethesse. Váratlanul és merészen jelent meg mindig újra ott, hol megsemmisítettnek hiszik, és nem ritkán meglepőleg megelőzi az ellene szándékolt támadást, stb.”

Hagyja tehát Görgei békén nyugodni Aleppóban a hősi hamvakat!

Mit keresett Bem Bécsben és Magyarországon?

Esélyeket – nem személyes amnestiára, hanem Lengyelország helyreállítására. Kereste az esélyeket, nem mint egy kalandor lovag, ki síralomházi hangulatban vet számot a multtal és kétségbeesésében az orosz amnestia keresztéhez csúszik, hanem mint egy hős a régi időkől, ki törhetetlen vitézséggel halad a veszélyek pályáján, uralkodva sorsa felett, akár a diadal napja, akár a szerencsétlenség balszavazata világot felette.

De dacára lángoló hazaszeretetének, dacára a rendkívüli iránti vonzalmának, fényes és szerencsétlen diadalútja után, Ázsiában, török sírba kellett szállnia. Dicsőség, szerencsétlenség és hús seb, ezen egyedüli barátjai kísérik őt utolsó nyughelyére. Az ágyúk hallgattak, mert nagy mesterük megszűnt élni.

E hús lengyel-magyar sebre pillantson Görgei, és emlékezzék hadvezéri durvasága miatt a komáromi csatában kapott egyetlen fejevágására, és ne beszéljen Bem tábornokról és fékezze megjegyzéseit.

Mert ha Götz ellenséges tábornok koporsója méltó volt Vácon Görgei-vállán hordoztatni, és magyar ágyúk dörgésével kísértetni – ha Görgei a hős Schlick hivatlan magasztalójává tolja fel magát, és az ellenséges tábornokok tetteit hízelgő csúszás-mászással bámulja, – akkor a vitézek legvitézbbje, Bem József tábornok sírjának joga van ahhoz, hogy Görgei tollának éretlen megjegyzései által be ne mocskoltassék.

Bem József élete és működése nem jelent meg két kötetben. Megtört testi erejének, mely óriási feladatának fáradalmai miatt idő előtt aggá lett, nem volt ideje az amnestia magasztalását megírni, ő Erdély hegyeire és völgyeire bízta, hogy beszéljenek vitézségének csodáiról.

Még a törökök is megvédelmezték e nevet és szerencsétlenséget életében Ausztria és Oroszország ellen, és halála után emléket emeltek neki török sírirtással; mert tudták, hogy a német sírirtatot számára – egykori fegyvertársa – Görgei Artur fogja megírni.

Azon frivol élcek se képesek Görgei ártatlanságát bebizonyítani, melyeket Mészáros altábornagy neve körül szór.

Mészáros altábornagy a magyar becsületesség, magyar vitézség, magyar hűség, magyar hazaszeretet jelképe. Őt a magyar király rendelte el Olaszországból. Görgei „Barthányi

Lajos gróf hivatalos jalkiáltására” hagyta oda a vegytant, mint az első kötet első fejezetének első sorában alattomosan céloz a haza szorult állapotára.

Mészáros helyet engedett fiatalabb tehetségeknek, mihelyt ilyenek mutatkoztak. – Görgei egy előkelő kivégzéssel csempészte el a fővezéri pálcát, s mihelyt ura volt a kétélű fegyvernek, minden jó elemet eltávolított magától.

Mészárosnak voltak esélyei kegyelmet nyerni, de ő nem akarta becsületben megöszülni hajait, életének alkonyán meghazudtolni.

Lehet, hogy Mészáros Tisza-Füreden kiűrtett egy palack bort Görgeivel, – ez háborúban, becsületes emberek közt nem vétek; de vétek a becsületességgel játékot űzni, oly emberekkel szemben, kiknek saruszíját megoldani nem méltó.

Görgei nincs zavarban, ha oly emberek jellemzéséhez kell adatokat szolgáltatnia, kiket nem ismer; de miért nem olvasunk semmit táborkari főnökének jellemzéséről, néhány jó tervén kívül?

Bayer ezredes az egész világ előtt nyíltan bevállá köztársasági elveit, és Görgei mégis eltúrte őt maga mellett, sőt megengedte neki, hogy a tűztől mérföldnyi távolságra úgy elhelyezkedjék a biztos főhadiszálláson, mint valamely elpuhult helyőrségben.

Ez azért van, mert Görgei ezen ember tervéből élt, és nem kérdezte, mint Bemnél: „honnét jött és mit akart?”

A gyűlölet Kossuth, egykori kormányzója ellen, azon központ, mely körül Görgei egész dialektája forog.

A kormányzó helye nem volt a tűzben, hova őt Görgei mindig kívánja, sem a komáromi várban, míg ott más parancsnok volt, hanem a nép közepette. Innét küldött ő sereget sereg után a fővezérnek, és felemelte őt a magasságba ékesszólásának egész hatalmával egy nagykor napjaiban. Görgei megrontotta a hadsereget, s most egykori kormányzóját a sárba iparkodik tiporni.

Görgei gyűlölete könnyen megfejtethető.

Ő egész életét 1848-ig Magyarországon kívül töltötte, az ország törvényeit s a szokást „a szerencsétlenséget a szerencsénél többre becsülni” – éppen nem, s a magyar nyelvet csak alig ismeri.

Görgei könyvében több hadtani szemfényvesztést talál a barát és ellenség, mint amennyi eszméje volt szerzőnek a cselekvés korában. De mi a könyvben nem az író szavait, hanem a hadvezér tetteit keressük.

És találjuk:

B r a n y i s k o n á l: a tervet a táborkari főnöktől, a kivitelnél: Guyont;

H a t v a n n á l: a tervet a táborkari főnöktől, a kivitelnél: Gáspárt;

I s a s z e g n é l: a tervet Klapkától, a kivitelnél: Damjanicsot, Klapkát s Aulichot;

V á c n á l: a tervet Damjanicstól és Klapkától, a kivitelnél: ugyanazokat;

a P e s t előtti demonstrációknál: a tervet a táborkari főnöktől, a kivitelnél: Aulichot;

N a g y - S a r l ó n á l: a tervet Damjanicstól és Klapkától, a kivitelnél: ugyanazokat;

Komárom felszabadításánál: a tervet a tábornoki főnöktől, a kivételnél: a balszárnyon Klapkát, a centrumban Damjanicsot és végre a jobb szárnyon Görgeit.

Komárom felszabadítása után Görgei önnállólag működik, és elvezeti a sereget Budavár fényes sírjába.

Katonai érdemei e szerint igen korlátolt mérvre szorítkoznak.

A magyar hadsereg a harc zajában, minderről nem hallott és mindebből nem látott semmit. Csupán azt látta, hogy egyik manöuvre a másik után sikerül, bámulta a helyes intézkedéseket, amelyeket a fővezér geniusának tulajdonított, és saját vitézségének sikerétől elvakítva, testtel, lélekkel odaadta magát ezen ál-geniusnak.

De a néhai magyar hadsereg visszaköveteli egykori fővezérétől fegyvereinek becsületét, hogy átadja azt a történelemnek. A halottaknak van ehhez joguk.

Befejezzük megjegyzéseinket. Mert miután Görgei az oroszok betörésével Magyarország létezését már csak hetek szerint számítja, lelkében már ekkor lerakja a fegyvert, s itt minden további bírálat megszűnik.

Manöuvrejeinek súlypontja innét kezdve más térre van áttéve, a működési alap megmarad: a hadsereg demoralizálása, Kossuth és a kormány megbuktatása, de a működési cél új: személyes amnesia.

Minő stratégiai ismeretekkel és minő ügyes kanyarulatokkal éri el végre e működési célt – ennek megbámulását azon írókra bízunk, kik Magyarország eleste iránt nálunk könnyösebbek lévén, több nyugalommal végezhetik e hálátlan munkát.

„Az oroszokkal alkudozva, megemlíti még Görgei: – „hogya francia nyelvvel csak nagy nehezen tudott bánni.”

De e kifejezést: „la peur pour la peau”¹⁶³ mégis érti. Mert hogy Kossuthot kigúnyolhassa, még a francia nyelvvel is könnyebben elbánik, mint az oroszokkal.

Azonban, ha valaki nyomorult életét Klagenfurtban tengeti, védelem és nyugdíj mellett, vajon jobb-e ez, mint a „peur pour la peau?”

Görgei tehát, némi fáradsággal, Jomini „Précis de l’art de la guerre”¹⁶⁴ című munkájának következő végsorait is megértheti:

„Mert a jó hadviselés minden feltétele közül a legelső, a szilárd akarat: harcolni. Ha egy hadvezért valóban harcias szellem lelkesít, s ezt közölni tudja katonáival, akkor követhet el ugyan hibákat, de mindemellett győzni fog és méltó babérokat aratand.”

E régi igazság felér Görgei minden katonai zürzavarával.

Mint Napoleon Julius Caesart, úgy Görgeinek is e régi igazságot mindenütt magával hordozni, magát ahhoz és tábornoki főnökének intézkedéseihöz tartani, s a politikához éppen nem kellett volna nyúlni.

163 Hivatkozás a Bibliára: Jób 2,4: A sátán pedig ezt válaszolta neki: **Bőrért csak bőrt**, életéért azonban mindent odaad az ember, amije csak van.

164 A harcművészet vázlata

Eképpen egy Zrínyi Miklós valódi, szeszélyektől független halálmegvetésével, élve vagy halva, az utóvilágra tisztán átmehetett és dicsőségének hírdetőjeül egy Polybiust¹⁶⁵ találhatott volna; – míg most a becsületén rágódó rozsdát tintával, és saját kezeivel iparkodik leköszörülni két hosszú és széles kötetben, melyekről a végítéletet a részrehajlatlan olvasóra bízjuk.

165 Polübiosz, i. e. 2. századi görög történétíró, politikus – megj. F.S.

MÁRIÁSSY JÁNOS ¹⁶⁶

„Márkus- és batizfalvi Máriássy János régi Szepes vármegyei magyar nemes család sarja. A familia első ismert tagja: Miklós fia Miklós comes I. László királytól a Szepes vármegyei Batizfalván 1094-ben kapott engedélyt várépítésre.

A kiterjedt család ősei sorában számos katona ismeretes. II. Rákóczi Ferenc brigadéros volt Máriássy Ádám, ezerekapitánya Miklós, őrnagya István, a fejedelem apródja Farkas. Máriássy János nagybátyja, Pál, insurgens kapitány volt. A XIX. századból két Máriássy Andrást is ismerünk, mindkettő magas rangot viselt: az egyik tábornok (1816-1871), a másik pedig tábornagyt. Máriássy András tábornagyt, a Mária Terézia-rendlovagja, báróságot is kapott, ám 1846. június 17-én bekövetkezett halálával a családnak ez az ága kihalt. Máriássy János fivérei: Eduard, Gyula, Tiborc és Sándor, valamennyien a szabadságharc honvédseregében küzdöttek, Gyula a tápóibicskei csatában halt hősi halált.

A familia címerében is a katonai elem dominál: vörös pajzsban zöld hármashalomból ezüstvértetűt, zárt sisakú vitéz emelkedik ki, jobb kezében a feje fölé emelt buzogányt, baljában pedig maga előtt kettős aranykeresztet tartva. A jobb oldali dombon négy, a bal oldalin három ezüstrózsza nő ki.

A család már a XVI. században többszörös házassági kapcsolatban állott a görgői és toporci Görgeyekkel. A protestáns Máriássy famíliából János dédapja, István katolizált, s János már e vallás követője.

Máriássy János 1822. június 23-án a Szepes vármegyei Iglón született. Apja, János, a vármegyei közigazgatási apparátusban az >>útigazgatói<<, majd az alispáni hivatalt képviselte. Édesanyja görgői és toporci Görgey Zsuzsanna, Görgey Artúr távoli rokona.

Máriássy János tízesztendőskoráig az iglói családi házban nevelkedett. A középiskola első két osztályát a löcsei, a III. és a IV. osztályt pedig a miskolci gimnáziumban végezte. Később tanulmányait Egerben, az érseki Lyceumban, majd Rozsnyón folytatta. A magyar és természetesen a német nyelv mellett jól beszélt angolul, valamelyest olaszul is.

Az ifjú Máriássy János a katonai pályát választotta élethivatásul, és 1841. január 7-én, tizennyolc esztendőskorában szolgálatát a Wasa hercegről elnevezett cs. kir. 60. magyar gyalogezrednél kezdte meg, ahol hadapród lett. Egy évre rá az Udvari Haditanács március 27-i leirata alapján, a hadsereg főparancsnokság április 4-én kelt rendeletével Szepes vármegye ajánlására felvételt nyert a Mária Terézia királynő által alapított Magyar Nemesi Testőrségbe. 1842. április 30-án hagyta el csapatát, s vonult be a testőrséghez. Ebben az esztendőben 18 főt vettek fel a gárdába; köztük volt Klapka György és a *Visszaemlékezés*ekben többször is említett jóbarát: Udvarnok Gyéza. Máriássy velük együtt 1847. április 30-ig szolgált a testőrségben. A katonai oktatás színvonala itt magas volt, s ha nem is érte el a bécsi hadmérnöki akadémiaét és a bécsújhelyi katonai akadémiaét, a tananyag a

166 Az életrajzot Sugár István írta (Máriássy János: *Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*, Argumentum kiadó, Budapest, 1999., 7-15. old.)

csapattisztek számára előírt követelményeket meghaladta. A honvédsereg számos későbbi dandár-, hadosztály- és hadtestparancsnoka itt szerezte katonai ismereteit.

A Magyar Nemesi Testőrségben eltöltött öt esztendő múltán saját kérésére 1847 májusában, mint »ötéves I. osztályú hadnagyot« az akkor Pozsonyban állomásozó Sándor cár nevét viselő cs. kir. 2. magyar gyalogezredbe osztották be. (A nemesi testőrséghez való felvétel ugyanis az 1840-es években egyben a cs. kir. hadnagyi rangot jelentett.) Mivel Máriássy érdeklődött az egyre élénkebb magyar politikai élet iránt, Pozsonyban rendszeresen eljárt az országgyűlés üléseire.

Alig foglalta el az ezrednél hadnagyi tisztét – nyilván befolyásos összeköttetései révén –, hosszabb szabadságot kapott, s egy skót jó barátjának apja, sir William Stuart kíséretében nagy utazást tett Nyugat-Európában. Járt Német-, Olasz-, és Franciaországban, Svájcban, valamint Belgiumban; majd átkelve a csatornán, az idős úr skóciai birtokán töltött öt hetet. A szabadságharc honvédseregében kevés magyar tiszt, törzstiszt mögött állt ilyen széles látókört biztosító európai utazás tapasztalata.

Máriássy hadnagy 1847 októberében érkezett vissza Pozsonyba, ahol tanúja lehetett a politikai élet gyors tempóban egymást követő jelentős eseményeinek. Saját állítása szerint – bár élete végéig megmaradt a magyar alkotmányban gyökerező királyhűsége mellett – »a liberális és nemzeties« irányzat híve volt, s mélységesen megvetette »a konzervatívek aulikus és meghunyászkodó szónoklatait«, s elítélően nyilatkozott »a reakcionariusokról« és az antiszemitákról. Az ifjú hadnagyot érdeklődése még Bécsbe is elvitte, amikor az országgyűlési küldöttség az uralkodónál járt az önálló független magyar kormány kinevezését kieszközölendő. Máriássy azt vallotta, hogy a magyar király végrehajtó hatalmát csakis és kizárólag a magyar miniszterek, azaz a magyar kormány útján gyakorolhatja. Felismerte a bécsi kamarilla magyarelles mesterkedéseit, és őszinte megvetéssel vélekedett róluk. Emiatt összездördülése is támadt az ugyancsak Pozsonyban állomásozó Ludwig von Wallmoden-Gimborn gróf nevét viselő cs. kir. 6. (morva) vértés ezredbeli német tisztekkel.

Amikor pedig az 1848. évi XXII. törvénycikk – szentesítve a meglévő helyzetet – elrendelte a magyar nemzetőrség megszervezését és felállítását, Máriássy János – immár főhadnagyként – haladéktalanul s az elsők között kérelmezte a megalakuló magyar honvédséghez való áthelyezését. 1848. június első harmadában kapta kézhez a magyar honvédségbe való kinevezését, miközben ezredével Pestre vezényelték. Máriássy Jánost is az ezred azon tisztjei között találjuk, akik a fővárosban tisztelegtek gróf Batthyány Lajosnál, az első független magyar kormány kinevezett miniszterelnökénél.

Honvédségi beosztását a Győrben alakult 5. honvédszászlóaljhoz kapta meg, de rövid ott-tartózkodás után a Pesten alakult 2. számú honvédszászlóaljhoz helyezték, ahol századparancsnoki beosztást nyert. Mivel a honvédség a cs. kir. tiszteket egy rendfokozattal magasabban vette át, Máriássyt 1848. június 30-án, de elsejei hatállyal, honvédszászadossá, augusztus 27-től pedig már őrnaggyá léptették elő. A fiatal tiszt 1848. július 23-án vette át századát, s már a következő nap zászlóaljával Szolnokon keresztül Óbecsére szállították, a felkelő szerbek elleni hadműveletekhez. A Ferenc-csatorna és a római sáncok melletti harcokban esett át a tűzkeresztségen.

Máriássy János visszaemlékezésében részletesen beszámol 1848-49-es honvédhadsegregbeli szolgálatáról, ezért itt csak vázlatos összefoglalást kívánunk adni erről.

Az 1848. augusztus 29-én megjelent rendelet alapján felállított négy »mozgó nemzetőrsereg« egyikének, az Arad székhellyel működő tiszántúlinak lett a parancsnoka. Eleinte a tiszántúli mozgó nemzetőrsereg felállítása, szervezése, vezetése volt a feladata. Ez 1848. október elejétől – azt követően, hogy Arad várának császári őrsége felmondta az engedelmességet a magyar kormánynak – kibővült Arad város és környékének a császári erőkkel szembeni védelmével. Sőt Máriássy egy ízben kísérletet tett a vár elfoglalására is. Bár kellő tűzérési erő hiányában s kellő idevágó gyakorlat híján nem sikerült az osztrák császári erők által igen erősen és szívósan védelmezett várat elfoglalnia, de csapatai Arad körül s a Maros mentén többször is sikerrel vették fel a harcot a támadó osztrák, szerb és román fegyveres erővel. Ezt elismerve 1848. november 6-án Mészáros Lázár hadügyminiszter Máriássyt alezredesté léptette elő.

A sikertelen aradi várostrom után kérésére beosztásából felmentést nyert, és Dembińsky s Vetter alatt, mint hadosztályparancsnok teljesített szolgálatot. Hadosztályparancsnoki beosztását a szabadságharc végső akkordjáig, a világsi fegyverletételig megtartotta.

Igen jelentékeny, szinte kulcsfontosságú szerepet töltött be Klapka György hadtestében az 1849. február 26-27-én vívott kápolnai csatában. Ezt követően harcoltak katonái az egerfarmosi ütközetben is. Hirtelen jött megbetegedése – minden bizonnyal malária – miatt nem lehetett részese az 1849. évi dicsőséges tavasi hadjáratnak, ámde gyógyulása után haladéktalanul Görgey Artúrnál, a budai vár ostromára felvonult feldunai hadtest főparancsnokánál jelentkezett szolgálattételre. Görgey Máriássy János alezredest Nagysándor József tábornok I. hadteste egyik gyaloghadosztálya élére állította. Nagysándor parancsnoksága alatt e beosztásban küzdötte végig a szabadságharcot.

Buda vára ostromában kulcsfontosságú feladatát kiválóan oldotta meg; hadosztálya katonái elsők jutottak fel a falakon a várba, s Máriássy János alezredest is az elsők sorában találjuk. Buda visszavétele után, 1849. május 21-én 3. osztályú katonai érdemjellel tüntették ki, s május 31-én ezredesté léptették elő.

Ezt követően részese volt a Vág melletti harcoknak, majd pedig a Komárom alatti csatáknak, amelyek döntő fontosságúnak bizonyultak Máriássy János Görgeyről vallott állásfoglalásában. Ekkortól a korábban Görgeyhez hű és fővezéri képességeit és döntései helyességét elismerő Máriássyt a vele szembeforduló tisztek sorában találjuk. S bár jó katonához híven teljesíti főparancsnoka utasításait, legtöbb katonai döntését elítéli és helyteleníti. Máriássy azonban a *Visszaemlékezések*ben teljességgel következtelen. Bizalma megrendülését Görgeyben először a Buda ostromáról szóló fejezetben 1849 májusára, majd utóbb a Vág menti csaták idejére teszi, ugyanakkor a július eleji eseményeket – Görgey felmentését – tárgyalva bevallja, hogy még akkor is a fővezér oldalán állt (Máriássy tárgyilagos megítéléséhez tudnunk kell, hogy hasonló álláspontot vallott az I. hadtest egész tisztikara. Ám nyomatékkal kell azt is hangsúlyoznunk, hogy hadtestparancsnokával – Nagysándor József honvéd tábornokkal – szemben ő sohasem tekintette Görgeyt hazaárulónak.)

A Feldunai hadsereg visszavonulási útján a Máriássy vezette hadosztály fontos szerepet játszott a váci csatákban. Majd pedig ő volt az első honvédtiszt, akinél jelentkeztek az orosz parlamenterek, a kapitulációra való felhívással.

Döntő szerepet kapott az I. hadtest, s azon belül Máriássy János ezredes gyalghadosztálya az orosz főerőkkel 1849. augusztus 2-án Debrecen mellett vívott egyenlőtlen csatában. Itt az első hadtestnek kellett fedeznie a főszereg zömének Nyíregyházáról Nagyváradig tartó menetét. A csata első, sikerrel vívott szakasza után éppen Máriássy volt az, aki reálisan felismerte a katonai erőviszonyokat, s az ellenségtől való elszakadásra, a csata félbehagyására kérte Nagysándor hadtestparancsnokot.

1849. augusztus 13-án Világosnál Máriássy János is letette a fegyvert, az orosz cári haderő előtt. Az oroszok – a kezükre jutott honvédtisztekkel együtt – 1849. augusztus 23-án Gyulán adták át őt is az osztrákoknak, akik az aradi várba kísérték, majd a Haynau parancsára felállított cs. kir. rendkívüli katonai törvényszék elé állították. 1849. szeptember 1-én hallgatták ki először. A vallomásában feltűnő, hogy nem tesz említést betegségéről, és részesen vallja magát az 1849. évi tavaszi hadjáratban, a tápióbicskei és az isaszegi csatában. Minden bizonnyal azért, hogy a katonai törvényszék ne rója fel terhére azt is: a >>jó alkalmat nyújtó<< betegséget nem használta fel, mint korábbi cs. kir. tiszt, a honvédsereg elhagyására, illetve a további harcoktól való távolmaradásra. Vallomását azzal fejezte be, hogy a felvett jegyzőkönyv >>igaz és nincs további mondanivalója«.

Az aradi cs. kir. rendkívüli katonai törvényszék 1849. november 14-én nyolc honvédezt egy csoportba vonva együttesen állította a vádlottak padjára bündelfelsi Psotta Móricot, Czillich Edét, márkus- és batizfalvi Máriássy Jánost, felsőszopori Tóth Ágostont, ruhwerthi Rapaich Dánielt, lovag Querlone du Hamel Ferdinándot, nagyajtai Cserey Ignácot, valamint dobói Dobay Józsefet.

Az osztrák hadbíróóságok szervezete szerint az egyes ügyeket tárgyaló bíróságnak csupán egyetlen tagja bírt jogi képzettséggel, aki egyszemélyben látta el a tárgyalásvezető feladatát, képviselte az ügyész és védő szerepét. Ez ebben a perben Schückl hadbíró százados volt. Az elnöki tisztet Moser ezredes töltötte be.

Schückl tárgyalásvezetői előterjesztése – esküszegés, felségéértés és fegyveres lázadásban való részvétel vádjával – mind a nyolc honvéd ezredesre kötél általi halál kimondását kérte.

A következő nap, 1849. november 15-én egyenként hívta maga elé a bíróság a vádlottakat, hogy vallomásaikat megerősítsék. A nyolc vádlott általában meglegedett eddig tett vallomásával, Máriássy János azonban mint »körülmenyt« hozzatette: »Én nem akartam az osztrák csapatokhoz átmenni, mivel én az alkotmányra felelküdtem.«

A hadosztályparancsnok tehát kitartott a szabadságharcban kivívott magyar alkotmányra tett esküje mellett.

Ezt követte a hadbíróági ülnökök szavazata; párosan mind a 12 ülnök: közlegények, őrzetők, őrmesterek, hadnagyok, századosok és őrnagyok, sőt az elnöklő ezredes is a Schückl által javasolt kötél általi halálos ítélet mellett adta le voksát. A 12 ülnök közül a három legalacsonyabb rangú analfabéta volt, mivel keresztvonással hitelesítette szavazatát.

Moser ezredes elnök hirdette ki a nyolc honvédezredes halálos ítéletét, megtoldva azt teljes vagyonekobjzással. A jogi alap ugyanaz volt, mint ami az ellenük emelt vádban már elhangzott. Az ítéletet azonnal Pestre küldték, ahol három nap múltán, 1849. november 18-án Haynau mind a nyolc halálos ítéletet megváltoztatta: Cserey Ignác és Dobai József ítéletét hét évi várfogságra, vas nélkül, a többi hatét – köztük Máriássy Jánosét is – 18 évi vasban töltendő várfogságra módosította. Ezt az ítéletet november 24-én hirdette ki Schücll hadbíró százados az aradi várban, közölve az elítéltekkel, hogy ítéletük attól a naptól számítandó.

1849. december 13-án Aradról jelentették Pestre 70 elítélt – köztük a kivégzett aradi vértanúk – listáját, tájékoztatást adva vagyoni helyzetükről, azaz elkobzásra kerülő javaikról. Ebből a kimutatásból tudjuk meg, hogy Máriássynak a család ősi fészkeben Márkusfalván valamelyes részbirtoka volt.

Máriássy János várfogságát a morvaországi Olmützben töltötte, szigorított formában, vasban. Olmützi fogságáról több érdekes adat is előkerült.

Tassy Béla olmützi »emlékkönyvében« a várban fogvatartottak párosos bejegyzései között szerepel Máriássy is: »Máriássy János ezredes bitóra ítéltetett, 18 évi várfogságra megkegyelmeztetett.« A másik története érdekes. Chernel Kálmán barátai és ismerősei körében gyűjtést rendezett az Olmützben raboskodó magyarok sanyarú sorsának némi enyhítésére. Az összegyűlt összeget »egy közbenjáró idegen férfiú« révén eljuttatta a 18 évi várfogságra ítélt Szathmáry Mihály honvéd huszárezredes kezeihez, aki levélben mondott köszönetet Cherelnek. A levél öt aláírója között találjuk Máriássy Jánost is.

Máriássy Jánost az olmützi várbörtönben is nagyra becsülték egykori bajtársai: tagja volt a foglyok körében alakított »választmánynak«. ... Az olmützi jegyzetei tanúsága szerint már itt a börtönben foglalkozott egyes 1849-es események feldolgozásával.

Máriássy – sok bajtársához hasonlóan – 1856-ban, július 12-én, nem egészen hat esztendei várfogság után teljes amnesztiát nyert és hazatért. Rövidesen visszakapott birtokára, a Szepes vármegyei Harasztra vonult vissza, és ott gazdálkodott.

Már a szabadulása után következő évben, 1857-ben megnősült: Dessewffy Arisztidnak, az Aradon kivégzett honvéd tábornoknak az özvegyét, Szinyei Merse Emmát vette feleségül. Máriássy Jánost jó barátság fűzte Dessewffy Arisztidhoz, aki kivégzése előtt a siralomházban maga kérte Máriássyt, viseljen gondot özvegyére.

Az 1860. október 20-án »a birodalom államjogi rendezésére« kiadott királyi rendelet, az úgynevezett októberi diploma és az azt követő 1861. február 21-én kibocsátott császári pátenis nyomán összeült rövid életű országgyűlésen Máriássy János a Szepes vármegyei iglói kerület megválasztott képviselőjeként vett részt.

Az 1867-ben lezárult provizóriumot követően Szepes vármegye közgyűlése főpénztárosává választotta. A közéletbe láthatóan egyre intenzívebben kapcsolódott be; a 1869-ben az uralkodó honvéd ezredessé nevezte ki, sőt a kassai III. számú honvédkerület parancsnoki tisztét ruházta rá. Máriássy János ezzel visszanyerte a szabadságharc honvédseregében elért legmagasabb rangját. Húsz évi megszakítás után folytatta katonai pályáját, melyen rohamosan emelkedett. 1871-ben már tábornok lett. Ugyanazon évben meghalt első fe-

lesége. Ötvenesztendőskorában, 1872 szeptemberében ismét megnősült, feleségül vette vinnai Draveczy György és doggenfeldi Vette Júlia leányát, Irmát, akitől öt gyereke született. 1876-ban a Lipót-rend lovagja, melyet abban az időben a katonai és polgári érdemek jutalmazásaként adományoztak. 1879-ben érte el katonai pályafutása csúcspontját: altábornagyi kinevezést nyert.

1885-ben az uralkodó valóságos belső titkos tanácsossá, s egyben a főrendiház élet-hossziglan tartó tagjává nevezte ki 1887-ben, 65 éves korában saját kérelmére nyugállományba vonult, s ez alkalommal a II. osztályú Vaskoronarenddel tüntették ki. A II. osztályú Vaskoronarenddel korábban a báróság adományozása járt együtt, de ekkorra ez a gyakorlat már nem érvényesült. Máriássyt azonban valószínűleg mégis ez ösztökölte, amikor Máriássy András 1846-ban bekövetkezett halálával kihalt báró Máriássy család nyomában járva, lépéseket tett a báróság elnyeréséért. Erre végül 1888-ban került sor. Máriássy nyugállományban sem vonult vissza a közélettől. 1897-ben a lőcsei választókerületben a magyarországi katolikus egyház autonómiáját szervező gyűlés tagjává választotta. Mint a felsőház tagja, az egyházpolitikai törvényeket – konzervatív vallási felfogású férfiú lévén – mereven ellenezte.

Báró Máriássy János, egykori 1848-49-es hadosztályparancsnok, honvédeztiszt, később nyugállományú altábornagy 83 éves korában, 1905. június 24-én hunyt el Budapesten. Egyetlen fia, Tibor halálával a Máriássy családnak ezen ága kihalt.”

HORVÁTH MIHÁLY

Szentes városában 1809. október 22-én született, egy 17 gyerekes család negyedik gyermekeként. A szegedi középiskola után a Váci papnevelő intézetben kezdte el teológiai tanulmányait. 1832-ben szentelték pappá. A tudományok iránti érdeklődése hamar megmutatkozott, 1834-ben az Akadémia is tagjai sorába választotta. Művei megjelentek az Athenaeum oldalán, de történeti és államelméleti munkákat is fordított neves európai tudósoktól. A Keglovich-családdal, ahol nevelői állást nyert, 1839-ben Pozsonyba költözött, ahol az országgyűlés tárgyalásait is nagy érdeklődéssel követte. A következő évben Abonyba költözött, ahol megjelentette *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt* című munkáját. Hamarosan újra nevelői állást vállalt, ami Pest közelségét és a politikai közelet izgalmát jelentette a tudós papnak. Még nem csatlakozott szorosán az ellenzékhez, de nyíltan Kossuth hívének vallotta magát, mint az igazság és a haza szent jogainak a védelmezője. *A magyar honvédelem történeti vázolata* című tanulmánya jól jelzi érdeklődésének tágulását és mintegy predesztinálja őt későbbi országszervezői feladataira.

1844-től a bécsi Theresianum magyar nyelv és irodalom tanára lett, itt fejezte be és 1846-ban adta ki *A magyarok története* című négykötetes művet. A középiskolák és egyetemek tanárai most kaptak először kezükbe magyar nyelven írott művet, mely 1792-ig tárgyalja a magyar történelmet. 1847-ben hatvani plébánossá nevezik ki, de az európai, majd magyarországi forradalmak lökéshullámai Horváth Mihályt – Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára – V. Ferdinánd csanádi megyés püspökké nevezi ki. Egyházi hivatásának kötelezettségei mellett a felsőház tagjaként a Batthyány Lajos és Deák Ferenc által vezetett békepárthoz csatlakozott, de nem szűnt meg Kossuth támogatója lenni. Az 1849. április 14-i Függetlenségi Nyilatkozat egyik szerkesztőjeként aláírta a halálos ítéletét, amelyet csak kalandos szökésével sikerült elkerülnie 1849. augusztus 13-a után. A Szemere-kormány tagjaként közelében játszódtak le szabadságharcunk fényes és végzetes eseményei, aminek köszönhetjük háromkötetes művét a magyar forradalom és szabadságharc történéseiről.

Közben 1849 júniusában Pápa város és kerületének polgárai országgyűlési képviselőnek választják, ami azért is nagy megbecsülés számára, mert a protestáns többségű térség őt, katolikus püspököt tisztelte meg bizalmával. Az igaz testvériség elvét látja ebben a tényben győzedelmeskedni, ahogy a Magyarországra beköszöntő szabadságot is isteni ajándékként fogadja. Ilyen kinyilatkoztatással köszönti választóit: „*Ha valaha képes voltam volna kételkedni arról, hogy minden igaz erény egyedül a szabadságban tenyészhet s hogy a megtisztult vallásosság is, melynek lényege szeretet, csak a szabadság tűzhelyénél melenghet: korunk, a szabadság kora, megtérítene a tévelygésből.*”¹⁶⁷

A világsi fegyverletételt megelőző napokban Aradon tartózkodott és egyik leghitelesebb tanúként számol be könyvében a kormány intézkedéseiről, valamint a Görgei és

167 Márki Sándor: Horváth Mihály, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1917., 137-138. old.

Kossuth között feszülő ellentétekről, amelyeknek a katonai és polgári hatalom tragédiával végződő végkifejlete lett az eredménye. Horváth végső értékelése szerint „*Kossuthnak a hazaszeretet mellett is nagy eszélytelensége és gyöngesége, Görgeinek a honszeretet által nem mérsékelt nemtelen szenvedélyei együttvéve voltak a haza veszedelmének végzetes forrásai.*”¹⁶⁸ Emlékezése határozott cáfolatként szolgál a mai történészek félrevezető állítására, hogy Görgei a kormány jóváhagyásával folyamodott a fegyverletételhez. Nem is beszélve a feltételek kikötésének lehetséges módozatairól, amelyeket a frissen kinevezett, tejhatalommal bíró fővezér meg sem kísérelt.

Sorsával tisztában lévén az emigrációt választotta: Báró Prónay Albertné komornyikjának álcázva hagyta el az országot. Bejárta Nyugat-Európát. Utazásai alatt – 1865-ben – jelent meg *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben* című könyve, melyet Magyarországon még ugyanabban az évben december 27-én betiltottak.

Mivel papi hivatását már nem gyakorolta, 1864-ben a svájci Genfben polgári házasságot kötött Marie Michelle Voignoux-szal. Öt gyermekük született, közülük ketten érték meg a felnőttkort.

Horváth Mihály amnesztiáját 1866. december 15-én írta alá az uralkodó. A következő év februárjában megalakult a Magyar Történelmi Társulat, amelynek 10 évig elnöke volt. Az Akadémia épületében megtartott alakuló ülésen többek között így hangsúlyozta a múlt ismeretének fontosságát: „... Mert a nemzet nemcsak az élőkben áll; részei annak a letűnt nemzedékek is és a holtaknak nagy befolyásuk van az élőkre. Összes állapotaink az elhunyt nemzedékek törekvéseinek eredménye. Azért kell nemzetünk múltjának minden elemét összeszedni, rendezni és megbírálni, hogy nemzetünknek oly történelmét írassuk meg, amely ennek – szellemi, anyagi, társadalmi és politikai munkásságában egyaránt – hűséges képe legyen. Tiszteletreméltó, de elégtelen munkásság az, mi ezen a téren a nemzet nagy veszedelme (1849) után történt; s elégtelen mindaddig, míg a történelmi tanulmányokat maga a társadalom nem veszi pártfogásába...”¹⁶⁹

A csehországi Karlsbad gyógyfürdőjében adta vissza lelkét a teremtőjének 1878. augusztus 19-én.

Gondolatban csak csatlakozhatunk Horváth Mihály méltó utódjának, Márki Sándornak koszorújához, amit a Magyar Történelmi Társulat ötvenéves születésnapja alkalmából az alapító tiszteletére helyezett el a képzelt emlékmű talapzatán: „...Koszorúnkat annak a történetíróknak nyújtjuk, aki ezer év tanulságaival az eszménységbe vetett hitet történetírásunkban kiirathatatlanul meggyökerezettte.”¹⁷⁰

Ha igazat adunk Horváth Mihálynak – márpedig azt kell tennünk –, akkor az elmúlt korok „nagyjainak” tettei mellett a róluk kialakított kép is alakítja életünket. Könnyelműség, sőt a közerkölcson elkövetett vétség, ha torz képet festünk a történelmünk szereplőiről: érdemeik tagadása és vétségeik elhallgatása ugyanolyan bűn.

168 Márki Sándor: Horváth Mihály, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1917., 148. old.

169 Márki Sándor: Horváth Mihály, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1917., 339. old.

170 Márki Sándor: Horváth Mihály, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1917., 374. old.

